

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU) ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**KATKI MADDESİ İHTİVA EDEN GIDALARDA
HELALLİĞİN VE HARAMLIĞIN BELİRLENMESİNDE
BİR YÖNTEM OLARAK İSTİHÂLE VE İSTİHLÂK**

Ömer Faruk YETİM

ŞANLIURFA-2019

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU) ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**KATKI MADDESİ İHTİVA EDEN GIDALARDA HELALLİĞİN VE
HARAMLIĞIN BELİRLENMESİNDE BİR YÖNTEM OLARAK
İSTİHÂLE VE İSTİHLÂK**

Ömer Faruk YETİM

Danışman

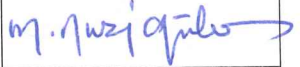
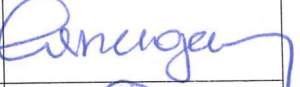
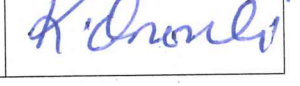
Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER

ŞANLIURFA-2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

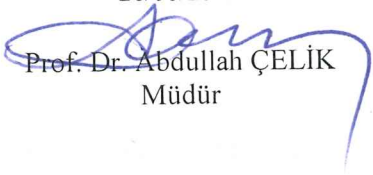
Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 115204004 numaralı Ömer Faruk YETİM'nin hazırladığı "Katkı Maddesi İhtiva Eden Gıdalarda Helalliği ve Haramlığı Belirlemede Bir Yöntem Olarak İstihale ve İstihlak" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 21/06/ 2019 tarihinde, saat 10.00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

21/06/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER	Kabul	
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN	Kabul	
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Kadri ÖNEMLİ	Kabul	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

21/06/2019

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Ömer Faruk YETİM
Öğrenci Numarası : 115204004
Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri (İslam Hukuku)
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) : Katkı Maddesi İhtiva Eden Gıdalarda Helallığı ve Haramlığı Belirlemede Bir Yöntem Olarak İstihale ve İstihlak

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler d) Sonuç kısmı ve e) Kaynakça kısmından oluşan toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin, 03/05/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 32'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça dahil
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarım bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

03/05/2019
Ömer Faruk YETİM

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 03/05/2019

Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER

ÖZET

KATKI MADDESİ İHTİVA EDEN GIDALARDA HELALLİĞİN VE HARAMLIĞIN BELİRLENMESİNDE BİR YÖNTEM OLARAK İSTİHÂLE VE İSTİHLÂK

YETİM, Ömer Faruk

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri (İslam Hukuku) Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER

Haziran, 2019, 98 sayfa

Bu çalışma, “istihâle” ve “istihlâk” terimlerini gıda helalliği açısından ele almaktadır. Bu yöntemlerin gıdaların helalliğini ve haramlığını belirleme noktasında bir olanak sağlayıp sağlamayacaklarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma, istihâlenin maddelerin mahiyetindeki değişikliği ifade ettiğini; istihlâkın ise fiziksel karışım ve erime ile bir nesnenin miktar olarak kendisinden daha çok olan başka bir nesne ile karışarak onun içinde varlığını korumakla birlikte rengini, tadını ve kokusunu kaybetmesini ifade ettiğini ortaya koymuştur. Bu iki yöntemin, bir ara çözüm olduğu ve daha iyi bir yönteme ulaşmak için bir geçiş formülü olarak değerlendirilebileceğini gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Helal, Haram, Gıda, İstihâle, İstihlâk.

ABSTRACT

AS A METHOD OF ‘İSTİHALE’ AND ‘İSTİHLAK’ IN DETERMINING ADDITIVE CONTAINING FOODS IN TERMS OF HALAL AND HARAM

YETİM, Ömer Faruk

Master’s Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri GÜLER

June, 2019, 98 pages

This study has dealt with the terms ‘istihale’ and ‘istihlak’ in terms of their being halal food or not. It is aimed to define whether these methods can provide opportunity in regard to determine halal or haram foods.

The study has showed that istihale expresses the change of structure of substances; istihlak expresses an object is mixed with an object being much more than itself by physical mixture and melting. Keeping its existence in it, it loses its color, taste and smell as well. These two methods can be regarded as interim solutions and transition formula to attain better method.

Keywords: Halal, Haram, Food, İstihale, İstihlak.

KATKI MADDESİ İHTİVA EDEN GIDALARDA HELALLİĞİ VE HARAMLIĞI BELİRLEMEDE BİR YÖNTEM OLARAK İSTİHÂLE VE İSTİHLÂK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORJİNALLİK RAPORU VE TEZ BEYAN BELGESİ	III
İÇİNDEKİLER	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM HELAL GIDA KAVRAMI

1.1. HELAL VE HARAM TERİMLERİ	8
1.1.1. Helal	8
1.1.2. Haram	10
1.1.2.1. Haram li-Zatihi	11
1.1.2.2. Haram li-Gayrihi	11
1.2. GIDA	12
1.3. HELAL GIDA ANLAYIŞI	12
1.4. HELAL VE HARAMLA İLGİLİ GENEL HÜKÜMLER	13
1.4.1. Helal ve Haram Kılma Yetkisi	13
1.4.2. Yasaklanmamış Olan Şeylerin Durumu	15
1.4.3. Helal Dairesinin Genişliği	16
1.4.4. Harama Götüren Sebep ve Yolların da Haram Oluşu	16
1.4.5. Haram Konusunda Hile Yapmanın Haram Oluşu	17
1.4.6. Niyet-Haram İlişkisi	17
1.4.7. Haramın Kapsayıcılığı	17
1.4.8. Haramın Her Yerde Haram Oluşu	18
1.4.9. Haram Olup Olmadığı Şüpheli Olan Şeylerde İhtiyatlı Davranma	18
1.4.10. Haramların Zaruretler Karşısında Geçici Olarak Helale Dönüşmesi	19
1.5. TAYYİB VE HABİS KAVRAMLARI	19

1.6. TAYYİB VE HABİS'İN TESPİTİ VE TAYİNİ	21
1.7.GIDALARDA HELALLİK VE HARAMLIK	23
1.7.1. Gıdalarda Helal ve Haram Mefhumu	24
1.7.2. Helal Gıda Talebinin Önemi	26
1.7.3. Gıdalarda Helalliğin ve Haramlığın İlişkili Olduğu Hususlar	27
1.7.4. Gıdalarda Helal ve Haram Ölçüleri	28
1.8. KATKI MADDELERİ	31
1.8.1. Tanımı	31
1.8.2. Kullanılış Amaçları	32
1.9. GIDA KATKI MADDELERİ	32
1.10. ÖZEL KATKI MADDELERİ	33
1.10.1. Peynir Mayası	33
1.10.2. Kimyasal Mayalar	34
1.10.3. Karışık Maya	34
1.10.4. Jelâtin	34
1.10.5. Hayvan Yemlerindeki Katkı Maddeleri	35
1.11. GIDA KATKI MADDELERİNİN ZARARLARI	35

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHÂLE

2.1. İSTİHÂLENİN MAHİYETİ	38
2.2. İSTİHÂLENİN TANIMI	40
2.3. İSTİHÂLENİN KISIMLARI	41
2.4. İSTİHÂLENİN HÜKMÜ	43
2.5. İSTİHÂLENİN GERÇEKLEŞTİĞİ ŞEKİLLERE MİSALLER	44
2.5.1. Şaraptan Sirke Elde Etme	44
2.5.2. Tuz Gölüne Düşen Domuz veya Eşek	47
2.5.3. Gübrenin Yanarak Küle Dönüşmesi	48
2.5.4. Habisle Beslenen Hayvanın Etinin, Temiz Olan Yemle Beslenmesi Neticesinde Helal Olması	48
2.5.5. Kandan Miskin Oluşumu	50
2.6. FIKİH KAYNAKLARINDA İSTİHÂLE NEVİLERİ	51

2.6.1. Haramı Helal Hale Getiren, Necis Maddeyi Temiz Maddeye Dönüştüren İstihâle	51
2.6.2. Necis Maddeyi Temiz, Haramı Helal Yapmayan İstihâle	51
2.7. İSTİHÂLEYİ GERÇEKLEŞTİREN ETKENLER	52
2.8. İSTİHÂLENİN HÜKMÜNE DÂHİL EDİLMİYEN DURUMLAR	54
2.9. İSTİHÂLE İLE İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR	54
2.10. ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMACILARIN İSTİHÂLE KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSTİHLÂK

3.1. İSTİHLÂKİN TANIMI	62
3.2. İSTİHLÂKİN HÜKMÜ	62
3.3. İSTİHLÂKİN HÜKMÜNÜN DAYANAKLARI	63
3.3.1. Şer'î Ahkâmın Vasıflarla İrtibatı	63
3.3.2. İslam Mezheplerinin İstihlâk Konusundaki Yaklaşımları	64
3.3.3. Hanefîlerin Umûm-ı Belvâ Prensibi	65
3.3.4. İstihlâk İle İlgili Küllî Kaideler	66
3.4. ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMACILARIN İSTİHLÂK KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ	67
3.5. SU VE DİĞER SIVILARDA İSTİHLÂK	71
3.5.1. İçine Necaset Düşen Suyun Hükümü	71
3.5.2. Necasetin Değdiği Suyun Dışındaki Sıvıların Fikhî Karşılığı	74
3.6. İSTİHLÂKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ	76
3.7. İSTİHÂLE VE İSTİHLÂKİN DIŞINDA NECASETİ GİDERME YOLLARI	80
3.8. İSTİHÂLE VE İSTİHLÂKİN BİRBİRİNDEN AYRILDIKLARI TEMEL NOKTALAR	82
3.9. İSTİHÂLE VE İSTİHLÂK KONULARINA FARKLI YAKLAŞIMLAR	83
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	89

KISALTMALAR

B.Y	Basım yeri yok
B	Bin, ibn
BK	Bakınız
CC	Celle Celâluhü
C	Cilt/ciltler
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B	Diyanet İşleri Başkanlığı
ED	Editör
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
HAZ	Hazırlayan (lar).
HZ	Hazreti
MD	Madde
NŞR	Neşreden
RA	Radiyallahuanh
SA	Sadeleştiren
S	Sayfa
SAV	Sallallahu aleyhi ve selem
SMIC	İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü
TRC	Tercüme eden
THK	Tahkik
TS	Tarihsiz
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
VB	Ve benzeri

GİRİŞ

Allah Teâlâ, yarattığı insanı kendi haline bırakmayıp, ona peygamberler göndermiş ve onlarla birlikte verilen kitap ve sahifeler aracılığı ile insanın kendi hayatının her aşamasında riayet etmesi gereken ilke ve prensipler koymuştur. Bu nedenle O, mükelleften sudur eden her türlü davranışın karşısında şer'î bir hüküm koymuştur.

Beslenmenin ve besin maddelerinin insanların beden ve ruh sağlığını, diğer kişilerin haklarını ve sosyal hayatı yakından ilgilendirmesi bakımından dinî hükümler arasında bu konuya da yer verilmiştir. İslâm'ın yiyecek hususundaki ilkelerini ortaya koyan Kur'an ayetlerinde, yerdeki ve gökteki bütün nimetlerin Allah katından bir ihsan olarak insanların istifadesine verildiği ifade edilir.¹ Bir rahmet ve kolaylık dini olan İslâm'da besin maddelerinin helal alanı geniş tutulmuş, insan sağlığı başta olmak üzere zorunlu hallerde yiyeceklerle ilgili bazı sınırlamalar getirilmiş,² batıl inançlara dayalı yasaklar ortadan kaldırılmış,³ daha önceki ümmetler için men edilen bazı yiyecekler helal kılınmıştır.⁴ Bununla birlikte, bir kısım emir ve yasaklarda akılla kavranabilen gerekçelerin ötesinde bilinmeyen bazı illetlerin/hikmetlerin ve Allah'a samimiyetle bağlanan müminleri diğerlerinden ayırt eden bir imtihan yönünün olabileceği belirtilmiş,⁵ müşriklerin yiyeceklerle ilgili âdetlerinden kaçınılması istenmiş,⁶ tevhit inancının gereği simgesel bazı özellikler ve şartlar üzerinde ehemmiyetle durulmuştur.⁷

İnsan hayatının belki de en önemli yönlerinden biri, yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu yeme ve içmedir. İslam dini, insan hayatıyla ilgili her alanda olduğu gibi yeme ve içmede de yararlanılacak gıda maddelerinin seçimi konusunda dikkat edilmesi gereken ölçü ve prensipler getirmiştir. Allah Teâlâ, bize bahsettiği vücudu helal gıdaya uygun bir şekilde yaratmıştır. Bu yüzden kişi, helal gıdayla beslendiği anda kendi fitratına uygun davranmış olur. İnsan vücudu helale uygun yaratıldığı için kişi haramla beslendiğinde, bedeni ya çalışmayıp kısmen fesada uğrayacak ya da insan, kendisine takdir edilen ömrü gerektiği şekilde kullanmadığından bu ömrünü heba etmiş olacaktır. Böylece o, altından kalkılması güç zorluk ve hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalacaktır. Hal böyle olunca o, ayet-i kerime de belirtilen “(Ey iman edenler!) Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye

¹Bakara, 2/29; Lokmân, 31/20; Câsiye, 45/13.

²Mâide, 5/3, En'am 6/119.

³Mâide, 5/103.

⁴En'am, 6/146.

⁵Bakara, 2/143.

⁶En'am, 6/138.

⁷Hac, 22/36.

atmayın.” (Bakara, 2/195). ilahî buyruğuna aykırı hareket etmiş olacaktır. Bu nedenle beslenmede insan fitratına uygun gıdalar kullanmak, beşeri hayat için çok önemli bir yere sahiptir.

Temiz ve sağlıklı yaşama isteği, zararlara karşı kendini koruma bilinci, insanda var olan fitrî bir duygudur. Ayrıca insanın temel niteliklerinden biri de inandığı ilkelere uygun yaşama arzusudur. Sağlıklı yaşam koşullarına sahip olma ve beslenme, temel bir insan hakkı ve ihtiyacıdır. Helal gıda ile beslenme hakkı ise inanç özgürlüğü ile irtibatlıdır.

İnsan sağlığına uygun olduğu belirtilen temiz gıda İslam dininde “helal” olarak isimlendirilirken, Yahudi kanunlarına göre “koşer” olarak adlandırılır.⁸

Dinin ön gördüğü beslenme şuuru insan fitratının gereği olduğu gibi, helal besinleri istimal etme bütün dinlerin ortak değerleri arasında yer alır.

Yüce dinimiz İslam ise bu konuya daha fazla önem verilmesini ve hassasiyet gösterilmesini istemiştir. Nitekim Yüce Rabbimiz, Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: “Ey Peygamberler! Temiz yiyeceklerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz.” (Mü’minûn 23/51). Görüldüğü gibi ayette helal ve temiz şeylerden yeme, iyi işler yapmaktan önce emredilmiştir. Bu vurgu ise konunun İslam dini açısından önemini gözler önüne sermektedir.

Kur’an’ın, haram ve helal olan bazı gıdaları sayarken iyi ve temiz şeylerin (*tayyibât*) yenmesinin helal, pis ve kötü (*habâis*) şeylerin yenmesinin ise haram olduğu yolundaki genel ve ilkesel ifadesi, temiz ve pis olanın ortaya çıkarılması noktasında çaba sarf edilmesi gerektiğini göstermektedir. Konuyla alakalı hadisler, helal ve haram gıdalar konusunda açıklayıcı ve tatmin edici bilgiler içermekle birlikte gerek hadislerin sıhhati, gerek yerel unsurlar içermeleri ve gerekse aynı konuda mütearız hadislerin varlığı farklı görüşlere zemin hazırlamıştır.

Esasen mezheplerin helal ve haram gıdalar konusunda birbirinden farklı görüşleri benimsemelerinin temelinde de Kur’an’ın genel ifadelerine verilen özel anlamlar, hadislerdeki farklı açıklamalar ve ilgili hadislerin delil oluş ve delalet şekli yatmaktadır. Ali Bardakoğlu, bu hususta şöyle demektedir “Âlimler, belirtilen gaye ve ilkeler ışığında içtihatla bulunarak hangi hayvanların etinin helal hangilerinin ise haram olduğunu ya tek tek veya gruplandırarak tespit etmeye gayret göstermişlerdir. Bu tespitlerde, bazı hadislerin sahih kabul edilip edilmemesi veya farklı bir yoruma tabi tutulmasının yanı sıra, mahalli âdet ve damak zevkinin, ilkeyi somut olaylara uygulamadaki değerlendirme farklılıklarının, hatta aynı hayvanın değişik yerlerde çeşitli isimlerle anılmakta oluşunun etkili olduğu bir gerçektir. Diğer taraftan, yeryüzündeki bütün hayvan türlerinin ismen fıkıh eserlerinde anılmış olmasının beklenemeyeceği de açıktır. Bu

⁸ İsmail Yalçın, “Yiyecek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2014), 43: 554.

sebeple de fıkıh kültüründe eti yenen ve yenmeyen hayvanlar konusunda zengin bir bilgi birikimine ve birbirinden oldukça farklı görüş ve temayüllere rastlanır.”⁹

Gıda sektörünün bugün ulaştığı nokta akıl almaz boyuttadır. Bu çerçevede besin ile alakalı çeşitlilik çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Ham maddeden katkı maddelerine kadar binlerce nesne, gıda çeşitliliğinde istimal edilmektedir. Bu ürünlerin sağlık noktasında bir değerlendirilmeye tabi tutulması gerekli olduğu gibi, İslamî açıdan da hükmünün araştırılması bir zorunluluktur. Buradaki esas mevzu, maddenin orijini ile katkıda kullanılma aşamasında geçirdiği değişim ve dönüşümün, onu helal kılıp kılmadığıdır. İşte bu başkalaşım ve değişimi ifade etmek üzere iki terim öne çıkmaktadır: İstihâle ve istihlâk.

Bugün insanların büyük çoğunluğu sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bu sorunların günümüz insanının yaşantı biçimiyle ve tükettiği gıdalarla yakın ilişkisi vardır. Zararlı gıdalar yoğunlukla tüketildiğinden, insan vücudu, bu zararlı besin maddelerine karşı yeterli direnci sağlayamamış ve neticede bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu bozulma ise, daha vahim sonuçlar doğurmuştur. Bu durum insanlar arasında vücuda faydalı olan gıdaların tercih edilmesi yerine, vücuda zararlı besin maddelerinin daha fazla rağbet görmesi sorununu açığa çıkarmıştır. Bunun nedeni ise tüketilen besinlerin içeriğine dikkat edilmemesi ve sağlığa zararlı maddelerin aşırı derecede tüketilmesidir.

Bu bozulmayı düzeltmenin yolu, insan fitratına uygun beslenme biçimine dönüşten geçmektedir. Fıtrata uygun beslenme ise helal ve sağlıklı gıdaların titizlikle seçilmesi ve tüketilmesiyle gerçekleşebilir. Bu seçimde dikkat edilmesi gereken standartlar ise başta dinin koyduğu kurallar, sonra da onun temel ilkeleriyle çelişmeyen bilimin ortaya koyduğu gerçek verilerdir. Bu veriler ışığında ortaya çıkan prensiplerin başında ise, “daima tüketmelisin” veya “var olanı mutlaka tüketmelisin” algısı yerine, “ihtiyacın kadar olanı tüket” veya “tüketmen gereken kadar tüket” anlayışı gelmektedir. Buradan hareketle şöyle denebilir: Gıdalarda ihtiyaçtan fazlasında başkalarının da hakkı olup bu ihtiyaç fazlası gıdaları fuzûlî bir şekilde tüketmeye kimsenin hakkı yoktur. Buna göre gıda ve beslenme felsefemiz, psikolojik açlık ve psikolojik doyma değil biyolojik açlık ve biyolojik doyma olmalıdır. Unutulmamalıdır ki yerküremiz zemininde aç olan insanlar, kâfi derecede gıda ürünü sıkıntısının varlığından değil, gıda maddesinin adil bir şekilde paylaşılmamasından kaynaklı açlık çekmektedirler.¹⁰

⁹ Lütfi Şentürk vd., *İlmihâl*, 6. Baskı. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2: 37.

¹⁰ Orhan Çeker, *İstihâle*, 1. Ulusal Helal Gıda Kongresi, Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Kongre Kitabı, (Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011), 18.

Bu bağlamda incelemeye tâbi tutacağımız istihâle ve istihlâk kavramlarının tüketilen gıdalarda helallik ve haramlık hükmünü tespit açısından bize fikir vereceği kanaatindeyiz.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

“*Katkı Maddesi İhtiva Eden Gıdalarda Helalliğin ve Haramlığın Tespitinde Bir Yöntem Olarak İstihâle (dönüşüm/başkalaşım) ve İstihlâk (kaybolma)*” isimli tezimizin konusu, katkı maddesinin temiz maddeye karışması veya karıştırılması neticesinde oluşan bu yeni gıda maddesinin İslam fihkî açısından nasıl bir vasıf kazandığını belirlemek, karışımdan sonra yiyip içtiğimiz gıdaların hangilerinin helal, hangilerinin haram olduğunu tespit etmek ve başkalaşım geçiren necis maddelerin İslam fihkînda nasıl bir karşılık bulduğunu ortaya çıkarmaktır.

Araştırmamızda, günümüzde helal gıda konusunda yapılan çalışmalar incelenerek bu konu İslam fihkînda var olan külli kaideler ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yine bu konuda akla gelmesi muhtemel sorulara yanıtlar aranmış, böylelikle tezimizin güncel tartışmalara katkı sağlaması konusunda çaba sarf edilmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsan hayatının idame ettirilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlardan biri de gıdadır. İslâm’ı, hayatının bütün safhalarında bir düstur olarak uygulamaya çalışan her Müslüman’ın, Allah’ın, insanların menfaati için yarattığı rızıklarla ilgili hükümleri bilmesi ve helal-haram sınırına riayet etmesi elbette kaçınılmazdır.

Her insan temiz ve sağlıklı beslenme hakkına sahip olduğu gibi, her bir inanç sahibinin de inancının belirlemiş olduğu ilkeler çerçevesinde beslenme hakkı vardır. Birincisi temel bir insan hakkı iken, ikincisi inanç özgürlüğünün bir gereğidir.

Günümüzde gıda ve hizmet sektörleri baş döndürücü bir şekilde gelişmiş, çeşitlenmiş ve uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. İnsanların, tükettikleri gıda maddelerinin üretim sürecinde üretimine olumlu manada herhangi bir müdahalenin pek mümkün olmadığı bugünün dünyasında, helal gıda sahasında sürekli yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise helal gıda arayışının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Dünyadaki nüfus yoğunluğu, günümüzde karşılaşılan en büyük problemler arasında yer almaktadır. Tabii gıdalar, bu yoğunluk içerisinde nüfusun ancak az bir kısmına kifayet edebilmektedir. Bu sebeple büyük orandaki diğer nüfusu besleyebilmek için dinen tam tatmin edici olmayan suni endüstriyel gıdalara yönelmek zarurî hale gelmiştir. Hal böyle olunca da bu tarz gıda üretimi, karşımıza GDO’lu (genetiği değiştirilmiş organizmalar) ürünleri çıkarmıştır. Yine gıda sektöründe sayısı azımsanamayacak kadar çok katkı maddesi ile karşı karşıya

gelinmiştir. Günden güne çeşitlilik arz eden ve önü alnamayarak çoğalan bu katkılı maddelerin dini perspektiften değerlendirilip hükmünün tespiti hayati önem arz etmektedir.

Baş döndürücü bu çeşitlilik ve değişim karşısında bu maddelerin hangilerinin helal, hangilerinin haram olduğunu belirleme işi çok karmaşık bir hal almaktadır. Bu karmaşıklığı gidermenin yollarını tespit edebilmek için fıkıh geleneğimizde değinilmiş olan “istihâle” ve “istihlâk” konularını çok iyi kavramak ve bu iki husustaki anlayışı, sanayi tipi gıda ürünlerine uygulayarak sonucu ortaya koymak bir gereksinimdir. Bu iki terimi açık ve net olarak ortaya koymadan yeni ürünlerin hükmünü tespit etmek zor gözükmemektedir.

Piyasadaki hangi besin ürününün dini terminolojideki hükmünü araştırırsanız araştırın çıkış noktanız büyük olasılıkla bu iki terim olacaktır. Hükmünü tespit etmeye çalıştığımız gıda maddesinde, tezimizin ilerleyen bölümlerinde takdim edeceğimiz şartlarıyla istihâle olayı vaki olmuşsa o maddenin necisken temiz hale, haramken helal hale, aksi durumda ise tam tersine dönüştüğü görülecektir. Çalışmamızda görüleceği üzere anlattığımız bu hususun aksi de mümkündür. Yani haram madde bu yöntemlerle helale dönüşebileceği gibi, helal madde de harama dönüşebilir.¹¹

C. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Araştırmamızın temel dayanak noktalarını ve görüşlerine yer vereceğimiz mezheplerin kapsamını, günümüzde mevcudiyetini koruyan ve müntesibi bulunan mezhepler ile muasır araştırmacıların ortaya koydukları veriler olacaktır. Yaşamayan, müntesibi bulunmayan mezhep görüşleri tezimizin kapsam alanına girmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de yiyecekler konusunda kısa ve öz açıklamalar yapılmış, tayyib yiyeceklerin helal, habis yiyeceklerin ise haram olduğu belirtilerek, haram kılınanlar meyte, kan, domuz ve Allah'tan başkası adına boğazlanmış hayvanın eti şeklinde dört kısımda toplanmıştır.¹²

Fukâha arasında bitkisel yiyecekler konusunda pek bir ihtilaf olmamakla birlikte hayvanlar konusunda farklı içtihatların olduğu göze çarpmaktadır.

Araştırmamızda, gıda kavramı adı altında yenilebilecek maddeler ve bu maddelerin başkalaşım geçirdikten sonra aldıkları yeni hallerinin dini hükümlerinin ne olduğu konusu, meselemizle ilgili ayet ve hadislerden delil getirmek suretiyle belirtilmiştir. Ayrıca klasik dönem İslam hukukçularının görüşlerinin yanı sıra çağdaş İslam hukukçularının konuyla alakalı söyledikleri hükümlerde belirlenmeye çalışılmıştır.

¹¹ Çeker, *İstihâle*, 19.

¹² Mâide 5/3.

D. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE KULLANIMI

Araştırmamızda konuyla alakalı ayetler ve hadisler delil olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda ilgili hadislerin yer aldığı temel hadis kaynaklarından delil gösterme bizim için temel teşkil etmektedir.

İslam Hukuku alanında yazılmış eserlerden kaynak olarak temelde başlıca klasik kaynaklar kullanılmakla beraber, konuyla ilgili modern kaynaklardan da yararlanılmıştır. Daha çok İslam Hukuku'nda temel kaynak olarak kabul edilen eserlerden istifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak klasik kaynaklarda bulunamayan bilgiler, konunun daha iyi anlaşılması için çağdaş kaynaklardan yararlanılarak tamamlanmıştır.

Araştırmamız, veri toplama ve analiz yöntemiyle yapılmış, konumuzla ilgili olan pek çok makale ve ansiklopediye başvurulmuştur.

İstihâle ve istihlâk konuları fıkıh kitaplarında “encâs”, “tahâret”, “âbar”, “gusl” “eşribe”, “kerâhiye”, “et’ime”, “hazır ve ibâha” gibi bölüm başlıkları altında değerlendirilmiştir. Mesela istihâle konusuna, İslam Hukuku literatüründe, Hanefî hukukçularından Serahsî (ö. 483) *el-Mebcut’unda*, Kâsânî (ö. 587), *Bedâui’s-sanâi’ fi tertîbi’s-şerâi’inde*, İbn Nüceym (ö. 970) *el-Bahru’r-Râik’inde*, İbn Âbidîn (ö. 1252), *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr’ında*, ‘encâs’ bahsinde, Zeylâtî, (ö. 743) ise *Tebyînü’l-hakâik’inde*, ‘tahâret’ bahsinde; Hanbelî hukukçusu İbn Kudâme, *el-Muğni’sinde*, Şafîî hukukçuları Şirbînî (ö. 977) *Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâ’ni’l-Minhâc’ında*, Dimyâtî, (ö. 1117) *Îâne’sinde* ve Malikî hukukçusu İbn Rüşd, (ö.595) *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid’inde* yine ‘encâs’ bahsinde değinmişlerdir. Çalışmamızda adını zikrettiğimiz bu eserlerden azamî ölçüde istifade etme gayreti içinde olunmuştur.

Günümüzde konumuzla doğrudan alakalı olmayan fakat bir yönüyle konumuza temas eden çalışmalar da mevcuttur. Bu tür çalışmalara Dr. Muhammed Ali el-Bâr’ın “*Gıda ve İlaçlarda, Alkol, Uyuşturucu ve Uyarıcılar*”, Dr. Nezih Hammad’ın “*Gıda ve İlaçlarda, Haram ve Necis Maddeler*”, Dr. Habib et-Tücanî, Dr. Muhammed el-Heravî, Dr. Hâmid Camî, Dr. Abdussettar Ebû Ğudde, Dr. Muhammed er-Rukî’nin “*İstihâle*”, Prof. Dr. Orhan Çeker’in “*Gıda Ürünlerindeki Kimyasal Dönüşümün Dinî Hükümü=İstihâle*” ve “*Gıda Felsefemiz*”, Prof. Dr. Hamdi Döndüren’in “*Katkı Maddeleri ve Gıdanın Helalliği, Gıdalardaki Katkı Maddelerinin Durumu*”, Prof. Dr. Fatih Gültekin’in “*Gıda Katkı Maddelerinin Sağlığa Etkileri*”, “*Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*”, “*Fark Etmeden Yediklerimiz: GIDA KATKI MADDELERİ*”, “*A’dan Z’ye GIDA KATKI MADDELERİ*”, “*Gıda Katkı Maddelerine Yönelik TÜKETİCİ REHBERİ*” ve “*Bir Bakışta GIDA KATKI MADDELERİ*”, Prof. Dr. Saffet Köse,

Doç. Dr. Murat Şimşek ve Rıfat Oral'ın “İstihlâk”, Hilal Özkan'ın “Hanefî Mezhebine Göre Helal Gıda Kriterleri”, Salih el-Fevzân'ın “el-Et'ime ve ahkâmü's-sayd ve'z-zebâih”, isimli çalışmaları örnek olarak verilebilir.

Ayrıca GİMDES, Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), Dünya Helal Vakfı, Din İşleri Yüksek Kurulu İktisadi Hayat ve Sağlık Komisyonu gibi kurum ve kuruluşlar helal gıda hususunda çalışmalar yürütmektedirler.

Şunu da hemen belirtelim ki gerek klasik fıkıh kitaplarında gerekse çağdaş araştırmalarda istihâl ve istihlâk kavramlarına dair bilgilerin, yukarıda da verdiğimiz sıralama ışığında müstakil bir başlık altında sistemli bir şekilde incelenmediği müşahede edilmiştir. Bu kavramlarla ilgili bilgilere farklı bölümlerde ve farklı başlıklar altında dolaylı olarak temas edilmiştir. Araştırmamızda, konuya dair bilgileri bir araya getirerek özgün bir çalışmanın ortaya konulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmamız, diğer çalışmalardan farklı bir yapıya sahiptir.

Ayrıca şunu söylemekte de yarar vardır. Helal gıda araştırmaları, sadece ilahiyatçıların altından kalkabileceği bir husus değildir. Bu alanda gıda mühendisleri, veterinerler, tabipler, kimyagerler ve biyologlar da ellerini taşın altına koymak durumundadırlar. Ama herkesin kendi sınırları dâhilinde hareket etmesi ve en iyi bilgi sahibi olduğu hususta kelim etmesi gerektiği hususunu unutmamak kaydıyla... Bu husus oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu mesele her iki kesimin bilgilendirmeleri ve görüşleri çerçevesinde çözüme kavuşturulmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HELAL GIDA KAVRAMI

1.1. HELAL VE HARAM TERİMLERİ

Bütün din, hukuk ve ahlâk sistemlerinin yasak olarak koyduğu şeyler, çirkin ve yakışsız telâkkî edilen davranışlar olarak kabul edilmiştir. İlahî dinlerin en mükemmeli ve en sonuncusu olan İslam da, fertlere ve cemiyete insanlığın fayda ve yararına olmak üzere getirdiği mükellefiyetler manzumesi içinde yasaklara yer vermiştir.

Yasaklar, bireyden yapılmaması istenen, irtikâp edildiğinde de cezai müeyyide gerektiren sorumluluk alanlarını teşkil eder.¹³ İnsanoğlunun şahsî hayatında, haramlara riayetinin de içinde bulunduğu mükellefiyetlerin çok önemli bir rolü vardır. Bu mükellefiyetlerin, helal ve haram telâkkisinin sağladığı faydalar ise yalnızca ferdî de değildir. Bütün katmanlarıyla cemiyet ve (dünya tarihinden bu yana) insanlık için iyi, hayırlı ve faydalı olan şeyler helal; kötü, şer ve faydasız olan şeyler ise derecesine göre mekruh ve haram kılındığına göre, bunun iyi veya kötü neticeleri, elbette ki cemiyeti ve insanlığı da yakından ilgilendirecektir.¹⁴

Şunu da ifade etmekte fayda vardır: Haram ve helal olan şeyler bahsi farklı açılardan değerlendirilerek akait, fıkıh ve ahlâk kitaplarında dağılmış durumdadır. Bununla birlikte bu konuların çoğu fıkıh kitaplarında ve özellikle "sayd (av), zebâih (hayvan kesimi, eti yenen ve yenmeyenler), eşribe, et'ime, hazar ve ibâhe, remy ve sibak (atış ve yarış), libâs (giyecekler), kerâhiye bölümlerinde yer almaktadır. Son bölüm (kerâhiye) doğrudan doğruya helâl-haram bölümüdür; ancak her müellif bu konuyu aynı isim altında incelememiştir.¹⁵

1.1.1. Helal

İslam'a göre bir gıdanın yenilebilmesinin ilk şartı helal olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin..." (Bakara, 2/168.) buyrulmuş olarak yalnızca helal olan şeylerin yenilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Sözlükte "bağı çözmek", "bir şeyin serbest ve helal olması" anlamlarına gelen ve Arapçada (حَلَّ) mastarından türeyen helal kelimesi, mükellefin yapmakta serbest bırakıldığı davranışları ifade eder.¹⁶ Helal terimi haramın karşıtıdır ve caiz, mubah gibi kavramlar ile

¹³ Hayrettin Karaman, *Helaller ve Haramlar*, 25. Baskı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008), 13-15.

¹⁴ Karaman, *Helaller ve Haramlar*, 14.

¹⁵ Karaman, *Helaller ve Haramlar*, 20.

¹⁶ Kürşat Demirci, "Helal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2014), 17: 174.

aralarında az farklılık olmakla birlikte çoğu zaman müteradif olarak kullanılır. Yine helal dinî literatürde mükellefin işleyip işlememekte serbest bırakıldığı davranışları ifade eder.¹⁷

Bir fıkıh terimi olarak helal, Şârî'in yapılmasına müsaade ettiği şeydir.¹⁸ Seyyid Şerif Cürcânî helal kavramını “İşlenmesi halinde üzerine herhangi bir ceza terettüp etmeyen şey” ve “Allah tarafından yapılmasına izin verilen şey” olarak iki şekilde tanımlamıştır.¹⁹ Cürcânî'nin belirttiği birinci tanımda, şeriatta karşılığında herhangi bir ceza bulunmayan fiilin haram olmayacağına dolayısı ile söz konusu fiilin helal kapsamında değerlendirileceğine işaret edilmektedir. Bu tanımın ilk hareket noktası, hakkında şer'î bir delil bulunmayan şeylerde mubahlığın esas olduğu ilkesidir. İkinci tanımda ise, Şârî'nin herhangi bir fiili serbest bırakması esası getirilmiştir. Bu tanımın arka planında, hakkında şer'î bir delil bulunmayan şeylerde tahrimin esas olduğu tercihi bulunur.²⁰

Fıkıh usulünde helal terimi, kendi alanına giren vacip, mendup ve mubah başlıkları altında incelenmiştir. Bir şeyin helal kılındığı üç yolla bilinmektedir. Bunlar:

- a) Kur'an-ı Kerim ve sünnette o maddenin istimalinin helal kılındığının alenen ifade edilmesidir. Mesela Kur'an'da Ehl-i Kitabın kestiğinin ve yemeğinin helal olduğu,²¹ denizden çıkarılan avın helal kılındığı,²² helal kelimesi veya türevleri kullanılarak ifade edilmiştir.
- b) Kur'an ve sünnette çok defa zihinlere kök salmış bir yanlışlığı ve/veya kaygıyı izale etmek için belirlenen maddeyi kullanmanın caiz olduğu ve işlenmesinde herhangi bir günahın bulunmadığı bildirilmiştir.²³
- c) Bir şeyin helal olması, hakkında herhangi bir yasağın, aksine bir delilin bulunmamasıyla da anlaşılır. Burada eşyada asıl olanın mubah olduğu genel kabulü devreye girerek temel alanın helal olduğu vurgusu yapılır.²⁴

Netice itibariyle helalin, Şârî'in yapılmasına müsaade ettiği her türlü davranış olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁷ Demirci, “Helal”, 17: 174.

¹⁸ Yusuf el-Karadâvî, *İslam'da Helal ve Haram*, (Çev. Ramazan Nazlı), (İstanbul: Hilal Yayınları, t.y.), 19.

¹⁹ Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2007), 157.

²⁰ Ferhat Koca, “Helal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2014), 17: 175.

²¹ Mâide, 5/5.

²² Mâide, 5/96.

²³ Bakara, 2/158; Mâide, 5/93; Nur, 24/29; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1997), “Kitabu't-tehâre” 12.

²⁴ Koca, “Helal”, 17: 176.

1.1.2. Haram

Haram sözlükte; “mahrum bırakılmak” ve “yasak olmak” gibi anlamlara gelen (حَرَمٌ) fiilinin mastarı ve “yasaklanan”, “men edilen” şeyin ismidir.²⁵

Cumhur; haramı, delili ister zannî ister kat’î olsun Şâri’in, kesin bir şekilde yapılmasını yasakladığı fiil olarak tanımlamıştır.²⁶

Hanefîler ise, cumhurdan farklı olarak haramı, “Şâri’in, Kur’ân, mütevâtir veya meşhur sünnet gibi kat’î bir delil ile kesin ve bağlayıcı tarzda yapılmamasını istediği fiildir.” şeklinde tarif etmektedirler.²⁷ Hanefîlerin bu tarifi haram ve tahrimen mekruh ayrımını da beraberinde getirmektedir. Hanefîlere göre, fiil kat’î bir delille yasaklanmış ise haram; zannî bir delille yasaklanmış ise tahrimen mekruh olarak isimlendirilir.²⁸

Haramın sadece kat’î bir delille sabit olabileceği şartı, son dönemdeki fıkıh usulü ile ilgili çalışmalarda Hanefî mezhebinin geneline nispet edilmekle birlikte Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (ö. 370/981), Pezdevî (ö. 482/1089) Serahsî (ö. 483/1090), gibi Hanefî usulcülerin çoğunluğu haram tariflerinde böyle bir şart ileri sürmezler.²⁹ Hanefîler bu şartı Hanefî mezhebinin genel görüşü olarak değil, sadece İmam Muhammed’in görüşü olarak ifade etmektedirler.³⁰ Ebû Hanife ve Ebû Yusuf ile Hanefî usulcülerin ekseriyeti, haram ve tahrimen mekruh ayrımında delilin kat’î ya da zannî oluşunu değil, fiilin yasaklanıp yasaklanmadığını ve buna bağlı olarak fiili işleyenin cezalandırılıp cezalandırılmayacağını ölçü almaktadırlar. İmam Muhammed’e göre her mekruh, işleyenin cezayı hak etmesi açısından haramdır. Ancak delili ve dayanağı kesin olmadığından o, haram yerine “mekruh” ifadesini istimal etmiştir. İmam-ı Âzam Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve Hanefî usulcülerin çoğunluğuna göre ise tahrimen mekruh haram değil harama yakın bir derecededir.³¹

Kanaatimizce Hanefî ulemasının yaptığı taksim, cumhurun yaptığı taksimden daha ihtiyatlı ve şer’î maksatlara en uygun olanıdır. Zira delillerin zannî veya kat’î oluşlarından hareketle böyle bir ayırma gitmek şer’î makasid açısından uygun olduğu gibi aklen de daha

²⁵ İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-‘Arab*, 2. Baskı (Beyrut, Dâru İhyâi’t-türâsi'l-‘Arabî, 1997), 12: 119; Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihâh*, 4. Baskı (Beyrut: Dâru İlmî'l-melâyîn, 1990), 5: 1895.

²⁶ Muhammed Ebû Zehrâ, *Usûlu'l-fikh*, (Kâhire: Dâru'l-fikri'l-‘Arabî, t.y), 42; Hasan Karakaya, *Fıkıh Usulü*, (İstanbul: Buruc Yayınları, 1998), 205.

²⁷ Ebû Zehrâ, *Usûlu'l-fikh*, 43.

²⁸ Ebû Zehrâ, *Usûlu'l-fikh*, 46.

²⁹ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2000), 2: 52; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razî, *el-Fușûl fi'l-uşûl*, 2. Baskı (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994), 2: 92.

³⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakki mine'l-usûl*, 4. Baskı (Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 2011), 61.

³¹ Hilal Özkan, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Üniversitesi, 2011), 16.

tutarlı gözükmetedir. Nitekim bir şey yasaklanmışsa onun delilini araştırıp bu delil muvacehesinde kuvvetli-zayıf ayırımına gitmek yasaklanma olgusu ile daha bir bağdaşır haldedir. Nitekim Hanefiler farz-vacip ayırımını ile haram-mekruh ayırımından ameli bir ayırım gözeterek kişinin vacibi veya mekruhu inkârı durumunda küfür ile itham edilemeyeceğini ortaya koyarak büyük bir kolaylık sağlamışlardır.

Buradan hareketle şöyle demek mümkündür: Bir fiilin haram olduğu bizzat haram lafzı ve türevleriyle,³² caiz veya helal olmadığının açıkça belirtilmesi suretiyle,³³ haram kılma anlamını giderici bir delil bulunmaksızın kullanılan nehiy sığası ile³⁴ herhangi bir fiilden sakınmanın kesin bir görev olduğunu ifade eden sakınma lafızlarıyla,³⁵ söz konusu fiil hakkında ceza gerektiğini belirten ifadelerle bildirilmektedir.³⁶

Fıkıh kitaplarında haram iki kısma ayrılmıştır. Bunlar: haram li-zatihi ve haram li-gayrihidir.

1.1.2.1. Haram Li-Zâtihi

Kendisinde bir mefsedet bulunması sebebiyle Şâri'in baştan itibaren haramlığına hükmettiği şeydir. İnsanların can, mal, nesil, akıl ve din emniyetini tahrip eden eylem ve davranışlar li-zâtihi haram sınıfına girer. Adam öldürmek, eşkıyalık (yol kesme), hırsızlık yapmak, şarap içmek, domuz eti yemek, zina etmek, mümin ve muhsan (iffetli) kadınlara zina isnadında bulunmak, leş satma gibi fiiller bu tür haramlara örnek olarak gösterilebilir.³⁷ Bazı usulcüler bu kısma haram li-aynihî de derler.³⁸

1.1.2.2. Haram Li-Gayrihi

Kendinden ötürü değil dışarıdan bir sebepten veya durumdan dolayı yasaklanan fiildir. Cuma namazı vaktinde alışveriş, başkasının arazisinde sahibinin izni olmadan namaz kılma, bayram günlerini oruçlu geçirme gibi. Burada tahrim, ilgili olduğu veya yol açtığı harici durumdan doğmaktadır.³⁹

³² Nisâ, 4/23; Mâide, 5/3.

³³ Nisâ, 4/19.

³⁴ En 'âm, 6/151.

³⁵ Mâide, 5/90, 92; Nahl 16/36.

³⁶ Zekiyyuddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fikh)*, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez) 7. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 247.

³⁷ Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 248; Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 11. Baskı (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2006), 248; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, (İstanbul Bilmen Basımevi, 1967), 1: 34.

³⁸ Ferhat Koca, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2014), 16: 101.

³⁹ Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 248; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 1: 34; Koca, "Haram", 101.

Sonuç olarak helal, yasak olmayan, serbest sahayı ifade eder. Bunun temelinde "yapana sevap, yapmayana günah olmayan" mubah vardır, sonra sırasıyla müstehâb, vacip ve farz gelir. Helal, mubahın sınırında son bulur. Bundan sonra mekruh ve haram vardır. Ancak mekruhta kesinlik yoktur; haramda ise kesinlik vardır. Mekruhu haramdan ayıran kıstas Hanefilere göre delilin haramda kat'î (kesin), mekruhta zannî olmasıdır.⁴⁰ Diğer müçtehitlere göre ise bu kıstas o şeyin yasaklanması veya yasaklanmamış olmasıdır.⁴¹

1.2. GIDA

Arapçada gıda kelimesi, insanlar tarafından yenilip içilebilen her şey anlamına gelmektedir.⁴² Fakihler, gıda olarak yenilebilecek şeyleri bitki kökenli olanlar ve hayvan kökenli olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Bitki kökenli maddelerde akıl ve beden sağlığını bozan hamr'ın (içkinin) ve uyuşturucu maddelerin kullanılmasının haramlığı üzerinde durulmuştur.

Hayvan kökenli gıdalarda ise fakihler nasslarda haramlığı açıkça belirtilenler dışında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefiler hayvanları; akıcı kanı olanlar, akıcı kanı olmayanlar ve hiç kanı olmayanlar diye üç kısma ayırmışlar ve akıcı kanı olanlar dışındaki bütün hayvanları tab'an iğrenç sayılan hayvanlardan kabul etmişlerdir.⁴³

İmam Gazzâlî, "*İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*" adlı eserinde yenilebilecek nesnelere; madenler, hayvan kökenli olanlar ve bitki kökenli olanlar şeklinde üç gruba ayırmıştır. Yine o, madenlerin yenilebilmesini, insan sağlığına faydalı veya zararlı olması açısından ele almış; toprak, çamur gibi maddelerin yenilmesine olumlu bakılmadığını ifade etmiştir. Bitki ve hayvan kökenli maddelerin de ayrı ayrı değerlendirilerek bir hükme bağlandığını dile getirmiştir.⁴⁴ Dolayısıyla bir gıdanın tüketilebilmesi için onun, İslamî kıstaslara uygun olması ve insan tabiatına aykırı olmaması gerektiği söylenebilir.

1.3. HELAL GIDA ANLAYIŞI

İnsanoğlunun, hayatta kalabilmesi için lazım olan en önemli ihtiyaçlardan biri de gıdadır. Bu ihtiyacı giderebilmesi için de Allah (cc) tarafından helal ve temiz olan gıda maddeleri kendisine musahhar kılınmıştır. Helallik ve haramlık anlayışı İslamiyet açısından son derece

⁴⁰ İmam Muhammed'e göre her mekruh haramdır; ancak delili kat'i olmadığı için o, "mekruh" tabirini kullanmıştır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre ise, mekruh haram değil, harama yakındır. Bk. İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, 2. Baskı (Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009), 8: 80.

⁴¹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 14.

⁴² İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, 10: 30; Cevherî, *es-Sihâh*, 6: 2445.

⁴³ Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010), 6: 179-194; Serahsî, *el-Mebsût*, 11: 82.

⁴⁴ Gazzâlî, Ebû Hamid Hucetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tusî *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 2. Baskı (Halep: Dâru'l-va'y, 2004), 2: 111-114.

önem arz eder. İnançlı her insan hayatını helal dairesi çerçevesinde geçirmek ve haram olan alana bulaşmadan hayatını idame ettirmekle mükelleftir.

Temiz ve tayyip gıda konusu sadece beslenme değil, aynı zamanda imanî ve fikhî (ameli) bir konudur. Zira gıda tüketiminin maddi boyutunun yanında manevî boyutu da bulunmaktadır. Helal rızka dinde yapılan aşırı vurgu onun sadece helal yollarla kazanılmasıyla sınırlı değildir. Bunun yanı sıra mühtevelyatında da sağlıklı ve vücuda faydalı olmayı barındırmalıdır. Nitekim Yüce Dinimiz beslenmenin belli ölçülerde yapılması konusunda birtakım kriterler getirerek onu dizayn etmiş ve bu konuda bir dengenin ve nizamın var olmasını gerekli görmüştür. Bu hususta hem üretim hem de tüketim ahlakına sahip olunmasının gerekliliği aşikârdır.

Allah'a ve âhiret gününe iman edenlerde helal-haram anlayışı; Allah'ın koyduğu hükümlere razı olmayı, çizdiği sınırları aşmamayı, her hususta Allah'ın rızasına muvafık işler sergilemeyi gerekli kılar. İnananlar olarak, tükettiğimiz gıda maddelerinin helal olması noktasında titiz davranmak ve seçici olmak dinde hassas davranmanın bir parçasıdır.⁴⁵

1.4. HELAL VE HARAMLA İLGİLİ GENEL HÜKÜMLER

Helal ve haram ile ilgili genel esaslar vardır. Bu esaslar İslam fikhının üzerine temellendirilip şekillendirildiği ana unsurlardır. Bu esasları da şöyle sıralayabiliriz:

1.4.1. Helal ve Haram Kılma Yetkisi

Bir besinin veya bir nesnenin, bir durumun helalliğini veya haramlığını tayin etme yalnız Allah ve Peygamber'inin yetkisinde olup, insanlara böyle bir yetki kesinlikle verilmemiş, hatta buna kalkışanlar şu ayetle uyarılmıştır: “Siz dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, ‘Şu helaldir, bu haramdır!’ demeyin. Aksi halde Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremezler.” (Nahl, 16/116).

Dinimize göre sıfat ve konumları ne olursa olsun hiçbir yaratılmışın haram veya helal kılma yetkisi yoktur. Peygamberlerin bu mevzudaki ifadeleri Allah'ın iradesini ve hükmünü kullarına ulaştırmak ve onu beyan etmekten ibarettir. Nitekim Hz. Peygamber, Ehl-i kitap hakkında nazil olan, “Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i Rab edindiler.” (Tevbe, 9/31). ayetindeki Rab edinmeyi, haham ve rahiplerin helali haram, haramı helal kılmaları ile açıklamıştır.⁴⁶

⁴⁵ Özkan, *Hanefti Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 36.

⁴⁶ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *el-Câmi'u's-şâhih* (nşr. Ahmed M. Şâkir), (Beyrut: b.y. 2001) “Tefsiru'l-Kur'an”, 9.

Ayrıca mezkûr ayette “...şu helaldir, bu haramdır.” denmesi yasaklanarak böyle bir davranış ve tutum içine girilmesi “Allah’a karşı yalan uydurmak” olarak adlandırılmıştır. (Nahl, 16/116).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur’an-ı Kerim’de yenilmesi yasaklanan hayvan ve onlardan elde edilen besinler; ölü hayvan, domuz eti, akıtılmış kan ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvan olmak üzere dört grup olarak açıklanmıştır.⁴⁷ Hz. Peygamber (s.a.v)’e de helal ve haramı beyan etme ve lüzumu durumunda hüküm tayin etme yetkisi Allah (cc) tarafından belirtilmiştir. Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: “O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten meneder, onlara temiz olan şeyleri (tayyibât) helal, pis olan şeyleri (habâis) de haram kılar.” (A’râf, 7/157).

İslam fikhının temel kaynakları olan nasslar, haram olgusunu ortaya koyarken çoğu zaman ayrıntıya girmeden konuyla ilgili temel esasları ve sınırlı durumların hükmünü vazetmekle yetinmiştir. Bu genel kuralın her devirde iyice anlaşılıp yeni olaylara uygulanabilir tarzda sunulması ise o devrin bilginlerine bırakılmıştır. Bundan ötürü selef âlimleri, haram olduğu net olarak bilinmeyen şey için “haram” tabirini kullanmaktan kaçınmış, bir meselenin hükmünü beyan ederken çoğunlukla “bu haramdır” demek yerine “helal değildir”, “caiz değildir”, “kerih görüyorum”, “çirkindir”, “yasaktır” gibi ifadeleri tercih etmişlerdir.⁴⁸

Netice olarak helal ve haramı, özel olarak da gıda ürünlerinden helal olan ve olmayanları belirlemede İslam hukukçuları bazı kriterler geliştirmişlerdir. Kriter belirlemede sorulması gereken temel soru, “Bu madde niçin helal veya niçin haramdır”? şeklinde olacaktır. Bu suale, dini metinlerde doğrudan geçtiğinden dolayı helal veya haram kılınmıştır diye cevap verilebilir. Yine tam olarak akılla kavranamayıp (taakkulî) sadece illeti/hikmeti anlaşılabilen (taabbudî) bir yapıya sahip olduğu gerekçesi ile helal ya da haram kılınmıştır denebilir. Belki de dünya hayatında sırf imtihan etme gayesi bulunan bir konuyla ilgili olduğu için şeklinde cevaplandırılabilir. Ayrıca Tayyib veya habîs/necis grubunda yer aldığı sebebiyle ya da başka bir maddeye dönüşmüş (istihâle) veya karışmış (istihlâk) olduğu için; kamu yararı veya zararı içerdiğinden şeklinde cevaplar verilebilir.

Bu cevapların bir kısmı mevcut olan helal ve haramı anlamaya yöneliktir. Diğer kısmı ise Hz. Peygamber’in (s.a.v) vefatından yani vahiy süreci tamamlandıktan sonra ortaya çıkan ürünlerin hükmünü belirlemek içindir. Aslında helal ve haramı tayin yetkisi Allah’a ve O’na

⁴⁷ Mâide, 5/3.

⁴⁸ Şatibî, Ebû İshâk İbrahim b. Musâ, *el-Muvâfakât*, (Dimeşk: Müessesetu’r-risâle, 2011), 2: 287; Ebû Zehrâ, *Usûlu’l-fikh*, 56; Karadâvî, *İslam’da Helal ve Haram*, 31; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 21-26.

niyâbeten Hz. Peygambere ait olduğundan bu konuda temel kriter nass ve taabbudîliktir.⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında diğer kriterler ise hikmet kabilindedir. Yani akılla idrak edilebilen gerekçelerinin ve hikmetlerinin ötesinde, bütün ilahi emir ve yasakların amacının Allah'ın iradesine ihlasla teslim olan insanları, teslim olmayan diğer insanlardan ayırt eden bir sınav oluşturma hikmet ve amacında birleştiği de göz ardı edilmemelidir.⁵⁰ Buradan hareketle İslam hukukçuları helal ve haram kılınan gıda maddeleri konusunda da ta'lil yöntemine başvurmuş; naslarda yer alan ve "asl" konumunda bulunan hususlara, "fer'" durumunda olanları kıyas ederek helal ve haram olan şeyleri belirleme yoluna gitmişlerdir. Ancak illeti veya münasip vasfı tespit edilmeyen helal ve haramlar aslî yapısı olan "taabbudîlik" üzere kalmıştır. Burada zikredilen kriterlerin bir kısmı da esasen kıyas konusunda illet olmaya elverişli vasıflardır. Konuyla ilgili kaynaklarda yer alan tercih ve görüşlerde, Kur' an ve Sünnette zikredilen ilke ve gayelerin yanı sıra, fakihlerin kendi bilgi ve birikimlerinin, bölgesel örf ve telakkilerin de etkisi olduğu bir gerçektir.⁵¹ Bu konuda yapılan ve bizim de katıldığımız genel bir değerlendirme şöyledir: "Yiyecekler hususundaki nehyin en önde gelen ana gayesi, insanın beden ve ruh sağlığının muhafaza edilmesidir. İnsanın beden ve ruh sağlığına zararlı olduğu kesin olan maddelerin tüketilmesi dinen haram görülür. Bu konuda fıkıh ilmiyle müspet ilimlerin karşılıklı bilgi alışverişi içinde olması, tecrübeyle ve bilimsel metotlarla elde edilen sonuçların dini hükümlerde de dikkate alınması gerekir."⁵²

1.4.2. Yasaklanmamış Olan Şeylerin Durumu

Allah (cc)'ın vücuda getirdiği her bir varlıkta asıl olan, onların helal olmasıdır. Herhangi bir şeyin haram olduğunu bildiren sahih nass bulunmaz veya bulunsa da delaleti kesin olmaz ya da İslam alimleri hükmü belirlemede tavakkuf ederlerse o şey hakkında haram hükmünün verilemeyeceği aşikardır. Nitekim bu minvalden olmak üzere "Eşyada asıl olan ibahâdır." şeklinde ifade edilen usulî kaide,⁵³ İslam âlimleri tarafından birtakım nasslara dayalı olarak ortaya çıkarılmıştır.

⁴⁹ Abdullah Kahraman, "Gıda Ürünlerinde Helal ve Haramı Belirleme Yöntemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (Haziran 2013), 459.

⁵⁰ *İlmihâl*, (TDV), 2: 35.

⁵¹ Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, (Thk. Şuayb el-Arnâvût), (Dimeşk: Müessesetu'r-risâle, 2011), 2: 408-415; Seyfuddin el-Âmidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye), 2: 437.

⁵² Kahraman, "Gıda Ürünlerinde Helal ve Haramı Belirleme Yöntemi", 465.

⁵³ Serahsî, *el-Mubsût*, 12: 68; Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 8: 294; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilâzîz el-Hüseyinî ed-Dımaşkî, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Beyrut: Daru'l-mâ'rife, 2000), 6: 459; İbn Mâze, Burhanuddin Ebû'l- Meâlî, Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz, *el-Muhîtu'l-burhanî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.), 5: 347; Karâfî, Şihâbuddin Ahmed b. İdris, ez-Zahîre (fi'l-fikh), 4. Baskı (Tunus: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2012), 4: 398; İmam Buseyri, İbn Mâcenin naklettiği "Helal Allah'ın

Mesela Bakara suresinde “O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.” (Bakara, 2/29). buyrulmaktadır. Başka bir ayette ise “De ki: Allah (cc)’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?” (A’râf, 7/32). buyrularak, Yüce Mevla’nın helal kıldığı şeyleri haram kılmanın kimsenin yetkisinde olmadığı bildirilmiş, yiyecek, giyecek ve çeşitli süs eşyalarında asıl olanın mubahlık olduğuna işaret edilmiştir.⁵⁴

Buradan hareketle, bir şeyin helal olup olmadığı konusunda ispat edici delil arayışına gidilmesinin gerekmediği, yalnızca onun haramlığını tespit için bir delil arayışına gidilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁵

1.4.3. Helal Dairesinin Genişliği

İslam dininin, insanlar için faydalı olan hiçbir şeyi haram kılmadığını çevremizden müşahede etmekteyiz. Yine İslam’ın bir şeyi haram kılarken, diğer taraftan haram kıldığı şeyin yerini tutan, daha temiz ve faydalı başka şeyler verdiğini de görmekteyiz. Buna örnek vermek gerekirse İslam, erkeklere ipekten yapılmış elbiseyi giymelerini haram kılmış, buna mukabil keten, yün ve pamuktan mamul her türlü elbiseyi helal kılmıştır. Faizi haram kılmış, bunun yerine kazançlı ticareti serbest bırakmıştır. Necis ve sağlığa zararlı yiyecek ve içecekleri haram kılmış, bunların yerine ruh ve beden için faydalı temiz içecek ve yiyecekler vermiştir.⁵⁶ Böylece denebilir ki, İslam dini daima muhatabı olan mükelleflerin menfaatini gözetip kollamış ve bu yolla onların her türlü insani ihtiyaçlarını karşılayan prensipler koymuştur.

1.4.4. Harama Götüren Sebep ve Yolların da Haram Oluşu

Bu kaide Mecelle’de, “Alınması memnu olan şeyin verilmesi dahi memnu olur.”⁵⁷ ve “İşlenmesi memnu olan şeyin istenmesi dahi memnu olur.”⁵⁸ şeklinde yer almıştır.

İslam bir şeyi haram kılarken insanı o harama iletcek her şeyi de haram kılmıştır. Zira çirkinliğin, fuhşiyatın ve insan sağlığına zararlı her şeyin önüne set çekmenin en makul ve etkili yolu, bunlara götüren yolların kapatılmasıdır. Hal böyle olunca haram olduğundan, zinaya götüren yolların da temelde haram olmasa bile haram kılınması,⁵⁹ Hz. Peygamber (s.a.v)’in

---

kitabında helal kıldığıdır. Haram da Allah’ın kitabında haram kıldığıdır...” hadisin şerhinde, “Bu hadis, bilcümle eşyada asıl olanın helallik olduğunu gerektiriyor” demiştir. Bk. İbn Mâce, “Et’ime”, 60.

⁵⁴ Kâmil Musa, *Ahkâmü’l-et’ime fi’l-İslâm*, (Beirut: b.y. 1996), 33-34; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, (Ankara: Uysal Kitabevi, 1993), 6: 269.

⁵⁵ İbn Mâce’den naklettiğimiz bir önceki dipnotun şerhinde İmam Buseyrî böyle bir açıklamaya yer vermiştir. Bk. İbn Mâce, “Et’ime”, 60.

⁵⁶ Özkân, *Haneî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 19.

⁵⁷ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 34.

⁵⁸ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 35.

⁵⁹ İsrâ, 17/32.

ırkçılığa çağırmayı haksızlıkların yaşanmasına sebep olacağından yasaklaması ⁶⁰ ve İmam Gazzalî'nin dile getirdiği “Kötülüğe sevk edici noktalardan uzak durun.” ⁶¹ sözü bu anlayışın bir sonucudur.

1.4.5. Haram Konusunda Hile Yapmanın Haram Oluşu

İslam harama götüren her vasıtayı haram kıldığı gibi, o haramı işlemek için hile yapmayı da haram kılmıştır. Bir yolunu bularak, adını tağyir ederek haramı irtikap etmek, onu işleyenden mesuliyeti gidermez. Bilakis bu tür yollara tevessül etmek de haram kılınmıştır. Dolayısıyla bugün, her türlü fuhşun ve ahlaksızlığın, değişik adlar altında işlenmesi, faizin örtülü işlemlerle alınması, yapılanların haram olduğu hükmünü değiştirmez. ⁶²

1.4.6. Niyet-Haram İlişkisi

İslâm'da niyet çok değerli kabul edilmiştir. Bu minvalden olmak üzere Allah Resûlü (s.a.v) bir hadislerinde “Ameller ancak niyetlere göredir. Kişiyeye yalnız niyet ettiği şey vardır...” ⁶³ buyurmuştur. İbadetlerin muteber olması niyete dayalı olduğu gibi sıradan gibi görünen işlerin ibadet derecesinde sevap kazandırması da kişinin taşıdığı niyetle mümkün olmaktadır.

Bütün bunların yanında İslâm, herhangi güzel bir neticeyi elde etmek için haramı vesile olarak kullanmayı hiçbir surette kabul etmemektedir. Yani araçların da gaye gibi İslâm'a uygunluğu aranmaktadır. Bundan ötürü helal kazanç teşvik edilmiş, buna mukabil gayr-ı meşru vasıtalarla rızık temini ise kesin bir ifade ile yasaklanmıştır. ⁶⁴

1.4.7. Haramın Kapsayıcılığı

İslam'da helal ve haram herkesi kapsamaktadır. Hiç kimse bu hükmün kapsamı dışında değildir. Örneğin İslam'da hırsızlık kesin olarak haramdır. Bu hırsızlığı yapan Müslüman olsun veya olmasın hüküm aynıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah'a kasem ederim ki hırsızlığı işleyen Muhammed'in (s.a.v) kızı Fatıma dahi olsa elini keserdim.” ⁶⁵

Hâkim en-Nisaburî, “el-Müstedrek” adlı eserinde şu bilgiye yer verir: ⁶⁶ Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde bir hırsızlık hadisesi meydana gelmiş ve bir Yahudi ile zahiren Müslüman fakat aslen münafık olan Tu'me b. Umeyrik arasında hüküm konusunda şüpheye düşülmüştü.

⁶⁰ İbn Mâce, “Tıbb”, 3.

⁶¹ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 2: 238.

⁶² Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 23.

⁶³ Buhârî, “Bed'u'l-vahy” 1; Müslim, “el-İmâret”, 155; Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünen*, 6. Baskı (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2001), “Tahâret”, 60.

⁶⁴ Bakara, 2/ 172; Âl-i İmrân, 3/130; Mâide, 6/88; Buhârî, “Zekât”, 29, “İcâre”, 20.

⁶⁵ Buhârî, “Hudûd”, 12; Müslim, “Hudûd”, 8-9.

⁶⁶ Hâkim en-Nisaburî, el-Hafız Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2001), 5: 301.

Tu'me'nin bazı akrabaları çeşitli delillerle şüphely onun üzerinden kaldırıp Yahudi olana yüklemek istemişlerdi. Hırsızlık yapan kişi görünürde Müslüman olduğu halde Hz. Peygamber (s.a.v), görünen delillere bakarak Müslüman olan kişi lehine hüküm vermek üzere iken, Allah Teâlâ hainleri ilan eden, Yahudi'nin suçsuz olduğunu bildiren şu ayeti indirmiş ve Resul-ü Ekremi (s.a.v), ortaya konulan yanlış delille hüküm vermekten korumuştur: "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar mabeyninde hüküm veresin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!" (Nisâ, 4/105-106).

1.4.8. Haramın Her Yerde Haram Oluşu

Dinin haram olarak beyan ettiği hükümlere riayet için İslâm ülkesinde bulunmak gibi bir kaide yoktur. Faiz yemek, kumar oynamak vb. davranışlar yasaklanmışsa her yerde yasak olmalıdır. Bu tür tutumların halkı Müslüman olan ülkelerde haram, başka ülkelerde ise helal olduğunu söylemek, dinin haramlarda gözetdiği amaçlara ve mesalih-i ammeye aykırıdır. Bu sebeple, küfür diyarında bulunan iki Müslüman'ın karşılıklı olarak faizli alışveriş yapmaları ile diğer fasit muameleleri, müçtehitlerin büyük çoğunluğunun ittifakı ile haramdır.⁶⁷

Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre gayr-ı müslimin malı, küfür diyarında dokunulmaz olmadığından onlarla ribâ alışverişi caizdir.⁶⁸ Onlara göre bu bir akit değil, teminine izin verilen bir mala, sahibi olan kâfirin rızası ile ve aradaki antlaşmaya riayetsizlik etmeden el koymaktır. Şu halde, o ülke kanunlarının müsaade ettiği ve karşılıklı anlaşmalara aykırı olmayan bu tür muameleler caizdir. Ancak Ebû Yusuf ve cumhura göre bu muamele caiz değildir. Buna göre hiçbir Müslüman dâru'l-harbte dahi olsa kâfir ile faizli alışveriş yapamaz.⁶⁹

Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in konuyla ilgili bu içtihatlarına karşın, diğer ulemanın böyle bir muameleyi yasaklamalarının daha makul ve "Zarara uğramak da zarara uğratmak da yoktur."⁷⁰ genel prensibiyle de örtüştüğü kanaatindeyiz.

1.4.9. Haram Olup Olmadığı Şüpheli Olan Şeylerde İhtiyath Davranma

İslâm'ın haram ve helal kıldığı şeyler açıkça beyan edilmiştir. "Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığımız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır." (En'âm, 6/119). ayeti

⁶⁷ Zebîdî, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddad, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2006), 1: 495; Serahsî, *el-Mebsût*, 11: 114; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, 7: 39; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 7: 442.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 7: 80; Zeylât, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzü'd-dekâ'ik*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010), 4, 472; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 7: 442; Nizâm, Âllâme el-Hümam Mevlânâ eş-Şeyh Nizam, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000), 3: 244.

⁶⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 7: 442-443.

⁷⁰ Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Esbâhî el-Humeyrî el-Medenî, *el-Muvatta*, (Beyrut: Dâru ğarbi'l-İslâmî, 1996), "Kitabu'l-akdiye", 26.

bu noktaya ışık tutmaktadır. Haram kılınanlar ile helal kılınanlar arasında bir de şüpheli saha bulunmaktadır. Bu saha haram veya helale dair nassların sübut ve delaletleriyle alakalı olan ve eldeki hukukî hadiseye tatbiki sırasında ortaya çıkan bazı şüpheli durumlardır. Takva sahibi olmak, kişinin bu gibi durumlarda şüpheli şeylerden uzak durmasını gerekli kılar.

Böyle bir hüküm, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu hadisinden çıkarılmıştır: “Helal apaçık belli, haram da apaçık bellidir. Bunların arasında, halktan birçoğunun, helal mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli şeyler vardır...”⁷¹

Şüpheli gıdaların helal veya haram olduklarının tespiti hususunda tecrübe ve ilmin önemli bir ölçü olduklarının kabul edilmesi ve halk arasında tecrübe edilmiş veya ilmen zararlı olmadığı kesinleşmiş gıdaların yenilmesinde bir sakıncanın olmadığı bilinmesi gerektiğini de ifade etmekte yarar vardır.⁷²

1.4.10. Haramların Zaruretler Karşısında Geçici Olarak Helale Dönüşmesi

Haram dairesini oldukça dar tutan İslam, bazı zaruretler sebebiyle ve zaruret ölçüsünü aşmamak kaydıyla haramı yeme ve onu işleme ruhsatı vermiştir.⁷³ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye’de, “Zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar.”⁷⁴ şeklinde yer alan bu kural, yine Mecelle’nin, “Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.”⁷⁵ “Mâni zâil oldukça memnu avdet eder.”⁷⁶ “Zarar bi kaderi’l-imbân def olunur.”⁷⁷ ve “Hâcet umumî olsun hususî olsun zaruret menzilesine tenzil olunur.”⁷⁸ kaideleriyle açıklanmış ve sınırlandırılmaya çalışılmıştır.⁷⁹

Bütün bu bilgiler ışığında anlaşılan o ki, tüketici konumundaki Müslüman bireyin, bir gıdadan istifade etmeyi arzuladığında, bu hususların tamamını göz önünde bulundurması gerekir.

1.5. TAYYİB VE HABİS KAVRAMLARI

Kur’an’da zikredilen tayyib ve tayyibât kelimeleri, helal, temiz ve güzel şeyler,⁸⁰ usulüne uygun olarak kesilmiş hayvanlar,⁸¹ temiz toprak,⁸² erdemli insanlar⁸³ gibi olumlu nitelikler

⁷¹ Buhârî, “Buyû”, 2; Tirmizî, “Buyû”, 1.

⁷² Özkan, *Haneî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 22.

⁷³ Bakara, 2/173; En’âm, 6/145; Nahl, 6/115.

⁷⁴ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 21.

⁷⁵ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 22.

⁷⁶ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 24.

⁷⁷ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 31.

⁷⁸ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, md. 32.

⁷⁹ Özkan, *Haneî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 23.

⁸⁰ Bakara, 2/172.

⁸¹ Mâide, 5/4.

⁸² Nisâ, 4/43.

⁸³ Nûr, 24/26.

taşıyan bir anlam ifade etmektedir.⁸⁴ Bu kelimeler Yüce Kitabımızda helal ve haramın tanıtılması,⁸⁵ müslüman-kâfir ayrımı,⁸⁶ temiz kabul edilen insanlar,⁸⁷ temiz şehir ve toprak,⁸⁸ hoş rüzgâr,⁸⁹ temiz rızıkların yenmesi⁹⁰ gibi manalarda kullanılmıştır.⁹¹

Habis sözcüğü, “kerih, iğrenç veya fena görülen, hoşlanılmayıp iğrenilen şey”⁹² olarak tanımlanmış, Kur’an-ı Kerim’de “Haram kılınan kötü, pis şeyler.” (A’râf, 7/157). ve “Allah’ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal gören insanlar.” (Nur, 24/26). için kullanılmıştır.⁹³ Buradan hareketle Allah’ın yasakladığı, insanların yemesi ve içmesi halinde zararına olacağı ve günaha gireceği gıdalara haram (habis) hükmü verilmiştir.⁹⁴

Böylece Kur’an bazı gıdaların helal, bazılarının haram olduğunu açıkça ifade ettikten sonra, iki anahtar kavram vererek helal ve haramın belirlenmesinde temel bir ölçü ve bir çerçeve ortaya koymuştur. Bu kavramlar "tayyib/tayyibât" ve "habis/habâis"tir. Hz. Peygamber (s.a.v) de konuyla ilgili birçok hadisinde bunları örnekleyerek açıklamıştır.⁹⁵ Ancak ayetlerdeki haramlar kesinlik ve hasr ifade ederken, hadislerdeki haramların haramlık ifade ettiğini savunanlar da bulunmakla birlikte, genelde bunlarda zikri geçen haramlık ifadeleri kerâhet olarak yorumlanmıştır. Böylelikle ortaya çıkan bu durum yeme-içme gibi hayati önemi haiz bir hususta itidalli bir yol tutmanın gerekliliğini vurgulamış olmaktadır.⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v)’in bu konudaki hadisleri, Allah’ın hükmünü ve iradesini beyandan ibarettir. Selman (r.a)’ın Hz. Peygamber (s.a.v)’den naklettiği : "Helal Allah’ın kitabında helal kıldığı şeyler, haram da Allah’ın kitabında haram kıldığı şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar ise sizin için affettiği şeylerdir." ⁹⁷ hadisi, helallığın ve haramlığın belirlenmesi noktasında önemli bir vurgudur.

⁸⁴ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur’ân*, 4. Baskı (Dimeşk: Dâru'l-kâlem, 2009), 314.

⁸⁵ Mâide, 5/100.

⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/179; Enfâl, 8 /37.

⁸⁷ Nur, 24/26; Nahl, 16/32.

⁸⁸ Sebe, 34/15; Mâide, 5/ 6.

⁸⁹ Yunus, 10/22.

⁹⁰ Bakara, 2/168, 172; Nisâ, 4/160; Mâide, 5/4, 87; A’râf, 7/32, 157.

⁹¹ Özkan, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 24.

⁹² İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur’ân*, 147.

⁹³ Ali Ünal, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, (İstanbul: Nil Yayınları, 2003), 248-249.

⁹⁴ Remzi Kaya, *Kur’ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Helâl ve Haram Gıdalar*, (İstanbul: Kaya Matbaası, 2000). 98.

⁹⁵ Buhârî, “Eşribe”, 10; Müslim, “Cihâd”, 32; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, (Mısır: Müessesetü’r-risâle, 2001), 5: 393.

⁹⁶ Kâşif Hamdi Okur, *İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler*, (VI. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Hukuku Açısından Helal Gıda Sempozyumu, Bursa: 2009), 30-35.

⁹⁷ Tirmizi, “Libâs”, 6; İbn Mace, “Et’ime”, 60.

1.6. TAYYİB VE HABİS'İN TESPİTİ VE TAYİNİ

Hükmü tayin edilmemiş şüpheli gıdalar hakkında tayyib veya habis olduklarının tayini mevzuu, fukaha arasında tartışma konusu olmuştur. Konuyla alakalı dört farklı yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. O yaklaşımlar şunlardır: Ulemadan bazıları, hâbâisi sadece nassların haram kıldığı yiyeceklerle sınırlandırırken bazıları bu konuda Arap kültürünü esas almış, bazıları da selim tabiat sahibi kimselerin beğenilerini ölçü kabul etmiştir. Bazıları ise her bir insanın zevk ve beğenisini itibara almıştır.

Hanefî mezhebinin genel kabulüne göre hakkında nass bulunmayan hayvanların temiz veya necis olduklarına dair kıstaslardan hareketle bir maddenin helal veya haram kabul edilmesinde, selim insan tabiatının merkeze alınmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.⁹⁸ Nitekim Hanefî âlimlerinden Cessâs, “tayyib” ve “habis” olgularının belirlenme ölçüsü olarak Arapların beğeni veya tiksinnmelerini temele oturtan yaklaşımı sert bir dille eleştirmiştir. Ona göre “...Pis şeyleri (habâis) haram kılar.” (A'râf, 7/157). ayeti yalnızca Araplar'ı kapsamamaktadır. Bu ayet mükellef olan tüm insanlara şâmindir. Ona göre burada asıl faktör nasstır. Diğer insanları dışlayarak sadece Arapların iğrenç görmesini bir şeyin haramlığı için kıstas kabul etmek, ayetin muktezasından uzaktır.⁹⁹ Nitekim Hanefî uleması “habis” kapsamında değerlendirilmenin kriteri olarak, belli bir etnik kökene bağlı kalmaksızın, salim tabiat sahibi insanların kerih görmelerini esas almışlardır.¹⁰⁰

Ancak İbn Âbidîn, Müslüman Arapların, hakkında hüküm bulunmayan bir şeye tayyib derlerse o şeyin tayyib olacağını, habis derlerse habis olacağını ileri sürmüştür. Çünkü Kur'an, onların dilinde inmiş ve ilk olarak onlar muhatap alınmıştır. Allah Teâlâ, “Kendileri için nelerin helal kılındığını sana soruyorlar. De ki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helal kılınmıştır.” (Mâide, 5/4). buyurarak onların bilip tanıyabileceği tayyibâtın helal kılındığını bildirmiştir. Bu da bir gıdanın tayyib ya da habis olduğunun Araplar tarafından tespit ve tayin edileceğini göstermektedir. Ona göre tayyib ve habis tayininde söz sahibi olanlar Hicazlılardır. Zaruret ve açıklıktan dolayı her bulduklarını yedikleri için çöl halkına itibar edilmez. Hicaz ehli için maruf olmayıp Müslüman beldelerde bulunan yiyecekler ise Hicaz ehlinin bildiği en yakın yiyecek kısmına haml olunur. Dolayısıyla onların yiyecek tarzına benzerse o mubah kabul edilir.¹⁰¹ Yani o, Hicaz ehlinin beğenisini kıstas kabul etmektedir.

⁹⁸ Kâsânî, *Bedâui 's-sanâi' fî tertibi 'ş-şerâi'*, 5: 41.

⁹⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3: 21.

¹⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 11: 225-226, 255.

¹⁰¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 9: 509.

Malikîler ise, tayyib ve habisin belirlenmesi hususunda sadece ayetlerin esas alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰² Onlar tayyib ve habis olmada bir ölçü getirmeyerek bu hususta nasslarda helal kılınanların tayyib, haram kılınanların da habis olduğunu belirtmişlerdir. Onların bu görüşüne istinaden denebilir ki haramlığını gösteren bir delile rastlamadığımız nesnelere istimali caizdir.¹⁰³

Şâfiî “el-Ümm” adlı eserinde, “Arap Bir Kimsenin Yemesi Haram Olan Şeyler” diye bir başlığa yer vermiş, “...(O) onlara temiz şeyleri (tayyibât) helal, pis şeyleri (habâis) haram kılar.” (A'râf, 7/157). ayetinde, “onlara” ifadesinden Arapların kastedildiğini ifade etmiş, hakkında haram veya helal kılıcı nass bulunmayan hayvanlar hususunda, “Eğer Araplar yiyorsa helaldir ve tayyibâtta kabul edilir. Zira onlar, temiz buldukları şeyleri helal sayıyorlardı. Eğer Araplar yemiyorsa o zaman o haramdır. Çünkü o durumda o şey habisâtta kabul edilir.”¹⁰⁴ ifadesini kullanmıştır.

Hanbelî fakihler de Şafîilerle aynı görüştedirler. Onlar, Hicâz ehlinde olan, şehirde yaşayan ve geçimini rahatça sağlayarak zarurete düşmeyen Arap'ın fikrine itibar ederek, tayyib dediğini helal, habis dediğini haram kabul etmişlerdir.¹⁰⁵

Ayrıca her bir insanın zevk ve beğenisinin ayrı ayrı söz konusu edilmesi gerektiği görüşünü dile getirmekte mümkündür. Gerekçe olarak da her bir insanın ahlak ve tabiatının yaşamını sürdürdüğü yerin örf ve adetlerine göre şekilleneceğini, bu sebeple de insanların hâbis veya tayyib algılarının birbirinden çok farklı olacağını söylemek mevzunun açıklığa kavuşturulmasında bize ışık olacaktır. Bu görüşe göre, bir insanın nefsinin hoşlandığı bir yiyecek onun için helal olurken, nefsinin tiksindiği bir yiyeceği yemesi ise onun için haram olmaktadır.

Kanaatimizce de helal ya da haram olduğuna dair hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan konularda sadece Arap kültürünü kıstas alarak bunlara “helal” ya da “haram” hükmünün verilmesi pek uygun görülmemektedir. Zira yiyecek ve içeceklerde beğeni ve tiksinti insandan insana, toplumdans topluma farklılık arz eder. O sebeple hakkında hüküm bulunmayan

¹⁰² İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî* (İbn Kudâme'nin, Muknî üzerine yazdığı “eş-Şerhu'l-Kebir”i ile birlikte), 5. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y), 11: 65-66.

¹⁰³ Yüksel Çayıroğlu, *Helâl Gıda*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2014), 80.

¹⁰⁴ Şafîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, (Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993), 2: 389.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11: 65.

gıdalarda helal ve haramın tespitinde, Hanefî mezhebinin genel görüşüne itibar edilerek,¹⁰⁶ tıp ilminin verilerinden de yararlanması daha makul görülmektedir.¹⁰⁷

Bir şeyin helal veya haram sayılması ve burada neyin ölçü olarak kabul edileceği konusundaki farklılığın kaynağı, onun delili üzerindeki ihtilafıdır. Buna göre ya söz konusu meselenin şer'î delilleri ya da bu delillerin delalet ettikleri anlamlar arasında bir çatışma (teâruz) bulunabilir. Bu şüpheli konuların hükmü herhangi bir nass, kıyas ya da istishâb vb. bir delil belirlenerek helal veya haramdan birinin çerçevesine sokulur ki buna “tearuzu giderme” denir. Böylelikle yukarıdaki mezkûr ihtilafın temel noktasını teşkil eden nasslar arasında uzlaştırma sağlanır. Bu mümkün olmazsa söz konusu şüpheli konunun hükmü hakkında, “Eşyada aslanan ibahâdır.” veya “Tahlîl ve tahrîm bir meselenin hükmünde içtimâ ederse ve her ikisi de eşit durumdaysa harama düşmemek için tahrîm ciheti tercih edilir.” temel hukuk ilkelerinden hareketle onun mubah (helal) veya haram olduğuna hükmolunur ya da bu yönlerden birisini tercihe yarayacak şer'î bir delil buluncaya kadar beklenir. Burada “Eşyada aslanan ibahâdır.” genel kuralı ile hüküm vermenin, hem suçun (yasaklar/haramlar) kanunîliği ilkesine uygun olduğu hem de hukukî hayata genişlik getiren bir yaklaşım olacağı açıktır.¹⁰⁸

Sonuç olarak, bir şeyin tayyib veya hâbis olduğunu belirlemede kıstas olarak Malikîlerin dediği gibi sadece nassları temel alma veya Şafiî, Hanbelî ve İbn Âbidîn'in dedikleri gibi yalnızca Arapların zevk ve örflerinin belirleyici olduğunu söylemek konuyla alakalı evrensel ve objektif bir kriter olarak kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bunun yerine her ferдин veya toplumda söz sahibi bilge kimselerin ortaya koymuş oldukları kıstasları temel kabul eden görüş daha isabetli gözükmemektedir.

1.7. GIDALARDA HELALLİK VE HARAMLIK

Helal gıda, İslam hukukuna göre yenilmesine ve tüketilmesine müsaade edilen gıda manasına gelir ve bu gıdaların kullanılabilmesi için aşağıdaki koşulları sağlamaları gerekir.

- a) İslam Hukukuna göre gıda, haram olan bir şeyden oluşmamalı ve içinde haram bir madde barındırmamalıdır.
- b) İslam Hukukuna göre gıda, haram kılınan bir yöntemle hazırlanmış, işlenmiş, taşınmış veya saklanmış olmamalıdır.

¹⁰⁶ Rahmi Yaran, “Gıdalardaki Katkı Maddeleri”, VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu, (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 136.

¹⁰⁷ Macit Yüksel, “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (Nisan 2002): 270.

¹⁰⁸ Koca, “Helal”, 17: 176.

- c) Gıdanın, üretim ve saklama sürecinde sayılan bu şartları barındırmayan herhangi bir gıda teması olmamalıdır.¹⁰⁹

Gıdaların sadece elde edilmeleri hususuyla helal olmaları kâfi değildir; içerikleri itibariyle de helal ve tayyib olmaları gerekir. Bu nedenle Yüce Allah'ın (cc) emrettiği şekilde “helal ve tayyib” gıda tüketebilmek için gıdaları içerik itibariyle de tanımak gerekir. Ancak bu konuda sadece fikhî bilgiler yeterli olmamakta, uzman kişi ya da kuruluşlardan da bilgi edinilmesi gerekmektedir. Zira her alanda olduğu gibi gıda teknolojilerinde de kaydedilen hızlı gelişme, gıda alanında çok yönlü bilgi, birikim ve araştırmaya ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Kur'an'ın haram ve helal olan bazı gıdaları sayarken iyi ve temiz olan şeylerin (tayyibât) yenmesini helal, pis ve kötü (habâis) şeylerin yenmesini ise haram olduğunu belirtirken kullandığı ifadeler, temiz ve pis olanın belirlenmesi için özel bir gayret gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹¹⁰

1.7.1. Gıdalarda Helal ve Haram Mefhumu

İmtihan dünyasında bulunan, taşıması zor bir sorumluluk yüklenen insan kendi başına bırakılmamıştır. O, bu âlemde işlediği amellerin sorumluluğu altındadır. Yine o, kazandıklarından ve tükettiklerinden mesuldür. Ahirette o, sağlığını koruyup korumadığından, gençliğini nasıl geçirdiğinden, gücünü nerede kullandığından, malını nasıl ve nereden kazanıp nereye harcadığından vb. tüm sahip olduğu şeylerden hesaba çekilecektir.¹¹¹ Müslüman'ın, dünyada sahip olduğu şeylerin kendisine birer emanet olduğunun idraki içerisinde hareket etmesi gerekir. Yukarıda sayılan hususlar noktasında şuurlu davranıp aksi durumda sorguya çekileceği bilincinde olmalıdır.¹¹² Bu bilinci taşıyan müminler, helal rızık elde etme ve bu rızık helal daire içerisinde kalarak ve aşırılığa düşmeden kullanma duyarlılığına sahiptirler.

Allah (c.c), bütün Müslümanlardan, ihtiyaçlarını karşılayacak iyi, kaliteli ve helal gıdaları tüketmeyi talep etmiştir. Ayette Cenâb-ı Hak şöyle demektedir: “Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal ve tayyib olanından yiyiniz.” (Mâide, 5/88). Görüldüğü gibi ayette helal ve tayyib olan yiyeceklerden yenilmesi emredilmektedir. Malumdur ki helal ve temiz olan yiyeceğin, insan vücudu için faydalı, özünde kaliteli, yeterli minarelleri barındıran bir yapıya

¹⁰⁹ Murat Şimşek, “Helal Belgelendirme ve Sınıc Standardı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, t.y. 22: 27.

¹¹⁰ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: 1990, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye), 23: 90.

¹¹¹ Tirmizî, “Kıyâme”, 1.

¹¹² Tirmizî, “Kıyâme”, 9.

sahip olması lazımdır. Bazı müfessirler ilgili ayetin tefsirinde bu yönde bilgiler vermişlerdir.¹¹³ Burada iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi gıdanın helal vasfına sahip olması, diğeri ise onun en iyi kalitede olmasıdır. Böyle bir durum ise, Müslüman bireyi fiziki açıdan sağlıklı kılmasının yanı sıra Cenâb-ı Zü'l-Celâl'e karşı sorumluluk duygusu ile takva ve şükür vasıflarını arttıracak bilinçli hareket etme özelliğini kazandırmaktadır.¹¹⁴

Beslenmede istifade edilecek gıda maddelerine ilişkin naslarda en çok dikkat çeken husus, “halâlen-tayyiben” ifadeleridir. Bu özellikler, Bakara suresinin 168. ayetindeki iki kelimeden çıkan ve üzerinde durulması gereken özelliklerdir. Bu iki kayıt, gerek gıda maddelerinde, gerekse de gıda katkı maddelerinde, helallik ve haramlığın tespitinde hayati bir önemi haizdir.

Gıda tüketiminin maddi boyutunun yanında manevî bir boyutunun da var olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bunun için yüce dinimiz, beslenmeye azamî derecede dikkat edilmesini istemiş ve buna dair düzenlemeler getirmiştir. Yine o, gıda hususunda hem üretim hem de tüketim ahlakına sahip olunması gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Yemeğe besmele ile başlama,¹¹⁵ yemek esnasında fikir, yemeğin sonunda da hamd etme¹¹⁶ gibi hususlar, beslenmenin manevî ve ahlakî bir boyutunun da bulunduğu işaret eder. Tüketimde ve özellikle tabii ihtiyaçların karşılandığı beslenme, yeme, içme konusunda helal ve haram ölçülerine riayet etmek Müslüman'ın olmazsa olmazları arasındadır.

Şâri-‘î Hakîm, akl-ı selim ve basiretin rehberliğini, iyiyi ve kötüyü belirlemede etkin ve belirleyici bir faktör olarak kabul etmiştir.¹¹⁷ Fıtratın kerih gördüğünü ilahî vahiy de kerih görmüş ve onu haram kılmıştır. Buna binaen akıl, sağlığa yarar sağlayan helal, temiz ve vücut için faydalı ürünler tüketmeyi gerekli kılmaktadır.¹¹⁸

Müslümanların yukarıda da temas ettiğimiz şekliyle üretim, tüketim ve ticaretlerini helal dairesinde yapmaları gerekmektedir. Ancak şüphe ve vesveseye kapılarak bazı helaller de haramlaştırılmamalıdır. Yine helal gıda denilince, Müslüman'ın rahatlıkla tüketebileceği besin maddelerinden söz edilmelidir.

¹¹³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 12: 61; Âlûsî, Ebû'l-Fezîl Şihâbuddin Seyyid Mahmut, *Ruhu'l-Meânî*, 4. Baskı (Beirut: Dâru'l-fikr, 5: 13.

¹¹⁴ Hüseyin Kâmi Büyüközer, *Halalen Tayyiben*, (İstanbul: Erkâm Matbaası, 2012), 8.

¹¹⁵ Buhârî, “Et’ime”, 2.

¹¹⁶ Buhârî, “Et’ime”, 52.

¹¹⁷ En ‘âm, 6/74-79.

¹¹⁸ Rûm, 30/30.

1.7.2. Helal Gıda Talebinin Önemi

Konuyla ilgili verdiğimiz ayetlerden anlaşıldığı üzere, Allah'ın insanlar için halk etmiş olduğu ve onlara rızık olarak tayin ettiği ürünlerde, helal ve temiz olanlar terk edilerek, haram olan gıdalar tüketilmeye başlandığında, şeytana uyulmuş, takvaya aykırı davranılmış, şükredilmesi gereken nimetlere karşı nankörlük edilmiş, ubudiyet dairesinin dışına çıkılarak haram irtikâp edilmiş olur. Ayrıca, Allah'a imanın gereği de yerine getirilmemiş olacaktır ki, böyle bir durumun fertlerin ve toplumun hayatında altından kalkılamaz sorunlara yol açacağı, bu durumun da cemiyetleri günah işlemeye açık hale getireceği muhakkaktır. Zîrâ Yüce Allah (c.c) pek çok ayet-i kerimede, ihsan ettiği rızıklardan, helal ve hoş gıdalardan yemeyi emrettikten hemen sonra, şeytanın peşinden gitmememizi,¹¹⁹ kendisine iman ettiğimiz Allah'tan sakınarak takva dairesi içinde hareket etmemizi,¹²⁰ şayet sadece Allah'a (c.c) ibadet ediyorsak O'na şükretmemiz gerektiğini¹²¹ ve yeryüzünde fesat çıkarmak suretiyle taşkınlık yapmamamızı¹²² emretmiştir.

Bütün bu hususlar, sadece helal gıdalardan faydalanmanın ne kadar önem arz ettiğinin yanı sıra, bu sınırın ihlâl edilmesinin de, insanları fesat, tuğyan, nankörlük ve taşkınlığa sürükleyebileceğine işaret etmektedir.

Helal gıda meselesi, Müslüman kimliğin korunması için büyük önem arz ettiği gibi insanoğlu için de temel bir meseledir. Çünkü dünyada en büyük müdahale gıda meselesinde ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlara rağmen, maalesef günümüzde insanların önemli bir kısmı ne tükettiğinin farkında değildir.

Özellikle gıda sektörünün karmaşık bir hal aldığı, gıdalarda menşei belirsiz birçok katkı maddesinin kullanıldığı, genetiği değiştirilmiş ürünlerin yaygınlaştığı, sektörün temelinde genellikle gayrimüslimlerin veya dinî hassasiyeti bulunmayan Müslümanların yer aldığı, insan sağlığından ziyade para kazanma hırsının öne çıktığı bir dönemde böyle bir araştırma ve hassasiyet ayrı bir önem arz etmektedir.

Çok sayıda domuz çiftliğinin mevcut olduğu, senede ortalama bir milyona yakın¹²³ domuzun tüketildiği, gıda endüstrisinde çok sayıda gıda katkı maddesinin yer aldığı, gıdalardaki

¹¹⁹ Bakara, 2/168; En'âm, 6/142.

¹²⁰ Mâide, 5/88; Enfâl, 8/69.

¹²¹ Bakara, 2/172; Nahl, 16/114.

¹²² Bakara, 2/60; Tâhâ, 20/81.

¹²³ Gıda Raporu, erişim: 23 Mayıs 2019, http://www.gidaraporu.com/turkiye-domuz-ciftlikleri_g.html.; Hüseyin Kami Büyükozer, *Yeniden Gıda Raporu: Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun?* 9. Baskı (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2012), 51.

etiketlerin doğru ve tam yazılmadığı, hayvan kesiminde İslâmî usule uygun kesimin tam oturmadığı ülkemizde de, Müslüman olduğunu dile getiren herkesin çok hassas davranması, tükettikleri gıda maddelerinin içeriğine dair yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir.

Helal gıda ile beslenme insanın fiziki yapısı kadar şahsiyetini, dini hayatını ve ibadetini de etkilemektedir. Bu sebeple, Müslüman kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertleri için en fazla dikkat edeceği konulardan biri de helal gıdadır. Dolayısıyla bu denli mühim olan bir meselenin her yönüyle irdelenmesi gerekmektedir.

1.7.3. Gıdalarda Helalliğin ve Haramlığın İlişkili Olduğu Hususlar

İnsanoğlunun var olduğu her yerde, aklın gerekli kıldığı ve fert ve toplumun uymakla sorumlu olduğu bazı kurallar da vardır. Bu kuralları koyan merci, bazen vahiy olurken bazen beşeri sistemler, bazen de toplumun benimsediği, örf diye adlandırdığımız insanların alışageldikleri davranış ve tutumlar bütünü olmaktadır. İşte bu noktadan hareketle İslam hukukunda helal kılınan veya yasaklanan gıdaların, bir takım özelliklere ve ilkelere dayandırıldığı görülmektedir. Bunların en önemli olanlarını şöyle sıralanmaktadır:

- a) Dini kaynaklarda yer alma.
- b) Fayda ve zarar.
- c) Temiz ve pis olma.
- d) Tabiatında iğrençlik, pislik ve vahşilik.
- e) Boğazlama.
- f) Beslenme şekli.
- g) İstihâle ve istihlâk.
- h) Örf ve telakki.
- i) İsrâf ve kamu yararı.¹²⁴

Görüldüğü üzere gıda meselesinde helalliği tespit noktasında değer yargıları çok yönlü işlemektedir. Fertten cemiyete, ülkeden tüm dünyaya kadar tüketim hususunda bilinçlendirme mekanizmasını işletmek özel bir çabadan öte bir gereksinim arz etmektedir. Dolayısıyla helal gıda hassasiyeti tüm toplumların ortak değer yargıları arasına girmeli ve bu çerçevede gerekli adımlar atılmalıdır.

---

¹²⁴ Çayiroğlu, *Helâl Gıda*, 69-93.

1.7.4. Gıdalarda Helal ve Haram Ölçüleri

İslam hukukunun her sahada olduğu gibi gıda sahasında da belli ölçüleri vardır. Bu ölçüler gıda sahasının her aşamasına uygulanabilen esnek yapıya sahiptirler. Bu ölçülerin konulmasındaki asıl gaye ise, insan hayatını kolaylaştırma amacını gözeterek, yeni meseleler karşısında hüküm çıkarılmasına olanak tanımak ve alanı ehil olmayanlara terk etmemektir diye düşünülebilir.

Bu ölçüler de şöyle sıralanabilir:

- a) Haramlık ya da helallik tevkifidir. (Şâri'in hakkıdır).
- b) Allah'ın helal dediğine haram demek de, haram dediğine helal demek de büyük günahdır. Hatta bazen böyle bir tutum insanı şirke kadar götürebilir.
- c) Allah (cc) haramı ya da helali bizzat açıkladığı gibi Peygamber (as) vasıtası ile de açıklayabilir. O da haramı ve helali tayin yetkisine Allah adına (mecazen) sahiptir.¹²⁵
- d) Eşyada aslolan ibâhadır.
- e) Hayvanî gıdalar konusunda dört temel haram nesne vardır. Bunlar: Meyte, boğazlamadan akan kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen hayvandır.¹²⁶
- f) Yenen şeylerde helalliğin esas ölçüsü o şeyin tayyib olması, haramlığın temel sebebi ise habîs olmasıdır.¹²⁷
- g) Hakkında nass bulunmayan şeylerin helallik ya da haramlığı, o şeyin tayyib ya da habîs olmasıyla, bir diğer ifadeyle, yararlı veya zararlı oluşu ile belirlenir.
- h) Ayetlerde bazı nesnelere hakkında ifade edilen fisk ve rics de,¹²⁸ gıdaların haram olmasının sebeplerindedir.
- i) Köpek, dişiyle avlanan yırtıcı hayvanlar ile pençelerini kullanarak avlanan yırtıcı kuşlar haramdır. Bunların haramlığı Allah Resulü'nün sünneti ile sabittir.¹²⁹
- j) Bazı fakihler, Harem'de ve Harem bölgesinin dışında bazı hayvanların öldürülmesine müsaade edilmesinden, onların etlerinin haramlığını anlamışlardır.¹³⁰ Leş kargası, atmaca, akrep, yılan ve fare bunlardandır.

¹²⁵ Mevlüt Güngör, *Kur'an'ın Hz. Peygamberin Sünnetine Verdiği Değer- Sünnetin Dindeki Yeri*, (İstanbul: Ensâr Yayınları, 1998), 61.

¹²⁶ Mâide, 5/3-5.

¹²⁷ A' râf, 7/157.

¹²⁸ Mâide, 5/3-90.

¹²⁹ Müslim, "es-Sayd ve'z-zebâih", 12-16.

- k) Bitkilerin ve hayvanların temel özelliklerini/yaratılma özlerini bozmak için bazı tasarruflarda bulunmak şeytanın işidir ve dinen haramdır. Nitekim ayeti kerime bu tarz tutumu sert bir dille eleştirmiştir: “(Şeytan diyecek ki:) ...Yine onlara emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler”. (Nisâ, 4/119).
- l) Piyasadaki gıdalar konusunda zann-ı galiple hareket etmek, ihtiyatlı olan tavidir.
- m) Dinen haram olan bir şey hayvanlara yem olarak da verilemez.
- n) İstihâle necis olan bir nesneyi temiz hale getirebileceği gibi, istihlâk da bir maddenin pis olmasını önler.
- o) Harama götüren şey de haramdır.
- p) Zaruretlerin haramları mubah kılacağı hususu her zaman her yerde geçerli olan bir kuraldır. Tedavi amaçlı kullanılmaları ve şayet alternatifleri yoksa diğer amaçlarla da kullanılmaları hususunda âlimlerimiz müsamaha göstermişlerdir. Ancak bunların alternatiflerini bulmakla meşgul olmak, çok önemli bir husustur.
- r) “Hacât umumi olsun hususi olsun zaruret mertebesine tenzil olunur.”¹³¹ Bu umumi kaide muvacehesinde bugün piyasadaki pek çok gıdanın, yeterli denetim yapılmadığından ve İslamî hassasiyetlere yeterince önem verilmediğinden temiz olduklarını söyleme imkânımız olmasa bile en azından onların haram olduklarını da söyleyemeyiz. Çünkü böyle bir söylemin varlığı, hayatı çekilmez kılar ve harama karşı insanların duyarlılığını öldürür.
- s) Kolaylaştırmak esastır.¹³²

Bütün bu ölçüler ışığında diyebiliriz ki Nahl suresinde yer alan “Dilleriniz yalana alışa geldiğinden dolayı, Allah’a karşı yalan uydurmak için, 'şu helâldir', 'şu haramdır.' demeyin...” (Nahl, 16/116). ayeti ve “Helal; Allah’ın kitabında helal kıldığı, haram da Allah’ın kitabında haram kıldığıdır...”¹³³ hadisine göre, helal ve haram kılma yetkisi sadece Allah’a aittir. A’râf suresinin 157. ayetinin ifade ettiği anlam muvacehesinde O’nun adına Hz. Peygamber (s.a.v) de bu yetkiye mecazen sahiptir.¹³⁴

¹³⁰ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’ d-Dürri’l-muhtâr*, 3: 691; Kâsânî, *Bedâui’s-sanâi’ fi tertîbi’s-şerâi’*, 3: 236.

¹³¹ Mecelle-i Ahkâmı Adliyye, md. 32.

¹³² Faruk Beşer, *Gıdalarda Helal-Haram Ölçüleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun, Afyonkarahisar’da düzenlediği “Güncel Dini Meseleler IV. İstişare Toplantısı- Günümüzde Helâl Gıda” konulu sempozyumda sunulmuş tebliğ, (Afyonkarahisar: 2011), 47.

¹³³ İbn Mâce, “Et’ime”, 60.

¹³⁴ A’râf, 7/157.

Yine helal dairesini daraltmak, haram dairesini daraltmaktan daha tehlikelidir. Bunun sebepleri olarak şu hususları sayabiliriz:

1. Aslolan helaldir ve helal olan şeyler daha çoktur.
2. Kur'an-ı Kerim, helallere haram demeyi, haramlara helal demekten daha şiddetli bir dille kınamış ve bu durumun üzerinde daha fazla durmuştur.¹³⁵
3. Helal dairesini daraltmak hayatı zorlaştırır, haram duyarlığını yok eder.

Şer'î bir delille haram olduğu bilinmeyen ya da bir harama kıyaslanamayan şeyler helal kabul edilir.¹³⁶

Boğazlanan hayvanlarda önemli olan Allah'tan başkası adına kesilmemeleridir. Kur'an-ı Kerim, Allah'tan başkası adına kesilenleri fık olarak niteler ve "Allah'ın adının üzerinde anılmayanı yemeyin" (Mâide, 5/3-5). der. Fısk, Allah'a teslimiyet dairesinden çıkmanın adıdır. Allah'tan başkası için kurban kesmek fısktır ve böyle bir hayvanın eti yenmez.¹³⁷ Rics ise; şer'an, aklen, tab'an ya da bunların her üçü bakımından pis, necis ve murdar görülen şeylerdir.¹³⁸ Domuz eti böyledir.

Şer'an yasaklanan maddeyi Müslüman bir kimse her ne surette olursa olsun alamaz, satamaz, üretmez, üretimde kullanamaz. Lakin başkaları tarafından üretilen ve içinde necis bir madde barındırmakla beraber istihâle veya istihlâke uğramış nesnelere istimal etmenin ve onlardan faydalanmanın haram olduğunu söylemek en nihayetinde pek mümkün gözükmemektedir.

Kanaatimizce, bitki ve hayvan ıslahı ayrı şeydir, genetik müdahale ayrı şeydir. Bu nedenle GDO'lu (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) gıdaların haram olduğunu kesin olarak telaffuz edemesek bile temiz, yani helal olduklarını da söyleyemeyiz. Çünkü işin içinde bir şüphenin varlığı söz konusudur. Ancak böyle bir oynama fiilinin Allah'ın yaratmasına müdahale algısı oluşturması sebebi ile oynamanın kendisi haramdır diyebiliriz.¹³⁹ Nitekim Nisâ suresinde şeytanın insanları ayartması hakkında şu hususlara yer verilmektedir: "Onları mutlaka azdıracığım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını

¹³⁵ Mâide, 5/87; A'râf, 7/32; Tevbe, 9/31; Buhârî, "İ'tisâm", 27; İbn Mâce, "Nikâh", 63; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 61.

¹³⁶ İbn Mâce, "Et'ime", 60.

¹³⁷ Mâide, 5/3.

¹³⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2010), 481.

¹³⁹ Mehmet Günay, *GDO'lu (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) Gıdaların Fıkhi Boyutu*, Uluslararası Helal ve Sağlıklı Ürünler Konferansı, (İstanbul: 2011), 36.

değiştirecekler.” (Nisâ, 4/119). Görüldüğü gibi ayet, Allah’ın yaratmasına müdahaleyi Şeytan’a nispet etmekte ve bu davranışın haram olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi, halkının büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir ülkede hali hazırda insanların tükettiği et, tavuk ve balık ürünlerinin tamamının İslam’a aykırı besinler olduğunu kesin olarak dile getirmek mümkün gözükmemektedir. Şayet bu hususta bir şüphe hâsıl olmuşsa bu şüpheyi izale etmek için gerekli çalışmaların yapılması kaçınılmazdır. Ancak Batı ülkeleri için aynı şeyi söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Batılı ülkelerde, piyasada bulunan etler ve diğer ürünler genellikle helal olmayan şekil ve usullerle kesilmekte ve dinen haram olan et ürünleri tercih edilmektedir.¹⁴⁰ Dolayısıyla buralarda yaşayan Müslümanların tedbirli davranmaları daha doğru olur.

1.8. KATKI MADDELERİ

1.8.1. Tanımı

Katkı maddeleri satışı teşvik etmek, pazarlamayı kolaylaştırmak maksadı ile gıdalara ilave edilen kimyasal maddelerdir. Bu maddeler normal şartlar altında tek başına gıda olarak tüketilmeyen veya gıda ham maddesi ya da yardımcı madde olarak kullanılmayan, tek başına besleyici değeri olmayan, seçilen teknoloji gereği imalat sırasında kalıntıları mamul maddede bulunabilen, gıdanın üretilmesi, tasnifi, hazırlanması, işlenmesi, ambalajlanması, taşınması ve depolanması sırasında gıda maddesinin her türlü vasfını korumak, düzeltmek veya istenmeyen değişikliklere engel olmak ve gıdanın biyolojik değerini düzeltmek amacıyla kullanılmasına izin verilen maddelerdir.¹⁴¹

Bu maddelerin bir kısmı, bitkisel ve hayvansal gıdalarla hâlihazırda tüketilen maddelerdir. Bir kısmı ise vücudumuza yabancı, yani vücudumuzun gıda olarak kabul etmediği maddelerdir. Bu nedenle bu maddeler bedenimize zarar verebilmekte veya bu maddelere karşı bedenimize zarar verebilecek tepkiler var olabilmektedir.

1.8.2. Kullanılış Amaçları

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere katkı maddelerinin bazı kullanılış amaçları vardır. Bunlar şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Koruyucu olarak, gıda maddesinin bayatlama, kokuşma, bozulma vs. durumlarını geciktirmek.

---

¹⁴⁰ Büyüközer, *Yeniden Gıda Raporu: Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun?*, 52.

¹⁴¹ Büyüközer, *Yeniden Gıda Raporu: Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun?*, 70.

- b) Normal şartlarda birbiri ile karışmayan veya zor karışan maddeleri birbirine bağlayıcı olarak, bu maddelerin emilsüyonunu (birbiri içinde çözünmeyen iki sıvının karışımı) kolaylaştırmak.
- c) Koyulaştırıcılığı sağlamak.
- d) Renklendirici olarak, gıda maddesinin göze hoş görünmesini sağlamak.
- e) Tat verici aromalar olarak ve damağa lezzet vermek.
- f) Besin değerini korumak veya geliştirmek.¹⁴²

Görüldüğü gibi katkı maddeleri gıdalarda daha çok tatlandırmak, renklendirmek, besin değerini muhafaza etmek, çözünmeyi sağlamak ve koyulaştırmak gibi yardımcı bir işlev görmektedir. Dolayısıyla katkı maddesinin gıda ürünlerinde sağlık açısından ne tür bir etki meydana getirdiği üzerinde durulmalıdır.

1.9. GIDA KATKI MADDELERİ

Gıda katkı maddeleri özellik itibariyle bitkilerden öz alınarak, hayvanların muhtelif dokuları işlemlerden geçirilerek, bakterilerin mayalanma özelliği kullanılarak veya bu gibi işlemler olmaksızın sentetik olarak üretilebilirler. Bu maddeler katı, sıvı veya gaz halinde olabilmektedir.¹⁴³

Fıkhî açıdan bakıldığında gıda katkı maddelerinin menşeinin bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Zira necis olan bir üründen elde edilen katkı maddesinin, katıldığı yeni maddeyi de necis kılacağı aşikârdır. Bu bağlamda katkı maddelerinin helal olma şartları şöyle sıralanabilir:

- 1) Kur'an'da ve hadislerde haram olduğu sabit olan şeylerden olmamalıdır.
- 2) İnsan sağlığına zarar veren kimyasal maddelerden oluşmamalıdır.
- 3) Genetik yapısı değiştirilerek farklı bir maddeye dönüştürülen ve insan sağlığını tehdit eden maddelerden olmamalıdır.¹⁴⁴

---

¹⁴² Büyüközer, *Yeniden Gıda Raporu: Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun?*, 71.

¹⁴³ Fatih Gültekin, *Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*, 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Kongre Kitabı, (Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011), 157; Hasan Doğruyol, *Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları*, (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2007), 1-3.

¹⁴⁴ Özkan, *Hanefti Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 75.

1.10. ÖZEL KATKI MADDELERİ

1.10.1. Peynir Mayası

Maya, özel bir kimyasal reaksiyonu katalize etmeyi (kolaylaştırmayı) sağlayan yararlı enzimlerden müteşekkil endüstriyel organizmalarla ilgili yapının genel adıdır.¹⁴⁵ Peynir mayası ise sütü pıhtılaştırıp peynir haline sokmak için kullanılan bir enzimdir. Enzimler, bu işlevi sütü sıvı tutan süt proteinlerini parçalayarak yapar. Peynir mayası geniş getiren hayvan buzağularının dördüncü midelerinden (şirden) elde edilir. Bunun için hayvan kesilip şirdeni çıkarılır ve astar (mukoza) tabakası soyulup ince ince kıyılarak yağı akıtılır. Daha sonra güneşte kurutulur, iyice ezilip öğütülür. Tuzlu suda veya borik asit içinde 30 derecede 4-5 gün saklanır.¹⁴⁶ Günümüzde bu mayalar dana, domuz, piliç gibi hayvanlardan elde edilmektedir.¹⁴⁷

Fıkıh literatüründe (الأنفحة) kelimesiyle ifade edilen “kursak” ya da “peynir mayası” ile ilgili hüküm şu şekilde değerlendirilmiştir: Peynir mayası, eti yenen ve İslamî usullere göre tezkiyesi yapılmış bir hayvandan elde edilmişse tahir sayılır ve böyle bir maya kullanılarak yapılan peynir yenilebilir. Bu konuda görüş birliği vardır.¹⁴⁸ Şayet maya meyte’den ya da İslâmî usullere göre kesilmemiş bir hayvandan alınmışsa, Ebû Hanife’ye göre yine temiz kabul edilir ve peynir yapımında kullanılabilir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise maya katı olduğu takdirde yıkanınca temiz sayılır ve bu aşamadan sonra peynir yapımında kullanılabilir. Maya şayet sıvı ise temizlenme imkânı kalmadığı için kullanılamaz.¹⁴⁹ Dolayısıyla bu şekilde üretilen peynirin kullanımı helal olmaz. Diğer mezheplere göre ise, meyte kabul edilen hayvandan alınan peynir mayası temiz olmadığı için kullanılamaz.¹⁵⁰ İbn Teymiyye, bu mevzuda Ebû Hanife’nin görüşünü benimsemiş ve İslamî usullere göre kesilmese bile böyle bir hayvanın şirdeninden peynir mayası yapılabileceğine dayanak olarak da sahabenin İran fethedilince Mecusilerin imal ettiği peynirden yemelerini göstermiştir.¹⁵¹ Bu içtihat muvacehesinde yabancı ülkelere üretilse de, domuz orijinli haram bir katkı maddesi barındırmadığı bilindiği sürece yabancı ülkelere ithal edilen peynirin tüketilebileceğini söylemek mümkündür. Aksi durumda tüketimi caiz olmaz.

¹⁴⁵ Büyüközer, *Halalen Tayyiben*, 191.

¹⁴⁶ Doğruyol, *Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları*, 49.

¹⁴⁷ Doğruyol, *Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları*, 50.

¹⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12: 25.

¹⁴⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 399.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 100; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, 3. Baskı (Dimeşk: el-Mektebü'l-İslamî, 1991), 1: 13-18; İbn Rüşd el-Cedd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-taḥṣîl limâ fi'l-Müstahrecc mine't-tevcîh ve't-ta'îl*, 4. Baskı (Tunus: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2011), 3: 271-283; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fi şerḥi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 6: 101.

¹⁵¹ İbn Teymiyye, Takıyuddin Ahmed b. Abdülhalim, *Mecmûu'l-fetâvâ*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-vefâ, 2004), 21: 60-61.

1.10.2. Kimyasal Mayalar

Genetik mühendisleri, buzağı genlerine konakçı mikroplar aşılıyarak kimyasal menşeli mayalar ortaya çıkarmışlardır. Bugün için batıda peynir üretimi için istimal edilen mayaların büyük bir bölümünü bu çeşit enzimler oluşturmaktadır. İslâmî usule göre kesilen bir buzağının genleri bu mayaların yapımında kullanılıyorsa, böyle bir mayanın kullanımının caiz olduğunda şüphe yoktur.¹⁵²

1.10.3. Karışık Maya

Alanın uzmanlarına göre en kaliteli peynir, dana mayasından elde edilen peynirdir. Peynir mayası ise bir çeşit buzağı eti ezmesidir.¹⁵³ Mayalarda domuzdan elde edilmiş mayaların içine karıştırılmadığı saf danadan mamul mayaların kullanımı hem dini açıdan hem de sağlık açısından en uygun olanıdır.¹⁵⁴ Fakat karışım söz konusu ise her ne kadar bu ürünlerde bir istihâleden söz edebilmek de, bu tarz mayalardan uzak durmak hem dini hassasiyet açısından hem de sağlık bakımından ihtiyata en uygun olanıdır.

1.10.4. Jelatin

Jelatin, hayvanların deri, kemik, kıkırdak, bağ dokusu gibi kısımlarının uzun süre kaynatılması, asit ve kireçle işleme tabi tutulması sonucunda elde edilen şeffaf ve yumuşak bir maddedir.¹⁵⁵

Günümüzde piyasada önemli miktarda hayvan kökenli katkı maddesi kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde yenmesi caiz olmayan hayvansal ürünlerden elde edilenler de çok fazladır. Özellikle jelatin, bunların başında gelmektedir. Jelatin, omurgalılarda bulunan lifli bir protein olan kolajenden hidroliz yoluyla elde edilen bir maddedir.¹⁵⁶ Bu maddenin gıda, kozmetik ve ilaç sanayiinde oldukça geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır.¹⁵⁷ Jelatinin hükmüyle alakalı olarak, bu maddenin, yenmesi helal olan ve usulüne göre kesilmiş bir hayvandan elde edildiği takdirde kullanılmasının caiz olduğu ifade edilebilir.¹⁵⁸ Ancak ülkemizde önemli ölçüde dış kaynaklı jelatin kullanılmaktadır.¹⁵⁹ Batılı ülkelerde jelatin üretiminin ana kaynakları içerisinde, ekonomik

¹⁵² Hamdi Döndüren, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlâk*, 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Kongre Kitabı, (Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011), 114.

¹⁵³ Doğruyol, *Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları*, 51, 54.

¹⁵⁴ Döndüren, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlâk*, 114.

¹⁵⁵ Büyüközer, *Halalen Tayyiben*, 80.

¹⁵⁶ Ahmad es-Sakr, *Jelatin*, 2. Baskı (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2011), 51-54.

¹⁵⁷ Büyüközer, *Halalen Tayyiben*, 66

¹⁵⁸ Sakr, *Jelatin*, 20.

¹⁵⁹ Hasan Yetim, *Jelatin Üretimi, Özellikleri ve Kullanımı*, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, (Ankara, b.y. 2012), 86.

ve teknik bazı avantajları dolayısıyla, ağırlıklı olarak domuzun derisi ve kemikleri yer almaktadır.¹⁶⁰

Jelatin, İslâmî hassasiyet gözetilen hayvanlarından üretiliyorsa böyle bir jelatinin kullanımında bir beis yoktur. Domuz eti, kemiği ve yağından üretilen jelatinin kullanımının ise üretildiği ham madde olan domuza kıyasla caiz olmaması hususu, son dönem İslam hukukçularının görüş birliği içinde oldukları konulardandır.¹⁶¹

1.10.5. Hayvan Yemlerindeki Katkı Maddeleri

Eti yenen evcil hayvanlara leş, pislikler vb. dinen pis kabul edilen şeyler ile hayvansal atıkları yedirmek veya bunları yem haline getirerek eti yenen hayvanları bu nitelikteki yemlerle beslemek, İslam'a göre uygun değildir. Zira hayvansal ürünlerden imal edilen yemler, bu tür hayvanların doğal yemleri olmadığı gibi, fitratlarına da aykırıdır. Bunun yanı sıra sağlığa da zararlıdır.

Hilkat esasını değiştirerek söz konusu hayvanlara katkılı suni besinler yedirmek, İslam hukuku açısından bu hayvanların etlerini ve onlardan elde edilen besin maddelerini sakıncalı duruma getirmektedir. Dolayısıyla temiz ve helal olmayan bir besin maddesi hayvanlara kasten yem olarak verilmemelidir. Nitekim burada her ne kadar istihâle gerçekleşiyor ve fikhî çerçevede bu hayvanın yediği pis madde etine sirayet etmiyor düşüncesi hâkim olsa da gıdaların “tayyib” olmasının gerekliliği düşüncesi bakımından bu tür hayvanların yenilmemesi daha ihtiyatlı bir tutum gibi gözüküyor. Çünkü burada doğallığa bir müdahale söz konusu olabilir. Bu durum ise bu tür hayvanları yiyen insanlarda farklı hastalıkların oluşumuna kapı aralamaktadır.¹⁶²

1.11. GIDA KATKI MADDELERİNİN ZARARLARI

Gıda katkı maddeleri; bitkisel, hayvansal, sentetik ve mikrobiyal olmak üzere birçok yönden elde edilmektedir.¹⁶³

Beslenme, insan hayatının devamlılığı noktasında başlıca gereksinimlerden biridir. Günümüzle yakın tarihimizi örneğin elli yıl kadar öncesini mukayese ettiğimizde beslenme alışkanlıklarımızın köklü bir şekilde değiştiğini müşahade etmekteyiz. Günümüzde hem vakit kısıtlılığından, hem hazırlanışları kolay olduğundan üzerinde çok da fazla fikir sahibi olmadan tükettiğimiz hazır yiyecekler sebebiyle, doğal besinleri tüketmekten uzaklaşıyoruz. Bu durum ise

---

¹⁶⁰ Sakr, *Jelatin*, 22.

¹⁶¹ Büyüközer, *Halalen Tayyiben*, 65-69.

¹⁶² Kâşif Hamdi Okur, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, (Haziran 2009): 25.

¹⁶³ Gültekin, *Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*, 157.

insan sağlığı üzerinde bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla daha doğal ürünlere yönelmek zaruret halini almıştır.

Katkı maddelerinin bir kısmı, hâlihazırda tüketilen gıdalardaki maddeler olup bu tür maddelerin bir kısmı, vücudumuza yabancı ve zararlı maddelerdir. Bu yabancı maddeler tüketildikten sonra vücudumuzdan atılabilmesi için zehirsizleştirme tepkimeleri dediğimiz kimyasal işlemlerden geçmektedir. Katkı maddelerinin birçoğu yüksek miktarlarda tüketildiği zaman zararlıdır. Son dönemde yapılan çalışmalarla zararlı etki oluşturmayan düşük dozdaki maddeler bulunmaya çalışılmakta ve katkı maddeli, dozu azaltılmış besinlerin tüketilmesine izin verilmektedir. Bu besinler, az miktarda vücudumuza alınınca zehirsizleştirme mekanizmalarının kapasitesi dâhilinde vücuttan fazla etki bırakmadan atılmaktadır. Bu bakış açısıyla şu anda tüketilmesine izin verilen katkı maddeleri, izin verildiği miktarlarda tüketildiği zaman vücudumuza kısmen zararsız gibi görünmektedir.¹⁶⁴

Bunun yanı sıra bu tür katkı maddeli besinler, sağlık açısından bazı riskleri de içinde barındırmaktadır. Çünkü bilim insanları bir konuda karar verirken mevcut bilimsel verilere göre görüş beyan etmekte ve bilimsel veriler de zamanla değişebilmektedir. Bugün zararsız olarak bilinen ve tüketilen katkı maddelerinin bazı olumsuz etkiler oluşturduğu anlaşılabilmekte ve tüketilmesi yasaklanabilmektedir.¹⁶⁵

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da bu tür maddelerde izin verilen miktarlar tüketildiği zaman bile bazı hastalıklara yol aması riskinin var olduğudur. Nitekim sentetik gıda boyalarının hiperaktivite hastalarında hastalık bulgularını alevlendirdiği ile ilgili tartışmalar sıcaklığını korumaktadır. Her ne kadar bazı kurum ve araştırmacılar bu tip bir etkinin olmadığını savunsalar da bazı araştırma sonuçları böyle bir etkinin varlığını desteklemektedir. Bazı katkı maddeleri migreni olan bireylerde migren ataklarını tetikleyebilmektedir. Katkı maddelerinin bir kısmı özellikle bünyesi alerji oluşturmaya yatkın (atopik bünyeli) insanlarda, alerjik reaksiyonlara yol açabilmektedir.¹⁶⁶

Nihayetinde şunu dile getirmekte fayda vardır: Gıda katkı maddeleri daimi surette tketilmedikleri takdirde sağlık açısından bir tehdit oluşturmamaktadır. Bununla birlikte hâlihazırda kullanılmakta olan katkı maddelerinin bir bölümü her ne kadar toksikolojik (kimyasalların zararsızlık limitlerini belirleyen bilim dalı) tahlillerden geçmiş olsa da bazı hastalıkların oluşmasında veya artmasında rol oynayabilmektedir.

¹⁶⁴ Gültekin, *Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*, 159.

¹⁶⁵ Gültekin, *Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*, 160.

¹⁶⁶ Gültekin, *Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*, 160.

Sağlığı koruma tüm insanlığın tabii bir vazifesi olduğundan tüketilecek besin ürünün etiketleri üzerinde kullanılan katkı maddesinin oranının belirlenmesi sağlık açısından son derece önem arz etmektedir

Unutulmaması gereken bir diğer husus da gıda katkı maddeleri, doğal kaynaklardan elde edilenlerin bir kısmı hariç tutulursa, besin öğeleri değildir. Besleyici değeri olmayan bu maddelere vücudumuzun ihtiyacı da yoktur.¹⁶⁷

Biz de, gıda katkı maddelerine mesafeli davranılması, insan sağlığına etki ve zararlarının iyice tespit edilmesi, zararı varsa bunun oranının belirlenmesi ve bu oranın en asgariye indirilmesi için çalışmanın yapılması, bu tür maddelerin alternatifinin var olup olmadığının belirlenmesi gerektiği kanaatindeyiz. İşte bu noktada hayatın her alanında varlığını hissettiren katkı maddelerinin besinlere ne tür bir özellik kazandırdığı, bu özelliğin İslam hukuku açısından ne ifade ettiğini belirlemek üzere istihâle ve istihlâk kavramlarını irdelemek gerekiyor. Katkı maddelerinin/katkılı gıdaların şer'î hükmünün (helallik/haramlık) istihâle ve istihlâk süreçlerine/yöntemlerine başvurarak yeniden ele alınması veya katkılı gıdaların bu iki terimle ilişkisinin ne yönde olduğunu da ayrıca ifade etmek gerekiyor.

---

¹⁶⁷ Gültekin, s.157,160.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHÂLE

2.1. İSTİHÂLENİN MAHİYETİ

Maddelerdeki yapı değişikliğini ifade eden ve tamamen tabiat kanunları ile alakalı bir olay olan istihâle, fıkıh ıstılahında daha ziyade, necis ve haram olan bir maddenin, hakikat ve mahiyetinin değişmesiyle temiz ve helal bir şekle dönüşmesi manasında kullanılmaktadır.¹⁶⁸ Muasır bazı araştırmacılar da aynı şekilde istihâlenin, necis bir maddenin, temiz bir maddeye dönüşmesi olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁹ Hâlbuki ister temiz ister necis olsun, bütün nesnelere istihâle neticesinde dönüşüm geçirip mahiyet değiştirebileceği gibi, meydana gelen yeni madde de aynı şekilde pis veya temiz olabilir. Bu açıdan bakıldığında istihâlenin, dini bir hüküm ifade etmediği, bilakis tabii bir hadiseye işaret ettiği unutulmamalıdır. Hâl böyle olunca, istihâleyi kabul etme veya reddetme gibi bir durumun mevzubahis olamayacağı da anlaşılmış olur.¹⁷⁰

Öte yandan İbn Teymiyye “Necis olan nesnenin, istihâleyle temiz olduğunu ve helale dönüştüğünü söylemek isabetli değildir. Zira necis bir nesne, kesinlikle helale dönüşmez. Şayet temiz olduğunu söylüyorsak bu madde daha önceki necis madde değil onun istihâle geçirmiş şeklidir. Yani gerçekte tek bir madde vardır.”¹⁷¹ sözleri ile meseleye dair farklı bir noktaya dikkatleri çekmiştir. Buna göre istihâle ile temelde bir nesnenin necislik veya tâhirlilik özellikleri değişmiyor. Bilakis maddenin bizzat kendisi değiştiğinden, sahip olduğu vasfa göre bu yeni madde “tâhir” veya “necis” sıfatlarıyla nitelenmektedir. Diğer bir ifade ile istihâle geçiren bir maddenin temel yapısının değişmesiyle ona bağlı olan vasıfları da değişmektedir. İstihâle sonucunda kendine has birtakım özellikleri olan yeni bir nesne meydana geldiğinden, artık bu nesne öncekinden farklı bir adla adlandırılmakta, böylelikle temel yapısı, özellikleri ve ismi değişen bir maddenin onunla irtibatlı olan hükümleri de değişikliğe uğramaktadır.¹⁷²

Fıkıh kitaplarında istihâle kavramının, necis maddelerin mahiyetlerinin değişime uğrayarak temiz hale gelmelerini ifade ettiği görülmektedir.¹⁷³ İstihâle tabii ve sunî olarak iki şekilde değerlendirilmiş; cumhur, istihâlenin temiz hale dönüştürücü bir etken olabilmesi için

¹⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 585.

¹⁶⁹ Yasin b. Nâsır el-Hatib, “el-İstihâletü ve ahkâmuha fı'l-fikhi'l-slâmî,” *Mecelletü mecma'ı'l-fikhi'l-İslâmî*, 16 (Eylül 2003): 189.

¹⁷⁰ Yüksel Çayiroğlu, *Helâl Gıda*, 211.

¹⁷¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 21: 611.

¹⁷² Çayiroğlu, *Helâl Gıda*, 211.

¹⁷³ İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fi şerḥi'l-Mucellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 162-165; Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 1: 377; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l ilmiyye, 1997), 1: 395; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 588.

kendiliğinden, yani tabii olarak meydana gelmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁷⁴ Ancak istihâle kavramına diğer mezheplere nazaran daha fazla yer veren Hanefiler, bu mevzuda her iki istihâle türü arasında fark görmemiş ve her ikisini de hükmü değiştirici olarak kabul etmiştir. Kudurî (ö. 428/1037), Kadı Hân (ö. 592/1196), Merğînânî (ö. 593/1197), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/11457), gibi birçok Hanefî fakih, necis maddelerin istihâle veya istihlâk yoluyla temiz bir nitelik kazanacağını kabul eden İmam Muhammed'in görüşünü fetvaya esas almıştır.¹⁷⁵ Ebû Yusuf ise necis olan maddeler istihâle ugrasa dahi temiz addedilemeyeceği ve menşei itibariyle necis sayılacağı görüşündedir.¹⁷⁶

Hanefîlerin yanı sıra kısmen Malikîler, İbn Hazm (ö. 456/1064), İbn Teymiyye (ö. 728/1326) ve İbn Kayyim (ö. 751/1350), gibi âlimler istihâleyi kabul ederlerken, Şafîiler ve çoğunlukla Hanbelîler, bu kavramı, helali veya haramı belirleyici bir faktör olarak addetmemişler ve onu bir etken olarak kullanmaktan uzak durmuşlardır.¹⁷⁷

Zahirîlerden İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim gibi müctehitlerin mezkûr hususlarda bu terimleri rahatlıkla kullanmaları dikkat çekicidir.¹⁷⁸ Çünkü onlar böyle bir durumda “din kolaylıktır” prensibini gözeterek kaçınılmaz olan bu sorunun çözümünün, istihâle ve istihlâki kriter olarak kullanmakta olduğunu görmüşlerdir.¹⁷⁹

Necasetin istihâle yoluyla temizlenebileceğini belirten Hanefîler, bunu umum-ı belvâ (insanların bununla müptela olması) ile irtibatlandırmaktadırlar. İbn Âbidîn, herhangi bir canlının, içinde sabun bulunan bir kaba düşüp ölmesi ve bunun neticesinde sabuna dönüşmesi meselesinde şöyle der: “Buradaki illet İmam Muhammed'e göre dönüşüm ve hakikatin değişmesidir. O bu hususta umum-ı belvâya göre fetva vermektedir. Bu dönüşümün gerektirdiği şey, böyle bir hükmün sadece sabunla sınırlı olmadığıdır. Dolayısıyla bu hükmün kapsamına, hakiki bir dönüşüm ve inkılâbın gerçekleştiği her tür madde girer. Çünkü burada umum-ı belvâ

¹⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 65; Remlî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009), 1: 151; İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 162-165; Karâfi, Şihâbuddin Ahmed b. İdris, *ez-Zahîre*, 4. Baskı (Tunus: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2012), 1: 192.

¹⁷⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1: 394; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 586.

¹⁷⁶ Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 1: 372-380.

¹⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 97; Şirbinî, Şemsuddin Muhammed b. el-Hatib, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1997), 1: 134; İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1, 143; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 1: 41-42; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşki el-Hanbelî, *Î'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-'âlemîn*. (Dimeşk: Dâru'l-kâlem, 2011), 1: 394.

¹⁷⁸ İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 143; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 1: 41-42; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Î'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-'âlemîn*, 1: 394; Murat Şimşek, *İslam Hukuku Açısından Karışımlarda İstihlâk (Yoğaltım)*, Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, (Konya: 2013), 2.

¹⁷⁹ İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 164.

söz konusudur. Aynı şekilde üzüm necis olan pekmez de kaynatıldığı zaman onu temiz kabul etmek gerekir.”¹⁸⁰

Hanefî fıkıh kaynaklarında istihâlenin temel mantığı, kanun koyucunun bir nesnenin necis olarak kabul edilmesini, içinde barındırdığı yapısal durumla irtibatlandığı düşüncesiyle açıklanmaktadır.¹⁸¹ Maddenin hakikatinde gerçekleşen değişim, ister istemez necaset niteliğinin de değişmesini gerekli kılmaktadır. Bu düşünceye göre içkinin sirkeye tahavvülü, domuz ya da eşeğin tuz gölüne düşerek tuza dönüşmesi veya gübrenin yanarak kül haline gelmesi sonucu meydana gelen maddeler farklı bir mahiyet kazanmış, bu üç olay kimyasal olarak birbirlerinden farklı olsalar bile temiz bir yapıya büründüklerinden temiz hale gelmiş olurlar.¹⁸²

Daha öncede belirttiğimiz gibi, insanların tükettikleri gıda maddelerinin üretim süreciyle alakalı fazla bir müdahalelerinin söz konusu olmadığı günümüzde, bu alanla ilgili sürekli yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Menşei bakımından haram olan bir maddenin, gıdalara katılması, konuyla ilgili hassasiyeti arttırmış ve helal gıda arayışının zaruretini ortaya çıkarmıştır.

Şunu hemen ifade edelim ki yiyecekler ve içecekler açısından helallik ve haramlık suretinde bir ayırım oluşturmanın en genel ve nihai amacı, insanın her açıdan sağlığının korunmasıdır.¹⁸³

2.2. İSTİHÂLENİN TANIMI

İstihâle, حَوْل/حَال kökünden türetilmiş olup, istif'al bâbından mastardır. Sözlükte; tahavvül, tagayyür, bir şeyin mahiyetinin, tabiatının ve niteliğinin değişmesi veya dönüşmesi, kimyasal değişme; bir şeyin üzerinden bir sene geçmesi; bir yerden düşmek; iki şey arasına engel koymak; bir şeyin imkânsız olması gibi anlamlara gelir.¹⁸⁴ İstihâle kelimesinin kökü olan حَوْل/حَال fiilinin bu anlamlarına bakıldığında, bunların esas itibariyle değişme ve dönüşüm, bir halden başka bir hâle geçme çevresinde birleştikleri müşahede edilir.¹⁸⁵

İstihâlenin ıstılah anlamı da sözlük anlamıyla temelde irtibatlıdır. İstihâlenin terim anlamı ile alakalı olarak, bir maddenin aslının ve özelliğinin değişmesi,¹⁸⁶ bir nesnenin örfen önceki nesneden farklı olarak bir mahiyetten başka bir mahiyete geçişi,¹⁸⁷ sıvı bir maddenin soğuk iken

¹⁸⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 316.

¹⁸¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 569-586.

¹⁸² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, 1: 202.

¹⁸³ Şimşek, *İslam Hukuku Açısından Karışımlarda İstihlâk (Yoğaltım)*, 1.

¹⁸⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 4: 1279; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3: 399.

¹⁸⁵ Çayiroğlu, *Helâl Gıda*, 210.

¹⁸⁶ Muhammed Revvas Kal'acî, Hamid Sadık Ka'nibî, *Mu'cemu lügâti'l-fukahâ*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1975), 59.

¹⁸⁷ Hüseyin Mer'î, *el-Kâmusu'l-fikhî*, (Beyrut: Dâru'l-müctebâ, 1996), 18.

sıcak olması gibi görünüşte aynı olmakla birlikte bir maddenin keyfiyetinin değişmesi,¹⁸⁸ bir şeyin vasıf ve tabiatının başka bir vasıf ve tabiata dönüşmesi,¹⁸⁹ zati pis olan bir nesnenin değişime uğrayarak başka bir hal alması,¹⁹⁰ necis bir aynın bütün vasıflarının zail olması ile onun yerini başka vasıfların alması ve bunun neticesinde adının da değişikliğe uğraması,¹⁹¹ mefhumunun bazı cüzlerinin veya tamamının yok olması ile bir maddenin mahiyetinin değişime uğraması¹⁹² gibi değişik tanımlar yapılmıştır.¹⁹³

Lafız olarak birbirinden farklı iseler de, temelde aynı anlam etrafında dönen istihâle ile ilgili tüm bu tanımlarda, istihâle geçiren nesnedeki değişikliğin yerini belirtmek üzere, nitelik, hususiyet ve vasıf yerine, asıl, ayn, zat, hakikat, tabiat, keyfiyet, hilkat, yapı ve cevher gibi lafızların kullanılması dikkat çekicidir. Buradan anlıyoruz ki, bir nesnenin sadece niteliğindeki değişiklikle istihâle gerçekleşmiş olmamaktadır. Nitekim İbn Âbidîn, istihâle ile alakalı bazı örnekler verdikten sonra “Bütün bunlar, mahiyetin başka bir mahiyete dönüşümüdür; yoksa yalnız niteliğin başkalaşımı değildir.” diyerek bu noktaya dikkat çekmiştir.¹⁹⁴ Netice itibariyle istihâle için şöyle bir tarif getirebiliriz: İstihâle, temel unsurları değişen bir maddenin aynının, öncekinden farklı bir isim, vasıf ve özelliklere sahip olan başka bir ayn’a dönüşmesidir.¹⁹⁵

Fukahanın bu kelimeden kastettiği anlam sözlük anlamıyla ilişkilidir. Ancak biz burada istihâle dediğimiz zaman bir şeyin mahiyetinin, tabiatının ve niteliğinin değişmesi veya dönüşmesini (kimyasal değişme) kastetmekteyiz.¹⁹⁶

2.3. İSTİHÂLENİN KISIMLARI

İstihâle ile ilgili tariflere, klasik kaynaklarda verilen örneklerle ve muasır araştırmacıların beyanlarına baktığımızda, bu kavramın fiziksel ve kimyasal olmak üzere iki türlü değişim ile meydana geldiği görülmektedir.¹⁹⁷ Konunun iyice anlaşılması için her iki kısmı incelemekte yarar vardır.

¹⁸⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2010), 263.

¹⁸⁹ el-Hatib, *el-İstihâletü ve ahkâmüha fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 190.

¹⁹⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 569-586.

¹⁹¹ Hattab, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribi, *Mevâhibu'l-celil*, (Riyâd: Dâru âlemi'l-kütüb, 2003), 1: 97.

¹⁹² Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, 3. Baskı (İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2010), 1: 221.

¹⁹³ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 210.

¹⁹⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 587.

¹⁹⁵ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 211.

¹⁹⁶ *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-kuveytiyye*, 2. Baskı (Kuveyt: Dârus-selâsil, 2007), 3: 213; ayrıca Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 263.

¹⁹⁷ Çeker, *İstihâle*, 18.

1. Kimyasal Dönüşümlü İstihâle

Kimyasal dönüşümlü istihâle, bir molekülü elementlere/unsurlara veya kimyasal köklere ayırma işlemidir. Bu işlemden sonra ortaya çıkan yeni madde, vasıf olarak da öncekinden farklı olmalıdır ki hedeflenen dönüşüm gerçekleşmiş olsun. İstihâle genellikle kimyasal dönüşüm sonucu meydana gelir. Ancak her kimyasal dönüşüm, ulaşmayı murad ettiğimiz dönüşümü meydana getirmez.¹⁹⁸ Böyle bir istihâlenin tahakkuku için iki şart vardır:

- a) Necis nesne element veya kimyasal köklere ayrılmalıdır.
- b) Meydana gelen maddeler öncekinden vasıf olarak tamamen farklı olmalıdır.

Kimyasal dönüşümlü istihâlenin en belirgin şekli toprakta gerçekleştirilmektedir. Toprağa düşen veya gömülen organik madde necis bile olsa toprak tarafından parçalara ayrılarak sonuçta yeni gıda maddelerine dönüşür ki bunların hepsi temiz kabul edilir. Toprak organik maddeyi inorganik maddeye çevirir. İşte bu çevirme, bizim istihâle dediğimiz olaydır.¹⁹⁹

2. Fiziksel Dönüşümlü İstihâle

Bir maddenin mahiyet itibarı ile değil de zahiren değişikliğe uğramasıdır. Sütün kandan dönüşümü bunun örneğidir. Nitekim damarlarda akan necis kan, memelerde temiz ve helal olan süte dönüşmektedir. Burada ki fiziksel değişim, o maddeden necislik özelliğini gidermekte ve o maddeyi tayyib hale dönüştürmektedir.

Buharlaştırma da fiziksel dönüşüm için örnek olarak verilebilir. Bu minvalden olmak üzere temiz olamayan bir sıvı buhar haline getirilse ve sonra damıtma yöntemi uygulansa fiziksel dönüşüm gerçekleştiğinden damıtma olan o sıvı dini temizlik açısından temiz ve helal hale gelmiş olur ve sağlık açısından herhangi bir zararı yoksa kullanılabilir.²⁰⁰ Dolayısıyla içine necis maddenin düştüğü su, arındırılıp kullanılabilir.

İstihâleyi bu iki ayrımın yanı sıra şu şekilde de kısımlandırmak mümkündür:

- a) İslah, tağyir ve tebdil yönünde insan eli ile gerçekleşen istihâle (necis deriyi tabaklama gibi).
- b) Kendiliğinden gerçekleşen istihâle (kendiliğinden sirkeye dönüşen içki örneğinde olduğu gibi).
- c) Bozulma yönünde istihâle (pisliğe dönüşen yiyecek gibi).

---

¹⁹⁸ Çeker, *İstihâle*, 18.

¹⁹⁹ Çeker, *İstihâle*, 20.

²⁰⁰ Çeker, *İstihâle*, 21.

d) Sıvı şeklinde gerçekleşen istihâle (süte dönüşen kan gibi).

e) Katı şeklinde gerçekleşen istihâle (canlı bir varlığa dönen meni gibi).

Şunu belirtmek gerekir ki bu ayırım daima mezkûr şekli ile olmayabilir. Çünkü bazen bu gibi durumlarda bir iç içelik söz konusu olabilmektedir. Yani insan müdahalesi ile gerçekleşen istihâlede ıslah da olabilir ifsat da. Bazen istihâle tağyirle gerçekleşirken ifsat yönünde dönüşüm gerçekleşebilir; tam tersi durum da söz konusu olabilir.²⁰¹

2.4. İSTİHÂLENİN HÜKMÜ

Hanefî ve Malikî mezhepleri ile Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayet göre, necisu'l-ayn (özü itibarı ile necis) olan bir nesnede istihâle gerçekleşmişse o nesne helal hale gelir.²⁰² Buna örnek olarak necis olan bir şeyin yakıldıktan sonra oluşan külü verilebilir. Bu madde yanma neticesinde değişime uğradığı için onun külü necis değildir. Keza tuz haline tahavvül eden eşek, domuz vb. necis hayvanların bu dönüşümleri ile kuyuya düşüp çamura dönüşen necis nesne, necis kabul edilmez. Aynı şekilde ister kendi kendine isterse müdahale ile yani harici bir sebeple sirkeye dönüşen şarapta necis sayılmaz.²⁰³

Şafiî ve Hanbelî (mezhebin zahir görüşü) mezheplerine göre ise, necis olan bir şey istihâle yoluyla helal hale gelmez. Bu görüşe göre tuz gölüne düşen köpek, domuz gibi necis varlıklar istihâle yoluyla temiz olmazlar. Özü itibarı ile necis olan bir şeyin külü, dumanı, buharı (bir yerde birikmesi ve su damlaları halini alması durumunda) da kendisi hükmündedir. Ancak üzümünden üretilen şarap, bir müdahale olmaksızın kendi kendine sirkeye dönüşürse temiz olur. Zira necasetin illeti olan iskâr/sarhoşluk, sirkeye dönüşüm ile zâil olmuştur.²⁰⁴

Bizce tercihe değer olan görüş, Hanefî ve Malikî mezheplerinin belirttikleri görüştür. Bunun nedeni ise, hem hadis kaynaklarında dönüşümün helalliyini teyit eder mahiyette örneklere yer verilmesi deri dabaklanması gibi²⁰⁵ hem de aklen istihâlenin helalliği sağlayıcı bir etken olarak değerlendirilmesi ve onun bu konuda çözüm sağlayan bir formül olarak dikkate alınması gerektiğini düşünmemizdir.

²⁰¹ el-Hatip, *el-İstihâletü ve ahkâmüha fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 185.

²⁰² Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 1: 369; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3: 23; İbn Rüşd, Ebû'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010), 1: 154-158.

²⁰³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 569; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 165.

²⁰⁴ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*, 1: 134; el-Mevsûatü'l-Fikhiyye, 10: 278-279.

²⁰⁵ Müslim "Hayız", 366.

2.5. İSTİHÂLENİN GERÇEKLEŞTİĞİ ŞEKİLLERE MİSALLER

Klasik fıkıh kitaplarında konuyla alakalı olarak zikredilen örneklerden bazıları şunlardır: Şaraptan sirke elde etme, tuz gölüne düşen domuz veya eşek, gübrenin yanarak küle dönüşmesi, pis bir madde ile beslenen hayvanın etinin, temiz olan yemle beslenmesi neticesinde helal olması, kandan miskin oluşumu. Aşağıda bu örnekler, kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

2.5.1. Şaraptan Sirke Elde Etme

İçkiden elde edilen sirke, içkilerin içindeki etil alkolün, sirke bakterileri tarafından havadaki oksijen yardımıyla asetik asite dönüştürülmesiyle meydana gelir. Böylece etil alkolün sarhoş edici özellikleri giderilerek, içki faydalı ve besleyici bir gıda maddesine dönüşür. İçkide ne kadar etil alkol varsa, elde edilen sirkede de hemen hemen aynı miktarda asetik asit oluşur. Bununla birlikte sirkede az da olsa etil alkol kalır. Asetik asit bakterileri, % 10 ile % 14 arası alkol ihtiva eden içkilerde kolayca çalışabilirler. Bu oranın üzerinde etil alkol ihtiva eden içkilerde sirkeleşme tam olarak gerçekleşmeyeceği gibi, alkol miktarının düşük olduğu içkilerde de aşırı oksidasyon olacağından, üretilen asetik asit, bakteriler tarafından karbondioksit ve suya dönüştürülür. Sirkeleşmenin oluşabilmesi ve arzulanan kıvamda meydana gelebilmesi için ortamda bol oksijen bulunmalı ve hava sıcaklığı da, yaklaşık olarak 15 derecenin üzerinde olmalıdır.²⁰⁶

Şarabın içine bir şey katılmadan sirkeye tahavvülü durumunda helal hale geleceği ittifakla kabul edilen hususlardandır ve bu, istihâlenin gerçekleştiğinin en çok kabul edildiği örnektir. Nitekim İbn Rüşd, müçtehitlerin konuyla alakalı icmanın var olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir: “Müçtehitler, içkinin kendiliğinden sirkeye dönüşmesi halinde tüketilmesinin helal olacağı konusunda icma etmişlerdir.”²⁰⁷ Ancak asıl ihtilaf, dışarıdan bir madde katılmak suretiyle şarabın sirkeye dönüştürülmesi meselesinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan biz burada dışarıdan bir müdahale ile sirkeye çevrilen şarabın hükmü üzerinde duracağız.

Şarabın, insan müdahalesiyle sirkeye dönüştürülmesini ve şaraptan elde edilen bu sirkeyi kullanmayı, başta Hanefî mezhebi uleması olmak üzere, Malikîler, Evzâî ve bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel caiz görürlerken; Şafîî ve Zâhirî mezhepleriyle, meşhur olan görüşe göre Hanbelî mezhebi caiz görmemiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ Adem Elgün, *Şarabın Sirkeye Dönüşümü*, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, (Afyon: 2011), 50-58.

²⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 475.

²⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1: 294; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 1: 150; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*, 1: 135; Kurtubî, Ebû Abdullah, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2. Baskı (Kâhire: Dâru'l-hadis, 1996), 6: 274.

Hanefiler, “Şarap sirkeye dönüşünce farklı bir mahiyet kazanmış olur, şarapla ilgisi kalmaz.” diyerek bu görüşlerine “Herhangi bir deri tabaklandığında temiz olur. Sirke durumuna gelen hamrın helal olması gibi.”²⁰⁹ hadisini delil olarak göstermişlerdir. Bunun insanın müdahalesi ile olması veya kendiliğinden oluşması arasında herhangi bir fark yoktur. Zaten buna delalet edecek herhangi bir rivayet veya karine de mevcut değildir. Dolayısıyla içkiyi sirkeye çevirme işlemi, onun içki olma vasfını ortadan kaldırmaktadır ve onun sirke durumuna geldikten sonra içilmesinde artık bir sakınca görülmemiştir.²¹⁰ Hanefiler, şaraptan elde edilen sirkeyi helal görmeyenlerin delil olarak gösterdikleri Ebû Talha’dan r.a. rivayet edilen “içkiyi sirkeye dönüştürüp faydalanalım mı” sorusu üzerine Peygamberimiz (sav) ‘hayır’ cevabını verdi” hadisini, Hz. Peygamber’in içkinin haram oluşunun henüz yeterince anlaşılammış olduğu bir toplumda, eski alışkanlıkları tamamen ortadan kaldırmak için sıkı tedbirlere ihtiyaç duyduğu, ancak sonraki dönemlerde şarabın helal zannedilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı, dolayısıyla böyle bir tedbire gerek kalmadığı şeklinde tevil etmişlerdir.²¹¹

Yine Ebû Hanîfe, şarabın sirkeye dönüşmesini acılıktan ekşiliğe doğru bir değişme göstermesiyle anlaşılacağını belirtmiş, çok az bir acılık kalmışsa yenilmesinin helal olmayacağını söylemiştir. Ona göre sirkenin şaraba dönüşmesi, ancak ondaki sirke özelliğinin tamamlanmasından sonra olur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise, şaraptaki çok az ekşilik bile onun sirkeye dönüşmesi için yeterlidir.²¹²

Hanefilere göre bir yemeğin içine şarap dökülür, sonra da içine sirke akıtılması ile ekşilikte sirke gibi olursa o yemeğin yenmesi caizdir. İçine sirke akıtılarak sirkeye dönüşen her şeyin hükmü buna göre verilmiştir. Şarapla yoğrulan hamurun da yıkamakla temizlenmeyeceği ancak sirke dökülerek yeniden karıştırıldığında renk, koku ve tat olarak içkinin eseri kalmazsa hamurun temizleneceği belirtilmiştir.²¹³

Konuyla alakalı İmam Malik’ten üç görüş aktarılmıştır. Birinci görüşün müstenedi şudur: Şarabı sirkeye çevirmek tasvip edilmeyen bir şey olsa da, böyle bir durumda sirke temiz olur. İkinci görüşe göre, şarabı sirkeye çevirmek haram olduğu gibi, sirke de temiz değildir. Üçüncü görüşe göre ise, şarabın sirkeleştirilmesi caiz olduğu gibi, şaraptan elde edilen sirke de temiz ve

²⁰⁹ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *es-Sünen*, (Thk. Seyyid Abdullah Haşim), 2. Baskı (Beyrut: Alemü’l-kütüb, 2000). 1: 49.

²¹⁰ Kâsânî, *Bedâui ‘s-sanâi ‘fi tertîbi ‘ş-şerâi ‘*, 6: 454-455; Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 22-23; Merginânî, Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye*, (Beyrut: Dâru’l-erkâm, t.y.), 4: 401.

²¹¹ Kâsânî, *Bedâui ‘s-sanâi ‘fi tertîbi ‘ş-şerâi ‘*, 6: 454-455; Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 24.

²¹² İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî, *el-Bahrü ‘r-râ‘ik*, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’li ilmiyye, 1997), 8: 404.

²¹³ İbn Âbidîn, *Reddü ‘l-muhtâr ‘ale ‘d-Dürri ‘l-muhtâr*, 1: 554-555.

helaldir. Bu üç rivayet arasında ilkinin daha sahih olduğu ifade edilmiştir.²¹⁴ Yani İmam Malik, içkinin insan müdahalesi ile sirkeleştirilmesini caiz görmediği hâlde, sonuçta ortaya çıkan sirkenin helal olacağı görüşündedir.²¹⁵ Malikî mezhebine mensup İbn Rüşd, her bir nesne için farklı hükümler bulunduğunu, içki ve sirkenin birbirinden farklı maddeler olduklarını, içkinin haram, sirkenin ise helal olduğu hususunda icmanın var olduğunu ifade ettikten sonra şöyle bir çıkarımda bulunmuştur: “Hamr, hangi yolla olursa olsun, sirkeye dönüştükten sonra onun da helal olması gerekir.”²¹⁶

İmam Şafî’ye göre ise, şaraptan, sirke yapmak caiz değildir.²¹⁷ Şafîîler ve Hanbelîler, dışarıdan müdahale edilmek suretiyle sirkeye dönüştürülen şarabı haram saymışlar ve Resulullah (s.a.v)’in içkiyi haram kılan ayet indikten sonra bir yetimin mülkiyetindeki şarabı sirke yapmak isteyen sahabeye izin vermediğini bildiren hadisi²¹⁸ buna delil göstermişlerdir.²¹⁹

Öte yandan Şafîîler ve Hanbelîler de, herhangi bir müdahale söz konusu olmadan sirkeye dönüşen şarabın yeni bir maddeye dönüştüğünü belirterek bu konuda Hanefîlerle hemfikir olduklarını göstermişlerdir.²²⁰

İmam Şafî’ye göre içine bir madde atmak suretiyle sirke haline dönüştürülen şarap ebediyen temizlenmez. Çünkü şarabın içine atılan madde necis olacağından, şarap sirkeleştikten sonra, sirkeyi de necis yapar.²²¹

Bir yerden başka bir yere nakledilmekle sirkeleşen şarabın hükmü hakkında Şafîîlerden iki görüş rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre böyle bir sirke temiz olur. Çünkü onun sarhoşluk vasfı gitmiştir. Ancak diğer bir görüşe göre bu sirke de temiz ve helal olmaz. Çünkü böyle bir yöntem, helal olan bir şeyi vaktinden önce elde etmeye yöneldiği için mahzurludur. Şarap şişesinin kapağını açarak onun havayla temasını sağlama ve böylece sirkeye dönüşmesini hızlandırma da onu bir yerden başka bir yere intikal ettirme gibidir.²²²

İbn Kayyim el-Cevziyye şöyle der: “İçkinin istihâle ile temiz olması kıyasa muvafık olanıdır. Dolayısıyla burada nazar-ı itibara alınan şey, necislik vasfının giderilmesi ile necisliği sağlayan gerekçe ortadan kalkıyor olmasıdır ki bu da şeriatın temel prensiplerindedir. Buna

²¹⁴ Karâfi, *ez-Zahîre*, 4: 118-119.

²¹⁵ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 219.

²¹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 1: 476.

²¹⁷ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâ’ni’l-Minhâc*, 1: 130.

²¹⁸ Tirmizî, “Buyû”, 37.

²¹⁹ Şirbînî, *Cilt Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâ’ni’l-Minhâc*, 1: 131.

²²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1: 66; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâ’ni’l-Minhâc*, 1: 131.

²²¹ Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-Minhâc*, 1: 152.

²²² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, 2. Baskı (Lübnan: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2011), 3: 462-463.

binaen aynı olgunun diğer necis maddelere de sirayet ettirilebileceği yaklaşımı kayda değerdir. Dolayısıyla bir şeyin ismi ve vasfı giderildikten sonra necis olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.”²²³

Günümüzde yapılan kimyevî tahliller sonucunda şarabın sirkeye dönüşümünün tamamen biyokimyasal bir fermantasyon²²⁴ olayı olduğu ve bu olayda, tuzun hiçbir etkisinin olmadığı, dolayısıyla tuzun şarabı hiçbir zaman sirke haline getirmeyeceği belirtilmiştir.²²⁵ Buradan hareketle “Böyle bir durumda hamrın, sirkeye istihâlesi net değildir.” demek mümkündür.

2.5.2. Tuz Gölüne Düşen Domuz veya Eşek

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere necis bir maddenin niteliği/mahiyeti değişime uğrarsa o madde temiz hale gelir. Örneğin; domuz veya eşek bir tuzlaya düşerek tuza dönüşse necis olmaktan çıkar ve tâhir hale gelir.

Bu hayvanlardan tuzlaya düşüp ölen bir hayvan zamanla tuzun etkisiyle çürüyüp tuz haline gelmiş olsalar, Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed’e göre hem bulunduğu yerin tuzu, hem onların kendisi temiz olur. Ancak Ebû Yusuf’a göre bu nesnelere temiz hale gelmez.²²⁶ Bu konuda farklı iki içtihadın oluşu, o zamanda kimyasal tahlillerin yoksunluğundan kaynaklanmakla birlikte, yukarıda değinilen görüşün aksine, günümüzde tuz gölüne düşen bir hayvanın tuz haline gelemeyeceği ifade edilmiştir.²²⁷

Sağlık açısından sakıncaları giderildiği takdirde domuz etinin yenilebileceğini savunan Milaslı İsmail Hakkı, Ebû Yusuf’tan nakledilen bir rivayete dayanarak tabaklanan domuz derisinin imalatta kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Milaslı’nın şu ifadeleri manidardır: "Biz İmam Ebû Yusuf’tan daha mı takvalı olacağız? Herhalde Hanefî mezhebinin en büyük imamlarından olan İmam Ebû Yusuf’un fetvası ile âmîl olmak, bazı meselelerde tercih edilmeyebilir. Fakat bu günahı irtikap etmek anlamına gelmez." ²²⁸ Milaslı’nın bu cümleleri, kendi bağlamından koparılmış fikhî ifadelerin, fikhın genel amaçları ve mantalitesine aykırı bir argüman haline sokulabileceğinin ilginç bir örneğini oluşturmaktadır.²²⁹

²²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, 3: 335.

²²⁴ Fermantasyon: Bir maddenin bakteriler, mantarlar ve diğer mikroorganizmalar aracılığıyla, genellikle ısı vererek ve köpürerek kimyasal olarak çürümesi olayıdır.

²²⁵ Özkan, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 70.

²²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1: 45; Kâsânî, *Bedâi's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 1: 443; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 586; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, 3. Baskı (Ankara: Uysal Kitabevi), 130.

²²⁷ Adnan Memduhoğlu, “VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 13 (Ağustos 2009): 532-538.

²²⁸ Okur, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, 8.

²²⁹ Okur, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, 7.

Son zamanlarda dile getirilen bir husus da şarabın sirkeye dönüşmesi örneği ile domuzun istihâleye uğraması arasında benzerliklerin var olduğudur. Ancak bize göre bu iki durum birbirinden tamamen farklıdır. Şöyle ki: İçki, hakikati yönüyle temiz ve helal olan meyvelere, arızî bir durum olan sarhoşluğun oluşmasıyla haram hale gelmekte, bu arızî nitelik bertaraf edilince da helal olan aslına avdet etmektedir. Yani içki olma özelliği yok olmaktadır. Burada “Mani ortadan kalktığında, men edilen geri döner” kaide-i külliyesi devreye girer. Ayrıca şarapta haramlık illetinin (yani haram olmaya sebep olan gerekçenin) iskâr olduğu göreceli değildir. Bu yüzden de ortaya konulabilir bir sebeptir. Hâlbuki domuz meselesinde durum tamamen farklıdır. Çünkü domuz, özü itibariyle pis (aynı necis) kabul edilmektedir. Ayrıca domuzun haramlığının illeti de yoktur; yani haram kılınma gerekçesi nass tarafından tayin edilmediği gibi akıl yoluyla da bilinemez. Ayet sadece sonucu söylemiş ve pis (rics) olduğunu bildirmiştir.²³⁰ Dolayısıyla domuzun istihâle veya istihlâk yoluyla helal hale geleceğini söylemek, şarabın sirkeye dönüşmesi örneğinden farklı olarak imkânsızdır.²³¹

2.5.3. Gübrenin Yanarak Küle Dönüşmesi

İmam Muhammed’e göre tezek vb. necis sayılan şeyler ateşe atılıp yakılarak kül haline gelirse, temizlenmiş sayılır.²³² Bunun yanı sıra Hanefiler ateşte yanan her şeyin temizlenmiş olmayacağını, ancak ateşle istihâleye uğrayan yahut necasetten eser kalmayan maddelerin temiz olacağını belirtmişlerdir.²³³ Ayrıca Hanefiler, boğazlanan hayvan kellesi ateşe tutulduğu takdirde üzerinde bulunan kan yanarak yok oluyorsa, kellenin temiz sayılacağı gibi, içine necaset karışmış bir çamurdan imal edilen küp, testi, çanak ve benzeri toprak kapların, pişirilince temiz kabul edileceğini belirtmişlerdir.²³⁴

2.5.4. Habisle Beslenen Hayvanın Etinin, Temiz Olan Yemle Beslenmesi Neticesinde Helal Olması

Haram olan bir yemle veya haram olan bir katkı maddesiyle beslenen bir hayvanın eti helal midir? Hayvanların beslenmesinde ve onlara yedirilecek yemlerde hangi hususlara dikkat etmek gerekir? Böyle bir hayvanın kesilmeden önce belli bir süre bekletilmesi gerekir mi? Bütün bu soruların cevaplandırılması, helal gıda konusunda önem arz eden meselelerdendir.

²³⁰ En’âm, 6/145.

²³¹ Şimşek, *İslam Hukuku Açısından Karışımlarda İstihlâk (Yoğaltım)*, 11.

²³² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 571.

²³³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 530.

²³⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1: 395; Özkan, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 72

Yırtıcı hayvanların ve kuşların etinin haram addedilmesi, yedikleri habis gıdaların, onların etlerine ve salyalarına sirayet ediyor olması kanaatine dayanır.²³⁵ Günümüz araştırmalarında yapılan laboratuvar bulguları da böyle bir geçişin varlığını destekler mahiyettedir. Dolayısıyla dinen eti helal kabul edilen hayvanın beslenmesi ve yenmeleri de temiz gıdaları tüketmeleri mefkûresine dayanır.²³⁶

Eti helal olan bir hayvanda necasetle beslenme alışkanlığı meydana gelirse (cellâle) ²³⁷, bedeninin bundan arınması için mezheplerde süre ile alakalı farklı görüşler olsa da genel kanaat şu şekildedir: Pislikle beslenen hayvan tavuk ise 3 gün, koyunsa 7 gün, sığır veya deve cinsinden ise 10 gün hapsedilir. Böylece karantinaya alınan hayvanın temiz yiyeceklerle beslenmesi sağlanırsa onun eti temiz hale gelir olur. ²³⁸Ancak böyle bir hayvan etinin temizlenmesi için gerekli olan müddet geçmeden kesilse bile etini yemek haram değildir. Ancak mekruhtur. Çünkü böyle bir hayvanın etinin yenmesine kesin bir dille haram demek için kat'î bir delil gerekir. Ayet ve hadislerde ise böyle bir delil mevcut değildir.²³⁹

Yasin b. Nasır el-Hatip, cellâle ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Ebû Musa bu tür hayvanın necisle beslense bile helal olduğunu belirtmiştir. Nitekim rivayete göre İbn Ömer böyle bir hayvanı yemek istediğinde onu üç gün gözetim altında tutar; sonra da onu yerdî. Ancak Ebû Muhammed buna şöyle bir itiraz getirir: Bu tarz bir yöntem gerekmez. Çünkü bu gözetim, hayvanın karnında bulunan şeylerden dolayı ise bilindiği gibi karındaki mevcut maddeler dışı olduğundan necistir; dolayısıyla haramdır. Şayet gözetim altına alma hayvanın karnındaki maddelerin istihâle ile temizlendiği esasına dayanıyorsa, bu dönüşüm bırakın üç günü üç ay bile olsa gerçekleşmez. Çünkü bu maddeler artık ete dönüşmüştür. Dolayısıyla eğer gerekçe buysa necis yerlerde yetişen ağaçların meyveleri de haram olurdu. Netice olarak o, böyle bir hayvanın etinin helal olmadığını savunmaktadır. Ancak biz cevaben deriz ki: Böyle bir kıyaslama yanlıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi necis madde değişim ve dönüşüme uğrarsa kendisini haram kılan isim ve özellikleri yok olacağından temiz hale gelir. Aynı durum burada da mevcuttur. Dolayısıyla cellâle denen hayvanı yemek haramdır diyemeyiz.”²⁴⁰

Öte taraftan bu hayvan yemlerinin de imal aşamasında kimyasal değişim (istihâle/tahavvül) geçirip geçirmediğinin incelenmesi ve bunlarla beslenen hayvanlarda bu tür

²³⁵ Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fi tertîbi 'ş-şerâi'*, 10: 138.

²³⁶ Çeker, *İstihâle*, 19.

²³⁷ Cellâle: Pislik yiyen tavuk, koyun, sığır gibi hayvanlara verilen isimdir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 69.

²³⁸ Döndüren, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlak*, 119.

²³⁹ Döndüren, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlak*, 1: 116-117.

²⁴⁰ el-Hatip, “*el-İstihâletü ve ahkâmüha fi'l-fıkhî'l-İslâmî*”, 191.

yiyeceklerin ne gibi bünye değişikliklerine neden olduğunun alenen belirtilmesi gerekmektedir. Böylece, hayvanın kesimden önce ne kadar süre karantinada tutulursa temiz sayılacağı ortaya konulmalıdır.²⁴¹

İbn Hazm, “el-Muhalla” adlı eserinde istihâle ve istihlâkin gerçekleştiği örneklerden bazılarını topluca şöyle sıralamaktadır: “ İçkiye dönüşen meyve suyu, sirkeye dönüşen şarap, domuz eti yiyen tavuk vb. kümes hayvanlarının etleri, domuzun sütünü emen oğlağın eti, bevre dönüşen su, pisliğe dönüşen yiyecek maddesi, yeri yağlamak için zifte katılan pislikler, suya düşen bir damla içki veya tam tersi durum.”²⁴²

Netice itibariyle habis bir besinle beslenen hayvanın etini yemek, sütünden faydalanmak veya onu binit olarak kullanmakta yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında bir beis yoktur. Bu tür hayvanları telef etmektense belirlenen sürede karantinaya alıp tezkiyeyi sağlamak daha makul bir adım olarak görülmelidir.

2.5.5. Kandan Miskin Oluşumu

Misk ve içinde bulunduğu keseler temizdir; kullanımı helaldir. Çünkü burada istihâle meydana gelmiştir. Dolayısıyla bunun hayvanın kanı veya teri olduğunu, değişim olsa bile kullanımında kerahetin bulunduğunu söylemek makâsıdu’ş-şeriâ’ya ters düşmektedir.²⁴³ Ancak Mehmet Aköz, burada bir istihâlenin var olmadığını, dolayısıyla bir dönüşümden bahsedilemeyeceğini, belki bir sentezlenmenin varlığının söz konusu olabileceğini söylemiştir. O şöyle der: “İslam hukuku kaynaklarında istihale (kimyasal dönüşüm) kavramı anlatılırken misk ahusu kanının miske dönüşmesi misal olarak getirilir. Aslında burada bir dönüşüm yoktur. Çünkü kan tek bir madde değil, bir maddeler bütünüdür. Dolayısıyla başka bir maddeye dönüşmez. Kanın içindeki mikro besinler ve moleküller kullanılarak bir yeni madde sentezlenir. Nasıl kan içerisindeki bazı moleküller kullanılarak süt sentezlenmekteyse, diğer bazı moleküller kullanılarak da misk sentezlenmektedir. Tıpkı çimento, demir, tuğla vb. malzemeler kullanılarak bir bina yapıldığı gibi. İslam hukukunda bu örnek verilirken aslında gerçekleşen kimyasal olaylar düşünülmemiş olabilir. Kast edilen “özelliğin değişmesi” olabilir. Kan, pis (necis) kabul edilirken, bundan misk-i amber gibi güzel ve temiz bir madde çıkmaktadır. Yani özellik tamamen değişmektedir.”²⁴⁴

²⁴¹ Döndüren, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlak*, 1: 117.

²⁴² Konunun teferruatı ve mezheplerin delilleri için Bk. İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fî şerḥi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 142-161.

²⁴³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr 'ale'd-Dürri'l-muḥtâr*, 1: 404.

²⁴⁴ Mehmet Aköz, *Kandan Miskin Oluşumu*, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Kongre Kitabı, (Ankara: 2011), 48.

Aköz'ün bu görüşünü, gerekli incelemeler, laboratuvar tahlilleri yapıldıktan sonraalmaken mutedil yoldur diye düşünüyoruz.

2.6. FIKIH KAYNAKLARINDA İSTİHÂLE NEVİLERİ

Fıkıh kitaplarında istihâle ile alakalı bazı örnekler mevcuttur. Bunları şu sıralamaya tabi tutabiliriz:

2.6.1. Haramı Helal Hale Getiren, Necis Maddeyi Temiz Maddeye Dönüştüren İstihâle

Buğdayın içine şarap dökülecek olsa ve buğdayın tabiatında bir şişkinlik yoksa bu buğday defa yıkanmakla temizlenmiş olur. Ancak her seferinde ıslaklığının giderilmesi lazımdır.²⁴⁵

Un, içine içki katılarak hamur haline getirilse yıkamakla temizlenmiş hale gelmez. Ancak bu durumda hamurun içine sirke dökülüp yeniden karıştırılır ve renk, koku ve tat olarak içkinin eseri kalmazsa hamur temizlenmiş olur.²⁴⁶

Daha önce de dediğimiz üzere domuz veya eşek, tuz gölüne düşmüş ve orada tuz haline gelmiş olsalar, Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre temiz olurlar. Ancak Ebû Yusuf'a göre bu durumda o hayvan temiz olmaz.²⁴⁷

Yine yukarıda da ifade ettiğimiz gibi misk ceylanının kanı miske dönüşse bu kan dönüşüm neticesinde temizlenmiş olur.²⁴⁸

Kuzu veya oğlak; eşek sütü, domuz sütü veya necis bir sıvı ya da şarap içerse o kuzunun veya oğlağın eti haram olmaz. Çünkü o necis sıvı içilmekle istihâle uğramış ve istihlâk yolu ile yok olmuştur.²⁴⁹

2.6.2. Necis Maddeyi Temiz, Haramı Helal Yapmayan İstihâle

Necis olan bir maddenin hal değişikliği olmaksızın, fiziksel değişikliklerle temiz hale gelmeyeceği ileri sürülmüş; şaraba düşen bir farenin şişip dağılmaya yüz tuttuktan sonra çıkarılması ile o şarap sirkeye dönüştürüldüğü takdirde de sözü edilen sirkenin yenilmesinin helâl olmayacağı belirtilmiştir.²⁵⁰ Ancak şaraba düşen fare, şişip dağılmadan çıkarılır ve o şarap sirkeye dönüşürse, o sirkeyi yemekte bir sakınca görülmemişse de sirkeye karışan veba ya da

²⁴⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 595; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, 3: 47.

²⁴⁶ Serahsî, *el-Mubsût*, 24: 18.

²⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 586.

²⁴⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 586.

²⁴⁹ Zeylaî, Osman b. Ali, *Tebyînu'l-hakâik*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2010), 7: 24.

²⁵⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 16: 56.

bulaşıcı hastalığa sebep olan herhangi bir mikrobu sirkeye yok olup olmadığına dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Zira müçtehit imamlar devrinde kimyevî tahlillerin düşünülmesi imkânsızdı.

İçtihadın bu konudaki temel dayanağı, şarabın sirkeye dönüşmesiyle bütün özelliklerini kaybettiği ve içine düşen fareden ona bulaşan şeylerin de bu nedenle yok olduğudur. O halde içtihadın bu konudaki ana kaidesinin ışığı altında şaraba bulaşan mikrop ve benzeri zararlı şeylerin, sirkeye dönüşmesiyle yok olup olmadığını araştırmak kanaatimizce uygun görülmektedir.

Necis olan sütü peynir yapmakla veya necis olan buğday öğütülmekle veya unundan ekmek yapmakla, necis olan susamdan yağ çıkarılmakla temiz olmayacağı söylenmiş; bunlarda hal değişikliği olmadığı ifade edilmiştir.²⁵¹ Çünkü bu durumda istihâle gerçekleşmemektedir.²⁵²

2.7. İSTİHÂLEYİ GERÇEKLEŞTİREN ETKENLER

Fıkıh kitaplarında istihâleyi gerçekleştiren âmiller arasında şunlar sayılmaktadır:

2.7.1. Yakma ve Yanma

Fıkıh kitaplarında belki de en çok üzerinde durulan istihâle yöntemi yakma veya yanmadır. Hatta bazı kaynaklarda necis nesnelere temizlenme yolları anlatılırken istihâle ismi kullanılmayıp doğrudan doğruya “yakma” başlığı kullanılmıştır.²⁵³ Örnek olarak şöyle denebilir: Necis olan bir şeyi küle dönüşecek şekilde yakmakla istihâle sağlanmış olur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, necis olan bir odunun, tezeğin veya atıkların yakılması neticesinde meydana gelen kül temizdir.²⁵⁴

2.7.2. Bizatihi Dönüşüm

İçkinin üzerinden uzun bir müddet geçmesi sebebiyle sirkeye dönüşmesi şeklinde olduğu gibi, bu durumda artık o madde şarap değil sirkedir ve sirke de temizdir. Bu konuda ittifak vardır.²⁵⁵

²⁵¹ Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Uyûnu'l-Mesâil*, (Beyrut: 1998, b.y.), 22; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 155; Ömer Nasuhî Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad. Ali Fikri Yavuz), (İstanbul: Ravza Yayınları, 2004), 69.

²⁵² Özkan, *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 72.

²⁵³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 572; Vehbî Süleyman Gavecî, *el-Kâfi fi'l-fikhi'l-Hanefî*, 1. bs. (Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemîyye, 2013), 1: 207.

²⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 571.

²⁵⁵ el-Fetâvâ'l-Hindiyye, 1: 50.

2.7.3. Bir Maddenin Başka Bir Maddeye Dönüşmesi

Daha önce de İbn Âbidîn'den naklettiğimiz “Bir hayvanın sabun dolu kaba düşüp ölmesi ve uzun süre içinde kalıp sabuna dönüşmesi” olayını buna örnek gösterebiliriz. Bu durumda artık o hayvan istihâle sonucu sabuna dönüşmüştür.²⁵⁶ Ancak bu hususta günümüz laboratuvar incelemeleri sonucunda tam bir tahavvülün/mahiyet değişiminin gerçekleşmediğini söyleyenlerin var olduğunu unutmamak gerekir.

2.7.4. Topraklaşma veya Taş Haline Gelme

Meytenin ölümünü üzerinden uzun bir müddetin geçmesi sonrasında bir şekilde taşlaşması, toprağa dönüşmesi buna örnektir. Bu durumda o madde temiz bir nesneye dönüşmüş olur.

Topraklaşma, organik maddelerin yani bitki ve hayvanların parçalarıyla onlardan meydana gelen artıkların, toprakta bulunan toprak canlıları ve özellikle mikroorganizmaların faaliyetleri neticesinde inorganik maddelere dönüşmesidir. Dönüştürme ancak canlı varlıkların yapabileceği bir faaliyet olduğu için, toprağa atılan maddelerin topraklaşması da, toprakta bulunan bakteri, mantar, solucan, yosun gibi toprak canlıları tarafından gerçekleştirilmektedir. Yani bitkisel ve hayvansal dokular, toprakla buluştuğu andan itibaren hemen toprak canlılarının hücumuna uğramakta ve kısa zamanda parçalanıp ayrılarak inorganik bileşiklere dönüşmektedir.

2.7.5. Hayatîyet/Canlı Olma

Necis bir maddeden doğan canlıların temiz olacağı ifade edilmiştir. Örneğin meyte necis bir varlıktır. Ancak bunun üzerinde oluşan kurtların temiz olduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde yumurtanın içinde kan necis bir madde olmasına rağmen, bu kandan teşekkül eden yavru temiz olur. Hatta Şafîiler necisu'l-ayn kabul ettikleri köpeğin ölüp üzerinde oluşan kurtların bile temiz olacağını, çünkü necasetin izale edilmesinde, hayatın açık bir tesirinin var olduğunu beyan etmişlerdir. Anne karnındaki döllenen yumurtanın canlı haline gelmesi de sık karşılaşılan misaller arasındadır.²⁵⁷

2.7.6. Mayalama Yoluyla (Fermantasyon)

Yakmanın yanında karşımıza en çok çıkan diğer bir istihâle yolu da mayalanmadır. Mayalanma, fıkıh kitaplarında yoğunlukla “tahammür” ve “tahallül” lafızlarıyla ifade edilmiştir.

²⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 571; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, 1: 51.

²⁵⁷ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 251.

Tahammür, üzüm suyunun fermantasyon geçirerek şaraba dönüşmesini, tahallül ise şarabın sirkeye dönüşmesini ifade eder.²⁵⁸

Bütün bu saydığımız şekillerde, ilgili madde istihâleye uğrayarak kimi haram bir madde iken helale, kimi ise helalken harama dönüşmüş olur. Dolayısıyla helal yönünde dönüşüm gerçekleşen maddelerin kullanımında dinen herhangi bir sakınca gözükmemektedir.

2.8. İSTİHÂLENİN HÜKMÜNE DÂHİL EDİLMEYEN DURUMLAR

Necis maddedeki her bir değişim hedeflenen istihâleyi gerçekleştirmez. İstihâlenin oluşması için yukarıda zikrettiğimiz şekillerden birinin gerçekleşmesi gerekir. Dolayısıyla necis maddeyi ateşte kızartmak, necis maddeyi parçalamak veya öğütmek, şeklini değiştirmek, hamura tebdil etmek, mekânını değiştirmek istihâle olarak düşünülmemiştir.

Bunun nedeni olarak ateşte kızartma, öğütme ve parçalara ayırma, mekân değişikliği, şekil değişikliği gibi her fiziksel ve kimyasal değişimin helal olan istihâle örneği olamayacağı, helallik vasfını kazanabilmesi için molekülün yapısını değiştirip, vasıf olarak başka bir madde haline getirmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁵⁹

2.9. İSTİHÂLE İLE İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR

İstihâle konusu günümüzde, necis kabul edilen bazı maddelerin dönüşüm geçirmesi suretiyle piyasada kullanılıp kullanılmayacağı ile alakalı mevzuların temelini oluşturmaktadır.²⁶⁰ Hanefî fakih Kâsânî, necasetin istihâleye uğrayıp vasıfları ve mahiyeti değişince necis olmaktan çıkacağını ifade etmiştir. Necaset kelimesinin bir şeye muayyen bir vasfından dolayı isim olarak verildiğini, vasıf gidince ismin de gideceğini ve sirkeye dönüşen şarap gibi olacağını belirtmiştir.²⁶¹

Tıbbi zararları izale edildiği takdirde domuz etinin istimalin caiz olabileceğini söyleyen araştırmacılar vardır.²⁶²

Jelatin, peynir mayaları ve koruyucu maddelerin yapımında domuz eti, kemiği, derisi veya başka bir parçası kullanılmış ise, mahiyet ve özellikleri bakımından onlara katılan haram

²⁵⁸ Çayıroğlu, *Helal Gıda*, 250.

²⁵⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 529-532.

²⁶⁰ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fetâvâ*, (Dımaşk: Dâru'l-kâlem, 2004), 233-234.

²⁶¹ Kâsânî, *Bedâui's-sanâi 'fi tertibi's-şerâi'*, 6: 454-455.

²⁶² İsmail Hakkı Milaşı, *İslam Dininde Etlere Tezkiyesi*, (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1933), 18-24.

maddelerden başka bir madde meydana geldiği takdirde yeni maddenin mubah olup olmayacağı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.²⁶³

Gıdacı ve kimyacıların, peynir ve koruyucu maddelerin istihâleye uğrayarak dönüştüğü, mahiyet ve özellikleri bakımından onlara katılan haram maddelerden başka bir madde meydana geldiğini beyan etmeleri üzerine, bazı fıkıhçılar, haram kılınan gıdaların ayet, hadis ve usulüne uygun kıyas ile sabit olduğu, bu yeni madde hakkında ayet ve hadis olmadığı, harama kıyas için ortak vasıfta bulunmadığı gerekçesiyle bunlara umumi hükümlerin uygulanacağı, tiksinti verici veya sağlığa zararlı ise derecesine göre mekruh veya haram, böyle bir durum yoksa mubah olacağını belirtmişlerdir.²⁶⁴

Haram kökenli ürünlerin istihâleye tabi tutulmasına olumlu bakmayan müelliflerden Ahmet es-Sakr ise proteinin alfa sarmalındaki hidrojen bağlarının kopmasıyla, kolajenin jelâtime dönüştüğünü ileri sürmektedir. Sakr'a göre hidrojen bağlarının kopması jelâtinin kaynağını ya da proteinlerini değiştirmez. Sakr, bu değişimi yumurtanın suda kaynatılarak katı hale gelmesine benzetmiş ve fiziksel ve kimyasal özelliklerinin değişmediğini belirtmiştir. Bu nedenle kolajenin kaynağı olan hayvan helal değilse jelâtinin de helal olmadığını ifade etmiştir.²⁶⁵ Sakr, hayvan kökenli jelâtime alternatif olarak doğada jelâtime benzer fonksiyonlara sahip bileşiklerin bitkisel olanlarının varlığına da atıfta bulunmuştur.²⁶⁶

Peynir mayası ve jelâtin üretiminde, İslami usullere uygun hayvanların tercih edilmesi gerekir.²⁶⁷

Netice itibariyle, necis olan maddelerde de istihâle ile bir temizlenme gerçekleştiği ihtilaf konusu olmakla birlikte içkinin sirkeye dönüşmesinde temiz kılıcı bir istihâlenin gerçekleştiği ittifakla kabul edilmektedir. Fakat domuz kökenli maddelerin çeşitli kimyasal işlemlerle kullanılabilir duruma gelebileceklerini istihâle kavramıyla açıklamak, aynı ölçüde başarılı gözükmemektedir.²⁶⁸ Değişim neticesinde mubah hale gelse bile eğer üretiminde büyük bir zorluk yoksa ve yeni üretilen madde de ihtiyacı karşılıyorsa Müslümanlar, menşesinde haram nesne bulunmayan maddeleri üretmeli, bunları kullanmayı teşvik etmeli ve bu yeni ürünlere geçişi sağlamalıdır.

²⁶³ Milaşlı, *İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi*, 21.

²⁶⁴ Hayrettin Karaman, "Helal Gıda Meselesi", erişim: 2 Mayıs 2015, www.hayrettinkaraman.net.

²⁶⁵ Sakr, *Jelatin*, 53.

²⁶⁶ Sakr, *Jelatin*, 31.

²⁶⁷ Döndüren, *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlak*, 120.

²⁶⁸ Özkan, *Haneî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, 74.

2.10. ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMACILARIN İSTİHÂLE KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Genel itibariyle muasır araştırmacılar, istihâlenin necis maddeleri temizlediği kanaatini taşıyıcılar da, bunlar arasında, irade ve kasıt unsurunun tesiri, necasetin/haramlığın taabbudî veya ta'lîlî oluşu, umum-ı belvânın var olup olmaması, meselenin siyaset-i şer'iyeye bakan yönü, sedd-i zeria ilkesinin etkisi, necis maddelerin alınıp satılmasının caiz olmaması vb. unsurları ele almak suretiyle meselenin farklı yönlerine dikkat çekenler olmuştur. Bütün bunlara rağmen Ahmed el-Halîlî ve Abdulfettah İdris gibi istihâlenin necis maddeleri temiz kılmayacağı görüşünü benimseyenler de olmuştur.²⁶⁹

Öte taraftan istihâle meselesine değinen araştırmacıların, genellikle fıkıh kaynaklarındaki örneklere bağlı kalarak gıda sektöründeki gelişmeleri yeteri kadar araştırmamaları da önemli bir eksiklik olarak kendini göstermektedir. Çünkü bu durumda teori ile gerçekte yaşananlar arasında büyük bir eksiklik oluşmaktadır. Konunun günümüzde kazandığı çok farklı yönleri dikkate alınmadan, fukahânın çoğunluğunun istihâleyi temizleyici olarak kabul etmesini delil getirerek ve onların kullandıkları örneklere dayanarak, "İstihâle necis ve haram maddeleri, helal ve temiz hâle getirir." demek ve bu hükmü bütün gıda sektöründeki uygulamalar için geçerli saymak, yeterince düşünülmeden ve yüzeysel olarak verilmiş bir hüküm olduğu kanaatini güçlendirmektedir.²⁷⁰

Muhammed el-Hırâvî, "İstihâletü'n-Necâsât ve Alâkatü Ahkâmihâ bi İsti'mâli'l-Muharrami ve'n-Necisi fi'l-Gizâi ve'd-Devâi" adlı araştırmasının sonuç bölümünde necis nesnelere istihâle geçirmesiyle alakalı ulemanın bazılarının görüşlerine istinaden şu bilgilere ulaşılabileceğini belirtmiştir:

- a) Köpek ve domuz gibi hayvanlar istihâleyle uğrayarak tuz veya daha farklı bir nesneye dönüştüklerinde ortaya çıkan nesne helal olur.
- b) Tezek yanarak kül haline geldiğinde temiz olur.
- c) Meytenin kemikleri, boynuzları vb. azaları kül, duman, buhar veya daha başka bir maddeye dönüşürlerse, meydana çıkan yeni nesne helal olur.
- d) Tayyib maddeler habis maddelere dönüştüklerinde necis hale gelirler. Şıranın şaraba, suyun bekle dönüşmesi örneğinde olduğu gibi.

²⁶⁹ Ahmed Refis, Ahmed b. Ahmed, *el-Et'imetü'l-musannaatü'l-hadise beyne't-te'sili's-şer'iyi ve't-tahlîli'l-ilmiyyi*, (Doktora Tezi, Câmîiatü Emir Abdülkadir, Cezair, 2009), 34-44.

²⁷⁰ Çayroğlu, *Helal Gıda*, 252.

- e) Şarabın sirkeye, tezeğin ağaç meyvesine dönüşmesi gibi pis maddeler de tayyib hâle geldiklerinde tâhir ve helal olurlar.
- f) Necis maddeler, kimyasal işlemler ve sınaî müdahalelerle istihâle geçirerek temiz hâle gelirlerse, sağlığa zararları olmadığı müddetçe bunları kullanmak caizdir.
- g) Hükümlerin bina edildiği isimler değişirse hüküm de değişir. Tezeğin küle dönüşmesi buna örnektir. Çünkü o maddeye artık tezek değil kül denilmektedir.
- h) İstihâle neticesinde değişime uğrayan maddenin, zararlı olmadığı tespit edildiğinde kimyevî amaçlarla kullanılmasında bir beis yoktur.²⁷¹

Yasin b. Nâsır el-Hatîb, konuyla alakalı makalesinde âlimlerin görüşlerini naklettikten sonra şu bilgilere yer vermiştir: “İstihâlenin eşyanın ahkâmına etki ettiğinde tereddüt yoktur. İstihâle geçiren bir madde önceki adından farklı bir adla adlandırılmaya başlar veya öncekinden farklı yeni vasıflara sahip olur. İstihâle geçiren madde tayyib bir nitelik kazandıysa helal olur. Şayet madde istihâle neticesinde necis bir nitelik kazanırsa haram olur. Örneğin istihâle geçirerek yararlı ve faydalı hâle gelen türlü otlar; alkol ve daha başka maddelerden mürekkebe ilaç karışımları; necis su ile sulanan veya necis gübre ile gübrelenen ekinler; necis hayvan kemikleri, nitelik ve adları değişikliğe uğradığında tâhir bir hâle dönüşmüş olurlar. Ancak bu maddeler bozulma ve necâset yönünde bir değişim geçirirlerse o durumda bunların kullanımı haram olur.”²⁷²

Tıp Bilimleri İslâm Örgütü’nün 1997 yılında Fas’ta yapmış olduğu toplantıda almış olduğu karara göre, kaynağı itibariyle haram bir hayvan veya necis bir maddeden elde edilen oluşumlar, istihâle geçirdiklerinde helal olacakları gibi ilaç ve gıdaların muhtevasında var oldukları takdirde de kullanılmaları caiz olur. Buna mukabil istihâle geçirmemiş olan kan ve atık su gibi necis bir maddeden üretilen kimyasal bileşikler, gerek ilaçlarda gerekse gıdalarda kullanmak caiz değildir. Örneğin muhtevasında kan bulunan sucuk dolması ve çocuk yiyecekleri, kanlı hamburgerler, kanla yapılan çorba ve hamur gibi gıdalar, içeriğinde istihâle geçirmemiş kan ihtiva ettiklerinden necisler ve bunların yenilmesi helal değildir.²⁷³

Uluslararası Müslüman Âlimler Birliği Genel Sekreteri Muhyiddin el-Karadâğî, istihâlenin tarifi, helallik ve temizliğe tesiri, istihâlede insan müdahalesinin yeri, konuyla alakalı mezhep görüşlerini ve bu mezheplerin dayanaklarını aktardıktan sonra neticede, istihâlenin habîsi tayyibe, tayibi de habîse dönüştüreceğini belirten İbn Kayyim el-Cevziyye’nin görüşünü

²⁷¹ Muhammed el-Hirâvî, *İstihâletü'n necâsât ve alâkatü ahkâmihâ bi isti'mâli'l-muharrami ve'n-necisi fi'l-gızâi ve'd-devâi*, el-Meclisu’i-Avrubbi li’l-iftâi ve’l-buhûs, erişim: Ağustos, 2015), www.fuqaha.islammessage.com.

²⁷² el-Hatîb, *el-İstihâletü ve ahkâmuhâ ü'l-fikhi'l-İslâmî*, 221-233.

²⁷³ el-Munazzametü'l-İslâmiyyeli'l-Ulûmi't-Tıbbiyye, “Ru’yetün İslâmiyye li Ba’di’l-Müşkilâti’t-Tıbbiyye”, *Mecelletü'r-Râid*, 6/191 (Nisan 1997): 44-49.

tercih ettiğini beyan etmiştir. Çünkü ona göre haramlık ve necis olma özellikleri, eşyanın mahiyetine ve onun aslı niteliklerine bağlıdır. Bu mahiyet ve nitelikler değişime uğradığı zaman, şer'î hükümler de değişir.²⁷⁴

Karadâgî, istihâlenin bizzat helallik, haram olma, taharet ve necaset yönündeki hükümlere tesir ettiğini ifade etmiş ve buna gerekçe olarak da eşyadaki taharet ve helallik meselelerinin ibadetlerle ilgili bir konu olmadığını, bilakis bunların örf kabilinden konular olduklarını söylemiş ve şöyle demiştir: “Öyleyse helallik ve haramlık gibi şer'î özellikler varlık ve yokluk olarak tamamıyla mahiyetlere, muhtevaya, illete, şartlara ve sebeplere bağlıdır.”²⁷⁵

Muhammed Abdurrezzak Ebû Zeyd, çalışmasının bu konuyla ilgili bölümünde mezhep görüşlerini aktardıktan sonra, kendi tercihi olarak taharet ve mubahlık hükmünün sabit olmasında istihâlenin tesiri olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre bir hâlden başka bir hâle geçmek suretiyle aslı değişime uğrayan bir madde, artık önceki mahiyetinden farklı bir keyfiyet kazanmış olur. Hâl böyle olunca yeni bir şekle bürünen bu maddeye artık yeni bir hüküm vermek kaçınılmaz olur. Öte yandan istihâle geçiren madde, adı ve nitelikleri yönüyle de artık yeni bir nesne sayılır. “Eşyada aslolan ibahadır.”²⁷⁶ küllî kaidesi bu yeni nesne için de geçerlidir. Bu kaide muvacehesinde necis bir maddenin külü temiz olurken, yiyecek ve içeceklerin istihâle geçirmesiyle meydana gelen hayvan tersleri necis olur.

Ebû Zeyd'e göre insan müdahalesi olmadan kendiliğinden istihâle geçiren içkinin temiz ve helal olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin ışığında, kendiliğinden değişim geçiren diğer necis nesnelerin de temiz olmaları gerekir. Meselâ tuz gölüne düşüp ölen ve sonra da tuza dönüşen bir kuşun temiz ve helal olması gerekir. Buna ilaveten Ebû Zeyd, istihâleyi, “kendiliğinden” ve “insan müdahalesiyle olan” şeklindeki ayırımın doğru olmadığını, çünkü maslahat açısından bu ikisi arasında bir fark bulunmadığını ifade etmiştir.²⁷⁷

Yusuf el-Karadâvî, ulemanın içkinin sirkeye dönüşmesinden sonra helal olduğu konusunda ittifak ettiklerini belirttikten sonra, istihâleye uğrayan bütün necasetlerin aynı hükümde olduklarını beyan etmiş ve bunların kendiliğinden veya insan müdahalesiyle istihâle geçirmeleri arasında da bir ayırım yapmamıştır.²⁷⁸

Karadâvî, Hanefîlerin ve onlarla aynı fikirde olanların meseleye yaklaşım tarzlarının daha güçlü olduğunu, çünkü sirkeleşmenin, içkideki sarhoşluk özelliğini ortadan kaldırdığını, böylece

²⁷⁴ Karadâgî, Ali Muhyiddin, Ali Yusuf Muhammedî, *Fıkhü'l-Kadâya't-Tıbbiyyeti'l-Muâsıra*, (Beyrut: Dâru'l-bişâratî'l-İslâmiyye, 2006), 217.

²⁷⁵ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 257.

²⁷⁶ Mecelle-i Ahkâmı Adliyye, md. 36.

²⁷⁷ Ebû Zeyd, Cümâne Muhammed b. Abdürrezzak, *el-İntifâ bi'l-a'yani'l-muharreme mine'l-et'ime ve'l-eşribe ve'l-elbise*, 2. Baskı (Amman: Dâru'n-nefâis, 2005), 249.

²⁷⁸ Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhü'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, (Kâhire: Dâru's-şürûk, 2001), 137.

salâh vasfının o maddede kalıcı bir hal aldığını belirtmiştir. Zira sirkede, hem gıda hem de tedavi maksadıyla yararlanma gibi farklı tarzda istifade etme yolları vardır.²⁷⁹ Diğer bir ifadeyle ona göre içkinin haram ve necis olmasının illeti olan sarhoşluk giderildikten sonra, illete mebni hükmün de değişmesi gerekir. O halde ona göre günümüzde sirke tüketiminde dikkat edilmesi gereken husus, onun nasıl yapıldığını incelemek değil, sirkenin içeriğine dikkat etmektir.²⁸⁰

Karadâvî, ulemanın içkinin sirkeye dönüşmesinden sonra helal olduğu konusundaki ittifaklarına katılmakla birlikte, Hz. Ömer'in tazir amacıyla halkı içkiden siyanet için şaraptan yapılan sirkeyi helal görmediğini söyleyerek, içki içme, onu imal etme, ticaretini yapma gibi faaliyetlerden ümmeti muhafaza etmek için kendisinin de bu görüşü tercih ettiğini dile getirmiştir.²⁸¹

Ayrıca Karadâvî, çoğu kimsenin zannettiğinin aksine domuzun kemik ve yağı gibi İslam'ın yasakladığı maddelerden elde edilen gıda katkı maddelerinin tamamının haram olmayacağını; bilakis bunlar istihâle geçirdikten sonra temiz olacaklarını ifade etmiştir. “Biz maddeler hakkında, onların ilk hâllerine bakarak hüküm veremeyiz.” diyen Karadâvî, domuzdan mamul besinlerin kimyasal değişim geçirmeleri sonucunda artık onların pis olmaktan uzaklaşacaklarını yani onlara haram denilemeyeceğini ifade etmiştir.²⁸²

Orhan Çeker, istihâle geçiren maddelerin hükmünün değişeceğini, yani istihâlenin bir maddeyi necisken temiz bir hâle veya temizken necis bir hâle dönüştüreceğini kabul etmiştir. O, istihâlenin genellikle kimyasal dönüşüm olduğunu belirtse de, bazı fiziksel değişimlerin de istihâle sayılabileceği görüşündendir. Ona göre her kimyasal dönüşüm helal ve temiz kılıcı bir istihâle değildir. O, kimyasal dönüşüm olan istihâlenin, bir molekülün element veya kimyasal köklerine ayırma işleminden ibaret olduğunu ifade etmiş ve kastedilen istihâlenin gerçekleşmesi için de böyle bir ameliyenin neticesinde meydana gelen yeni maddenin nitelik olarak öncekinden farklı olmasını şart koşmuştur.²⁸³

Hamdi Döndüren, gıda maddelerinin istihâle geçirmesi sonucunda vasıflarının değişeceğini ve böylece habîs olan maddelerin tayyib olacağını mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, şarabın sirkeye dönüşmesi mümkün olduğu gibi, içine necaset düşen yağ, bal vb. maddelerin de ateşte kaynatmak gibi vesilelerle temizlenmeleri mümkündür. Ancak o,

²⁷⁹ Karadâvî, *Fıkhu'l-ekalliyâti'l-Müslime*, 137.

²⁸⁰ Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, (Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, 2003), 3: 678.

²⁸¹ Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, 3: 563.

²⁸² Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, 3: 565.

²⁸³ Çeker, *İstihâle*, 21.

istihâleyi mümkün görmekle birlikte, fıkıh kaynaklarında verilen istihâle örneklerinin günümüz şartları içinde bir kere daha laboratuvar ortamında tahlile tutulmaları gerektiği görülmüştür.²⁸⁴

Yunus Apaydın'a göre istihâle konusunda temel yöntem, "fıkıh" ve "siyaset-i şer'iyeye" açılarından olaya yaklaşmak olmalıdır. Apaydın, "Bilim bize, dönüşüme uğrayan bir nesnenin, dönüşümden önceki hâlimden farklı bir yapıya büründüğünü ispat etmesi ve bizim de bilimin bu verilerinden hareketle, daha önce "haramdır" dediğimiz bu maddeye "helal" hükmünü vermemiz icap eder." demektedir. Buna karşın o, istihâleye uğrayan bu maddeye her halükarda ihtiyatlı yaklaşmamız gerektiğini ifade etmiştir. Bu ihtiyatlı yaklaşımın bir sonucu olarak problemi kısımlara ayıran Apaydın, istihâle ve istihlâk konularında "ara çözüm" ve "ideal çözüm" ayırımına gitmenin önem arz ettiğini ifade eder. Buna göre bazı maddelerin bu yöntemler neticesinde haramlıktan çıktığını söylesek bile, bu takdirimiz ara çözüm olabileceğinden, bununla yetinmememiz ve en iyiyi yakalamak için ideal çözümleri devreye sokmamız gerekir. Yani istihâle ve istihlâki son çare olarak görmemeli, sadece bir geçiş aracı olarak addetmeliyiz.²⁸⁵

Netice itibariyle, buraya kadar aktarılan bilgiler ışığında ortaya çıkan sonuç şudur:

Necis nesne element veya kimyasal köklere ayrılarak meydana gelen maddeler öncekinden vasıf olarak tamamen farklı oluyor ve bu işlem tabii yolla gerçekleşiyorsa maksut dönüşüm olan istihâle elde edilmiştir demektir. Böylece helallik ölçüsü kazanılmış olmaktadır.

Hanefi ulemasının ortaya koydukları delillerin ve muarız kesimin itirazlarına verdikleri cevapların daha kuvvetli olduğu, istihâle yöntemini her iki yönlü olarak işletmelerinin kolaylık ilkesine uygunluğunu müşahede ettik. Çünkü Hanefilerin görüşlerini destekler mahiyette örnekler hadis müdevvenatında da mevcuttur. Günümüz laboratuvar ortamında yapılan araştırmalarda kesin bir dönüşümün var olduğunu haber vermektedir. Bu itibarla mezkûr yöntemi kullanarak bir yol izlemek gerektiği kanaatindeyiz.

Yine istihâle hususunda ulema arasında tamamen helal kılıcı bir özellik taşıdığını söyleyenler olduğu gibi değişim ve dönüşüme hiçbir surette etki etmeyeceğini söyleyenlerin var olduğunu gördük. Buna mukabil bu yöntemi daha iyisini yakalamaya yönelik ara çözüm formülü olarak da değerlendirenler oldu. Şunu belirtelim ki: bizim gönlümüze yatan istihâlenin tamamen helal kılıcı özellik taşıdığıdır. Dolayısıyla mevcut katkılı gıda maddesi istihâle neticesinde dönüşüm yaşadığı için o maddenin istimali dinen helaldir.

²⁸⁴ Hamdi Döndüren, *Kur'an ve Sünnete Göre Helal ve Haram Gıdalar ve Kimyasal Değişim (İstihâle ve Tagayyür)*, VI. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm Fıkıhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu, (Ankara: 2009), 74.

²⁸⁵ Yunus Apaydın, *İslâm Fıkıhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu*, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Kitabı, (Ankara, Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011), 114-115.

Son olarak Şunu ifade edelim ki: Ayrıntıda bir kısım ihtilaf var olsa bile istihâlenin, temizlik ve necislik ile haramlık ve helallik açısından maddelerin Şer’î ahkâmına tesir ettiği hem bütün mezhepler hem de çağdaş araştırmacıların büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. Bizce de, gıdaların kullanımı hususunda, Şeriâtin hayatın her alanında gözettiği rafu’l-harac, umum-ı belvâ, teysir gibi kolaylaştırma ilkelerinden hareketle bu yöntemi devreye sokmak, hellaliği belirleyici bir etken olarak kabul etmek daha isabetli görünmektedir ki bize göre bu yöntem helal kılıcı bir niteliğe sahiptir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHLÂK

3.1. İSTİHLÂKİN TANIMI

Fıkıh kitaplarında temiz ve necis nesnelere tayin edilmesinde ve değişime uğradıktan sonra ihtilat durumlarda dile getirilen olgulardan biri istihâle iken, diğeri istihlâktir.

İstihlâk, Arapçada (هَلَكَ) fiilinin istifâl kalıbı olan (اسْتَهْلَكَ) sîğasının mastarıdır. İstihlâk kavramı sözlükte, tüketim, ortadan kalkma, tamamen yok olma ve yoğaltım gibi anlamlara gelir.²⁸⁶ Fıkıh ıstılahı olarak istihlâk, fiziksel karışım ve erime; bir nesnenin miktar olarak kendisinden daha fazla olan başka bir nesne ile karışarak onun içinde varlığını korumakla birlikte rengini, tadını ve kokusunu kaybetmesi anlamına gelmektedir.²⁸⁷

3.2. İSTİHLÂKİN HÜKMÜ

Tanımdan da anlaşıldığı üzere istihlâk; yenilmesi, içilmesi dinen haram kılınmış az miktardaki bir maddenin, büyük miktardaki helal ve temiz olan başka bir maddeye karışması ve bu maddenin renk, koku ve tattan oluşan özelliklerinin, çok olan madde içinde kaybolmasını ifade eder. Böyle bir işlemin akabinde bu vasıftaki karışım, bu maddenin haram olma vasfını ortadan kaldırır ve onu meşru bir hâle getirir.²⁸⁸ İstihlâkin muteber olması için necis maddenin sıvı bir maddeye karıştıktan sonra onda vasıf itibarıyla yok olmasıdır.

İstihlâk konusunda fıkıh kitaplarından anlaşılan temel fikir, bu konudaki bakışın, maddenin haram olup olmama özelliğine taalluk etmesidir. Dolayısıyla haram olan madde izale edildikten sonra bir istihlâkten söz edilebilir, aksi durumda böyle bir başkalaşımdan söz etmek mümkün olmaz. Örneğin kolonya gibi kokusu var olan bir madde kokusundan dolayı kullanılması yasaklanmışsa koku giderildikten sonra kullanımı caiz olur.²⁸⁹

²⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 15: 117; Cevherî, *Sihâh*, 4: 1616.

²⁸⁷ Nezih Hammâd, *el-Mevâddu 'l-muharreme ve 'n-necis*, (Dimaşk: Dâru'l-kâlem, 2003), 26.

²⁸⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 377.

²⁸⁹ Kâsânî, *Bedâui 's-sanâi 'fî tertibi 'ş-şerâi*, 9: 215.

3.3. İSTİHLÂKİN HÜKMÜNÜN DAYANAKLARI

İslam hukukunda açıklanan her hükmün bir dayanağı vardır. Gıdalardaki karışımların dini açıdan hükümlerini tespit için başvurduğumuz yöntemlerden biri olan istihlâkin de istinbat edildiği birtakım dayanak noktaları vardır. Bu nazariyenin dayanaklarını şöyle ifade edebiliriz:

a) Şer'î hükümlerin bina edildiği temel kaide, bir şeyin helal veya haram olduğunu belirlemenin, onun taşıdığı vasıflarla ve adlandırmalarla irtibatlı oluşu.

b) Mezheplerin konuyla ilgili görüşleri.

c) Hanefilerin “umum-ı belvâ” prensibi.

d) “*Nadir olan yok hükmündedir*”, “*Eşyada aslolan ibahadır*”, “*Haramlık ve necislik arızidir*” gibi umumi kaidelere dayalı olarak, özü itibariyle temiz ve helal olan bir madde sonradan gelen bir nedenden ötürü haram olma vasfı kazanmışsa, yapısına nazaran haram addedilmeyeceği prensipleridir.²⁹⁰

Şimdi istihlâkin temel dayanaklarını oluşturan bu maddelerden yola çıkarak fıkıh kitaplarında zikredilen kavâid-i külliyyeden konumuzla irtibatlı olan maddeleri inceleyeceğiz.

3.3.1. Şer'î Ahkâmın Vasıflarla İrtibatı

İslam hukukunda, nasslardan hareketle hükümler ortaya konulurken dikkate alınan şey, ilgili maddenin ya da durumun taşıdığı nitelik veya ona dair yapılan adlandırmadır. Meselâ içkinin haram oluşunun temel dayanağı, onun iskar vasfının oluşudur. Buradan hareketle yeni bir maddenin haram oluşu tespit edilecekse, bu maddenin iskar özelliğinin var olup olmadığına bakılacaktır. Nitekim içki ile iskar edicilik bakımından aynı özelliğe sahip olan bira, haram kılınmıştır. Yine fıkıh kitaplarımızda yer alan “galebe”²⁹¹ meselesinde nazar-ı itibara alınan şey, suya karışan maddenin karışımdan sonra suda bıraktığı etkidir. Buna göre suya karışan maddenin, iki özellikli (renk, tat) bir madde oluşu ile üç özellikli (renk, koku, tat) oluşuna veya hiçbir özelliği olmayışına göre hükümlerde değişiklik arz edecektir.

Konuyu istihlâk açısından değerlendirecek olursak, necis bir madde temiz bir maddeye karıştığında, bu necis madde hangi niteliklerini kaybediyor veya hangilerini muhafaza ediyor diye bakılacak ve hükümler, ona göre belirtilecektir. Örneğin ilaç sanayiinde kullanımı yaygın olan etil alkol hususunda bu yöntem uygulanacak ve bu madde karışımdan sonra hangi

²⁹⁰ Şimşek, *İstihlâk*, 4.

²⁹¹ Galebe: Çok olan temiz suyun az olan necis suya galip gelmesidir. Geniş bilgi için Bk. el-Hidaye, 1: 22.

özelliklerini yitiriyor ya da hangilerini koruyor diye incelemeye tabi tutulacaktır. Dolayısıyla vasıf ve niteleme, istihlâk teorisinin vazgeçilmez temel dayanak noktalarından biridir.

3.3.2. İslam Mezheplerinin İstihlâk Konusundaki Yaklaşımları

Bütün fıkıh bilginlerine göre az miktardaki haram su, çok miktardaki helal su ile karıştırıldığında bu karışım haram sayılmaz. Ancak onlar, çok miktarın ne kadar olduğu ve buradaki ölçünün nasıl tespit edileceği hususlarında ihtilaf etmişlerdir.²⁹²

İslam tarafından pis sayılan ve necis kabul edilen madde, az sıvı maddeye karıştığı zaman bu sıvı madde necis olur; içilmez, istimal edilmez ve bu sıvı hakiki ve hükmi kirliliği gidermede kullanılmaz.²⁹³ Çok suya pislik karıştığı durumda ise suyun rengi, tadı ve kokusundan biri, karışan pislik belli olacak şekilde değişmedikçe su pis sayılmaz.²⁹⁴ Çok suyun miktarı Hanefîlere göre yeri köşeli ise yüzeyi 10 x10 arşın, daire şeklinde ise 36 arşın, derinliği ise bir karışa yakın yerdeki su veya avuçlandıığında dibi gözükmeyen miktardaki sudur.²⁹⁵ Şafîilere göre ise, çok suyun sınırı, iki kuledir.²⁹⁶ Malikîler'e göre, az su, içine düşen pislüğün rengi, tadı veya kokusu içinde beliren sudur. Ancak, bu özellikler suda belli olmuyorsa o zaman bu su, çok sayılır.²⁹⁷

Kâsânî'nin *Bedâui's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* isimli eserinde istihlâk ile ilgili olarak şu bilgilere yer verilmektedir:

“Ebû Ya'lâ Muallâ b. Mansûr er-Râzî, İmam Muhammed'den şöyle bir bilgi nakleder: Bir kişi yanında bulunan içkiden içmeyeceğine dair yeminde bulunsa ve sonra da onu bir kaba dökse ve o kaptaki su, içkiye galip gelip içkinin rengini, kokusunu ve tadını giderse, sonra da söz konusu şahıs bu karışımı içse, bu durumda o şahıs yeminini bozmuş olmaz. Çünkü istihlâke maruz kalan nesne burada yok hükmündedir.”²⁹⁸

Yine o, adı geçen kitabının başka bir yerinde şöyle der: “Su akıcı ise, suyun içine düşen necis maddenin rengi, kokusu, tadı düştüğü suyun içinde belirecek kadar çok karışım meydana gelmedikçe, akarsu necis olmaz. Bir kimse bir testi şarabı Fırat Nehri'ne dökse, başka bir kimse

²⁹² Serâhsî, *el-Mebsût*, 1: 150; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kâdir*, 1: 76; Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 1: 316.

²⁹³ Zebidî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1: 48.

²⁹⁴ Zebidî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1: 49.

²⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 374. Arşın: Zira'. Çarşı arşını 68.58 cm. Mimârî arşın 75.774 cm. Bu da yaklaşık iki karış kadardır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 31.

²⁹⁶ Bir ölçü birimi olan kulle, 155 kg. suya tekabül eder. İki kulle ise, 310 litre sudur. Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 55.

²⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 185,188.

²⁹⁸ Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 6: 417.

de o nehrin alt tarafında (suyun aktığı yönde yakın bir yerde) abdest alıyor olsa, suyun rengi, tadı ve kokusu değişmedikçe, o kimsenin abdesti geçerli olur.”²⁹⁹

İmam Nevevî, *Mecmû'* adlı eserinde şu bilgilere yer verir: Şâfiî mezhebinin istihlâk konusundaki hükmünün özeti şudur: Suya karışan sıvı madde miktarı az ise o sudan temizlik caizdir; ancak çok ise caiz olmaz. Lakin azlık veya çokluğun belirlenmesi hususunda takip edilecek yöntem ne olmalıdır? Bu durumda bakılır: Karışım, suyun safiyetini ve akıcılığını bozuyorsa karışan necis sıvı çok kabul edilir, dolayısıyla onunla taharet alınmaz. Ancak suyun saflığı ve akıcılığı değişmezse karışan sıvı madde az kabul edilir.³⁰⁰

İbn Teymiyye, istihâle ve istihlâki kullanmayı şiddetle tavsiye eder. Ona göre her iki yöntemin kullanılması neticesinde ortaya çıkan madde önceki maddeden tamamıyla farklıdır. Dolayısıyla yeni maddeyi kullanmamıza mani bir durum asla söz konusu değildir. O bu görüşünü dile getirdiği eserinde aksi görüştekileri keskin ifadelerle eleştirir.³⁰¹

Buradaki bilgiler ışığında şu sonuca varılabilir: Çok sayılan suya örneğin idrar veya şarap karışsa o su pis olmaz, onunla abdest alınır ve o su, sağlığa zararı konusunda herhangi bir belirti yoksa içilebilir. Eğer haram ve pis olan şeyin karıştığı sıvı akar değil de bir kabın içindeyse ya da bir yerde birikinti halinde ise, bu durumda şayet karışan madde az, karıştığı sıvı ise çok olursa bu karışım yine haram ve pis olmaz.

3.3.3. Hanefilerin Umûm-ı Belvâ Prensibi

Belvâ sözlükte “zahmet ve imtihan konusu olan şey” anlamındadır.³⁰² Fıkıhta umûm-ı belvâ, çokça karşılaşıldığı ve toplumda yaygınlaştığı için mükelleflerin kaçınmasının hayli zor olduğu hadiselerle bilinmemesinin adeten mümkün olmadığı olay veya durumları ifade eder. Terimin kapsamında yer alan hususları anlatmak üzere genel zaruret, halkın genel ihtiyacı gibi sözler de kullanılır. Belvâ ile zaruret arasında çok yakın bir ilgi vardır; bazen belvâ, bazen de zaruret fıkıhta aynı hükmün delili olarak gösterilir. Belvâ, yaygınlığından dolayı kendisinden kaçınma imkânı güçleşen ve ihtiyaçtan doğan bir çeşit zaruret şeklinde de görülebilir. Dolayısıyla umûm-ı belvânın varlığının tespitinde ihtiyaç veya zaruret hali, bu halin yaygınlığı ve çokça tekrür etmesi aranır.

²⁹⁹ Kâsânî, *Bedâ'î 's-sanâi ' fî tertibi 'ş-şerâi'*, 1: 316.

³⁰⁰ Nevevî, *Ravdatü 't-tâlibin*, 1: 149.

³⁰¹ İbn Teymiyye, *Mecmû' l-fetâvâ*, 2: 34; Şimşek, *İstihlak*, 122-123.

³⁰² İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, 14: 83.

Dinî hükümlerle insanlara meşakkat vermenin değil onlara hayatı kolaylaştırmanın hedef alındığını belirten ve kolaylaştırmayı teşvik eden ayetleri³⁰³ ve hadisleri³⁰⁴ dikkate alan Hanefî fakihler, umûm-ı belvâyı da bir hafifletme sebebi kabul etmiştir. Dolayısıyla karışım neticesinde meydana gelen yeni sıvının helalliği noktasında, insanların bu tür durumlarda sıkıntıya düşmemeleri için istihlâk da umûm-ı belvâyı giderici bir metot olarak kullanılabilir demişlerdir.³⁰⁵ Ancak umûm-ı belvâ sebebiyle hükümlerin hafifletilebilmesi için Hanefiler, belli şartların oluşması gerektiğini dile getirirler. Bu şartlar şunlardır:

- A. Umûm-ı belvâ, mevhum değil fiilen gerçekleşen ve toplumun çoğunluğunu kapsayan bir zaruret haline gelmiş olmalıdır.
- B. Umûm-ı belvâ, tabii bir durum olmalı, mükelleflerin gevşekliğinden kaynaklanmamalıdır. Meselâ mükellef mümkün mertebe necâsetten kaçınmalıdır; zira necâsetin affedilişi âdeten kaçınılmayacak kısımla ilgilidir.
- C. Umûm-ı belvâ, Şer'î bir nassa aykırı, mâsiyet kabul edilen bir hususta olmamalıdır.³⁰⁶

Geçmişte umûm-ı belvâ sebebiyle hafifletilen fikhî hükümler bulunduğu gibi günümüzde de özellikle gayri müslim ülkelerinde yaşayan müslümanlar için zarurete ve onun bir türü sayılan umûm-ı belvâyâ dayalı hafifletici hükümler söz konusu edilebilir. Ancak hakkında kesin nass bulunan konularda sadece bu sebeple hafifletmeye gidilemeyeceği açıktır. Çünkü umûm-ı-belvâ, ibadetlerin ve dinin emirlerinin yerine getirilmesinde karşılaşılan bazı zorluklar ve gündelik hayatta insanların meşrû ihtiyaçlarıyla ilgili sıkıntıların giderilmesine yönelik hususlarda başvurulan bir kaidedir ve ictihadî meselelerle sınırlıdır.³⁰⁷

3.3.4. İstihlâk İle Alakalı Küllî Kaideler

A. Eşyada Aslolan İbâhadır.

Kur'an ve sünnet nasslarından çıkarılan bu genel kurala³⁰⁸ binaen, hakkında herhangi bir hüküm konmamış, ibkâsına veya ilğâsına delalet edecek bir delilin bulunmadığı bir meselenin hükmü hususunda, buradan hareketle temiz olduğuna hükmedileceği sonucuna ulaşmamız mümkündür.

³⁰³ Bakara 2/185; Hac 22/78.

³⁰⁴ Buhârî, "İlim", 3; Müslim, "Cihâd", 3; İmam Mâlik, "Husnü'l-huluğ", 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 131.

³⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 532.

³⁰⁶ Cessâs, *el-Fușûl fi'l-uşûl*, 1: 116.

³⁰⁷ Mustafa Baktır, "Umûm-ı Belvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 155-156.

³⁰⁸ "الأصلُ في الأشياء الإباحة" Suyutî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1. bs. (Kâhîre: y.y. 1987), 1: 97; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3: 244.

Yukarıda da beyan ettiğimiz gibi özü itibariyle helal olan bir madde, arızî bir sebepten ötürü haram olma özelliği kazanmışsa, yapısı itibariyle necis olmaz. Onun necis kabul edilmesi, sebep olduğu olumsuzluklardan ya da elde edilme yollarından dolayıdır ve o maddede var olan şey hükmi bir kirliliktir. Bu arızı durum ortadan kalktığında, o maddenin kullanılabilir olması da bunun delilidir.

B. Nadir Olan Yok Hükümündedir.

Bu genel kaide³⁰⁹ altında dile getirilen mevzu, içme gayesi olmadan, alkolün bir başka maksatla (tedavide kullanılması gibi) çok az miktarda helal bir maddeye karıştırılması halinde, meydana gelen yeni maddenin helal olup olmaması meselesidir. Bu konu, İslâm âleminde özellikle içecekler ve ilaçlarla ilgili olarak sıkça gündeme gelmektedir. Aşağıda muasır araştırmacıların bu iki konuda istihlâkin gerçekleştiği yönünde olumlu görüş beyan ettiklerini örnekleriyle birlikte ifade edeceğiz. Buradan yola çıkarak, helal olan çok maddeye karışan az miktardaki necis maddenin istihlâk yolu ile helale dönüştüğü sonucuna varılabilir.

C. Haramlık ve Necislik Arizîdir.

“Eşyada aslolan ibâhadır.” küllî kaide ile irtibatlı olan bu kaide, İslam Dininin eşyaya olan genel bakışını yansıtır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah (c.c), “O, yerde olan her şeyi sizin için yarattı.” (Bakara, 1/29). buyurmaktadır. Bir kimse, bulduğu bir maddenin dini hükmünü bilmiyorsa bu kaideden hareketle o maddeden yararlanabilir. Yiyecek, içecek ve insanın yararlanabildiği her türlü menfaat, insanların kendi aralarındaki muameleler de, haramlığına delalet eden her hangi bir nass veya içtihat bulunmuyorsa hükümce böyledir.

3.4. ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMACILARIN İSTİHLÂK KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Fıkıh müellefatında istihlâk kavramının türevleri ile beraber kullanıldığı misallerden hareketle muasır ilim erbabı, istihlâk konusunda iki farklı tanım serdetmişlerdir. İlk tanıma göre istihlâk, bir necasetin hakikatinin mündemiç olduğu temiz madde içinde yok olması suretiyle renk, tat ve kokusundan bir eserinin kalmamasıdır.³¹⁰ İkinci tanıma göre ise istihlâk, bir nesnenin diğer bir nesneye var olan vasıf ve özelliklerini yitirecek surette ve içinde var olsa bile yok

³⁰⁹ Ebû Zehrâ, *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, (Dimeşk: Dâru'l-kâlem, 2005), 133.

³¹⁰ Erfis, Bâhamd b. Muhammed “*İstihlâkü'l-a'yâni'n-necise ve's-tihâletuhâ fi'tasnî'i'l-ğizâi, enmûzec li'd-dirâse: el-infehâ ve'l-cilâtin*,” (Cezair, t.y.), 2.

olmuş addedilebilecek bir tarzda karışmasıdır.³¹¹ Bu şekilde tanıtım Nezîh Hammâd'ın tercihidir. O, istihlâki, istihâlenin bir türü olarak kabul etmektedir.³¹²

Bu iki tanımdan hareketle, dikkati calip husus ve temel tartışma noktası, çok miktardaki tahir maddeye bulaşan az miktardaki necis madde, başka bir tahir maddeye dönüştüğü için istihlâk gerçekleşmiştir. Dolayısıyla o nesne yok olmuş kabul edilir.

Başka bir yaklaşıma göre, kavramın dile getirildiği noktalara bakıldığında klasik literatürde istihlâk terimi ile bir maddenin, varlığını devam ettirse bile hiçbir surette tesiri kalmayacak şekilde çok miktardaki bir sıvı içerisinde kaybolmasının kastedildiği anlaşılır. Yani necis madde değişime uğramamaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda istihlâkte haramlık gerekçesinin dikkate alınması gerektiği olgusu meydana çıkar. Buradaki gayede necasetin bizatihi haram oluşudur. Dolayısıyla haramlık gerekçesi izale edildiğinde istihlâk tahakkuk eder. Şayet kalkmazsa gerçekleşmez. Fıkıh kitaplarında değinilen, temiz olan çok suyun içine necis bir maddenin düşüp o maddenin rengi, tadı ve kokusundan birinin temiz suda belirmemesi ve bundan dolayı fıkıh kitaplarında belirtilen galebenin gerçekleşmesi olayı, tam da bu durumun örneğidir.³¹³

Ahmed Refis, modern endüstriyel gıdalarla alakalı kaleme aldığı doktora tezinde, istihlâk konusuna da geniş yer vermiş, konuyla ilgili fukahanın görüşlerini ve ilgili delilleri aktardıktan sonra sonuç itibarıyla birkaç zaviyeden istihlâki değerlendirmeye tabi tutmuştur. Refis, ilk olarak necis ve temiz maddelerin ihtilatı/karışımı durumunda irade ve kastın rolüne değinmiştir. O, etrafımızda her yönden temiz olan maddelerin varlığının az olduğunu, tüketilen gıda maddelerinde çok az bile olsa zararlı maddelerin bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre, piyasalardaki sirkelerin bile az miktarda alkol barındırdığını, yine kahvenin muhtevasında kafeinin var olduğunu, buna rağmen çok tüketilse bile zararlı olmadığını dile getirmiştir. Buna delil olarak da, Şatibî'nin şu görüşünü aktarmıştır: Dünyada salt maslahat veya salt mefsedetin olmadığını, dolayısıyla da bu konuda çokluğa bakılması gerektiğini belirtmiş ve kastın bulunmadığı ve kaçınmanın da mümkün olmadığı pis maddeler konusunda da aynı hükmün geçerli olduğunu dile getirmiştir. Ancak ona göre bilerek necis ve haram maddelerin gıdaların içine katıldığı durumlarda bu hüküm geçerli değildir.³¹⁴ Ona göre, gıda yapımı konusunda, “Nadir için bir hüküm mevcut değildir. Şer’î hükümler galip olana göre konulur.” kaidesini

³¹¹ Nezîh Hammâd, “el-Edviyetü'l-müsta'mele 'ale'l-kuhûl ve'l-muhadderât,” *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 9/16 (Ocak 2003): 79.

³¹² Hammâd, *İstihlâkü'l-a'yâni'n-necise ve's-tihâletuhâ fi'tasni'i'l-ğizâi, enmûzec li'd-dirâse: el-infehâ ve'l-cilâtin*, 79.

³¹³ Şimşek, *İstihlâk*, 124.

³¹⁴ Refis, *el-Et'imetu'l-musannaatu'l-hâdise beyne't-te'sili's-şer'î ve't-tahlili'l-ilmî*, 446.

devreye sokarak, az miktardaki necis maddelerin ma'fû anh (affedilen) olduğunu dile getirmek, ilmî nazardan uzak bir bakıştır.

Refis, “İstihlâk konusunda esere değil miktara itibar edilse bile, alınan haram maddelerin zamanla vücutta toplanacağına nazardan uzak tutulmaması gerekir.” der. Yine ona göre, gıdalarda kullanılan haram maddelerden kaçınmak mümkündür. Çünkü bunlara alternatif helal gıdalar mevcuttur. Haram veya necis bir şeyden kaçınmak mümkün olduğu sürece, istihlâkten bahsetmek mümkün gözükmemektedir.³¹⁵

Hayrettin Karaman, istihlâk yönteminden yola çıkarak içine alkol katılan gazlı içeceklerin tüketilebileceğini ifade etmiştir. Necis bir maddenin bizatihi kendisinin azının da çoğunun da istimalinin caiz olmadığını beyan eden Karaman, bu hükmün nesnenin katkı durumunda olmadığı hâller için geçerli olacağını, başka bir madde ile karışan veya karıştırılan maddenin hükmünün de değişeceğini ve onun haram olmaktan çıkacağını belirtmiştir.

Bir sıvının içine alkol karıştırıldığında o sıvı için hemen “Bu sıvının kullanımı haramdır.” yargısına varmanın doğru olmayacağına işaret eden Karaman, “Dinen necis sayılan bir madde ile ihtilatı gerçekleşen sıvı necis olur; içilmez ve onunla taharet gerçekleştirilmez/abdest alınmaz. Miktarca çok olan suya pislik düştüğü zaman ise suyun rengi, tadı ve kokusu değişmedikçe suyun temiz ve temizleyiciliğine zarar vermez.” dedikten sonra, mezheplerin çok su noktasındaki ölçülerini dile getirmiş ve şöyle demiştir: “...çok sayılan suya örneğin sidik, kan veya içki karışsa o su necis olmaz, onunla dini temizlik yapılabilir, sağlığa zararlı olmadığı tespit edildiğinde içilebilir.” Bu bağlamda, gazlı içeceklerin yapıldığı tankların da müçtehitlerin birçoğuna göre “çok su” kabul edildiğini belirten Karaman, “Gazlı içeceği koklayınca kişinin burnuna alkol kokusu gelmiyorsa, tadınca alkol tadı vermiyorsa, bakınca alkol renginde değilse, o içecek helaldir.” hükmünü vermiştir.³¹⁶

Halit Çalış, temiz bir nesneye necis veya haram bir nesne karışması konusunun, merkeze iradeyi koymak suretiyle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre o, bilgimiz olmadan somut olarak gerçekleşmiş ve bizim de hükmünü tespit etmeye çalıştığımız karışma ile bilgimiz dâhilinde gerçekleşen veya bizzat kendimizin gerçekleştirdiği bir ihtilatın hükmünün ayrı ayrı değerlendirilmesinin daha isabetli olacağını ifade etmektedir. Ona göre bu ayırımın gerekçesi, salt karışım mefhumunun, haramları irtikâp hususunda kendimize alan açmanın meşru bir yolu olarak görmekten sakınmaktır. Çalış’ın varmak istediği nokta şudur: “Haram bir

³¹⁵ Refis, *el-Et'imetu'l-musannaatu'l-hâdise beyne't-te'sili's-şer'î ve't-tahlili'l-ilmî*, 445.

³¹⁶ Hayrettin Karaman, erişim: 10 Haziran 2015, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0082.htm>.

maddeyi bilerek bir helal gıda içine karıştırma, ürünün helal olma vasfına hâle getirir. Dolayısıyla istihlâk, helal gıda elde etmede bir metot olarak işletilemez.”³¹⁷

Hüsameddin b. Musa Afâne, “Yes’elûneke” adlı fetva külliyyatında, “İçine belli bir miktarda alkol konulan ilaç ve esansların kullanılmasının hükmü nedir?” şeklindeki soruya şöyle cevap vermiştir: “Böyle nesnelere kullanımında bir beis yoktur. Çünkü bunlar sarhoşluk versin diye kullanılmamıştır. Öte taraftan bunlara katılan eseri belli etmeyecek derecedeki az bir alkol, bu karışımın haram olduğunu göstermez. Zira karışımda eseri belli olmayan bir nesne, ma’dum kabilindedir ve hükmü de yoktur. Çünkü hükmün illeti, onu ortaya çıkaran münasip vasıftır. Bu vasıf ortadan kalktığı anda, illete bina edilen hüküm de yok olur. Esans ve ilaçların içine sarhoş etmeyecek derecede alkol karıştırıldığı zaman, bu karışım için içki hükmü sabit olmaz. Dolayısıyla bunları kullanmaya engel bir durum söz konusu değildir.”³¹⁸

el-Lecnetü’l-Dâime’nin verdiği fetvalar arasında konula ilgili şu bilgiler yer alır: “Kat’î olarak veya zann-ı galib ile domuz etinin veya domuzdan elde edilen mamullerin, piyasada bulunan gıda maddelerinde, ilaçlarda veya dış macunlarında kullanıldığını bilen bir Müslümanın o maddeyi yemesi, içmesi ve kullanması caiz değildir. Ona lazım olan, şüpheye düştüğü şeylerden uzak durmasıdır.”³¹⁹

Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî isimli dergide istihlâk ile alakalı olarak, az miktardaki maddenin çok miktardaki madde içinde yoğaltıma uğramasıyla, onun renk, koku ve tat niteliklerinin de zail olacağı ve hükmün de galip olana göre verileceği ifade edilmiş ve sonra da istihlâk için şu örneklere yer verilmiştir:

- a. Gıda maddelerinde ve tedavi amaçlı kullanılacak olan ilaçlarda çözücü olarak kullanılan çok az miktardaki alkol.
- b. Necis bir asıldan istihâlâye uğramaksızın elde edilmiş lestin ve kolesterol.
- c. Gıda ve ilaçlarda müstehlek hâle gelecek şekilde çok az miktarda istimal edilen pepsin gibi domuz kaynaklı enzimlerle diğer maddeler.

Bu maddelerin gıdalara müstehlek hâle gelecek şekilde çok az miktarda katıldığı belirtilerek, bunların katıldığı gıda ve ilaçların temiz ve helal olacağı ifade edilmiştir.³²⁰

³¹⁷ Halit Çalış, *İslam Fıkhî Açısından Helal Gıda*, 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, (Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011), 135-136.

³¹⁸ Husameddin b. Afâne, *Yes’elûneke*, 1. bs. (el-Halil: Mektebetu dendis, 2007), 1: 428.

³¹⁹ Ahmed Abdürrezzak ed-Düveys, *Fetâva’l-lecneti’l-dâime li’l-buhûsi’l-ilmîyye ve’l-iftâ*, (Riyâd: Dâru’l-müeyyide, 1424).

³²⁰ Çayroğlu, *Helal Gıda*, 302.

Bu serdettiğimiz görüşler arasında istihlâki temiz ve helal kılıcı bir zemine oturtan fikirlerin daha isabetli olduğu fıkıh kaynaklarında ki teyit edici veriler ile mevcut ilmi araştırmalar ortaya koymaktadır.

3.5. SU VE DİĞER SIVILARDA İSTİHLÂK

İstihlâk ile alakalıbaşka bir tartışma noktası su ile diğer sıvıların aynı hükümde olup olmadığıdır. Şöyle ki temiz olmayan bir maddenin, suya karışması ile su dışında başka bir sıvıya karışması, istihlâke uğrama bakımından birbirinden farklı mıdır? Farklı ise ne gibi hükümler doğurur? Bu konuda İslam hukukçuları çeşitli kanaatler ileri sürmüşlerdir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

3.5.1. İçine Necaset Düşen Suyun Hükümü

Hemen belirtelim ki içine necaset düşüp de rengi, tadı veya kokusu tağyire uğrayan suların necis olduğu hususunda icmâ vardır.³²¹ Belirttiğimiz icmâm dayanağı, Allah Resûlünün (s.a.v): “Su temizdir. Necis bir şey, onun rengini, tadını veya kokusunu değiştirmedikçe necis olmaz.”³²² hadisidir. Burada asıl tartışılan konu, necasetle mülaki olup da niteliklerinden biri değişmeyen suyun durumudur. İbn Rüşd, bu konudaki tartışmaları şu şekilde aktarır:

“Ulema, içine necasetin düştüğü ve vasıflarından (renk, tat ve kokusundan) birini tağyire uğratmadığı suyun hükmünde ihtilâf etmişlerdir. Onların bir kısmı “Bu su ister çok olsun, ister az olsun temizdir.” demişlerdir. Bu görüş, İmam Malik'ten gelen rivayetlerden biridir. Zâhiriler'in görüşü de bu yöndedir. Diğer bir kısmı ise suların miktarı noktasında bir ayırımı giderek “Su az ise necis olur, çok ise necis olmaz” demişlerdir. Fakat bunlar da suyun azlığının ve çokluğunun belirleneceği sınır hususunda yukarıda da değindiğimiz üzere görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Yukarıda da söylediğimiz gibi İmam-ı Âzâm Ebû Hanife, bir suyun çokluğunun ölçüsünü şu şekilde tespit eder: Bir insan suyun bir tarafını hareket ettirdiğinde bu hareket suyun diğer tarafına ulaşmıyorsa bu durumda o su çok sayılır. İmam Şafii ise bir suyun miktarının çok sayılacağı ölçüsünü “iki kulle” verir.³²³ Bazı âlimler bu hususta bir sınır çizmemişlerdir.

³²¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 52; Kâsânî, *Bedâui's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 1: 446; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*, 1: 50; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1: 137; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1: 407-410; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1: 34; İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fî şerḥi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 141.

³²² İbn Mâce, “Tahâret”, 76.

³²³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 51.

İmam Malik'in bir görüşüne dayanan bu sınırlandırmamada onlar, tağyir olmasa bile suyun necis olacağını beyan etmişlerdir.”³²⁴

İbn Rüşd, bu kısımda deliller arasında teâruz gibi görülen bir durumun varlığına dikkat çekerek şu bilgileri aktarır: Âlimlerin bu konuda görüş ayrılığına düşmelerinin sebebi, konuyla alakalı rivayet edilen hadislerin zahir manalarının birbiriyle çelişiyor gibi görünmesindedir. O hadisler de şunlardır: Ebû Hureyre'den nakledilen, Hz. Peygamber'in (s.a.v) “Sizden biri uykusundan uyandığı zaman elini abdest kabına sokmadan önce yıkasın...”³²⁵ şeklindeki hadisidir. Bu hadisin zahirinden, az necasetin az suyu necis hale getirdiği anlaşılmaktadır. Yine Ebû Hureyre'den rivayeti sabit olan, Hz. Peygamber (s.a.v)'in “Sizden biri sakın durgun suya bevledip, sonra o suda yıkanmasın.”³²⁶ hadisidir. Bu hadisinin zahiri de, az necasetin az miktardaki suyu kirletmeyeceğine işaret etmektedir. Aynı şekilde cünüp kişinin durgun suda gusül abdesti almasını nehyeden rivayet³²⁷ de aynı bakışın bir sonucudur. Ancak Hz. Enes'ten rivayeti sabit olan, “Bir bedevi kalktı ve mescidin bir tarafına bevletti. Oradakiler ona bağıştılar. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara: “Onu bırakın” buyurdu. Bedevi idrarını yaptıktan sonra Efendimiz (s.a.v), bevlettiği yere bir kova su dökülmesini emretti.”³²⁸ şeklindeki hadisin zahirinden ise, az necasetin az suyu kirletmediği anlaşılmaktadır. Zira malumdur ki, o yer, bir kova su dökmek sureti ile Efendimiz (s.a.v) tarafından temiz kabul edildi. Bu kabul o yerin su döküldükten sonra kuruması sebebiyle de olabilir.”³²⁹

İslam bilginleri, birbiri ile çelişiyor gibi gözükken bu hadislerin arasını cem etmeye çalışmışlardır. Ancak onların, çelişkili gibi görünen hadisleri cem etme metotları farklı olduğu için, üstteki çelişkili durumu çözme yönündeki metotları da farklı olmuştur. Mescide bevleden bedevi hadisinin zahir bağlamını değerlendirenler, “Ebû Hureyre'dengelen hadislerden kastedilen mana akılla bilinemez ve bu hadislerin içeriğindeki yasağa, su necis olduğu için değil, ibadet kastıyla uyulur.” demişlerdir. Hatta Zâhirîler daha da aşırı giderek, “Bir kişi, kaptaki suya bir bardak idrar dökse bile o su ile gusletmek ve abdest almak mekruh değildir.” demişlerdir.³³⁰

Bu görüşü savunanlara göre cem yolu, Ebû Hureyre'nin iki hadisini kerahet, mescide bevleden bedevî hadisi ise kifayete hamletmektir.

³²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 52.

³²⁵ Ebu Dâvud, “Tahâret”, 49; Tirmizî, “Tahâret”, 19.

³²⁶ Buhârî, “Vudû”, 68.

³²⁷ Müslim, “Tahâret”, 94.

³²⁸ Buhârî, “Vudû”, 57.

³²⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 52.

³³⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 54; İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fi şerḥi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 168.

İmam Şâfiî, hadisleri uzlaştırdığı bu konudaki çokluk ve azlık sınırını belirlemede Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin tahrir ettikleri ve Ebû Muhammed b. Hazm'in de sahih dediği Abdullah b. Ömer'in babasından rivayet ettiği hadisi esas almıştır. Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Resulullah'a, davar ve vahşi hayvanların içine girdiği suyun hükmü soruldu. O da "Eğer su, iki ölçek (kulle) olursa pislik taşımaz."³³¹ buyurdu.

İmam Ebû Hanife ise bu konuda kıyasa dayalı olarak bir sınır belirlemiştir. Böylece o, necasetin suyun tamamına dağılışında hareketin onu dağıtmasına itibar etmiştir. Eğer su, içine giren necasetin, her tarafına dağılamayacağı zannını verecek kadar çok olursa, bu durumda o su temiz sayılır.³³²

İbn Rüşd, bu görüşler arasında, hadisleri uzlaştırmada yöntem bakımından en uygun olan ve güzel görünen bir uygulamayla Ebû Hureyre hadisini ve aynı manayı taşıyan diğer hadisleri kerâhete, Ebû Said ile Enes b. Malik hadislerini de caizliğe yorumlamaktır. Bu yorum, hadislerin mefhumunu zahiri anlamları üzerine bırakmaktadır. Yani Ebû Hureyre'nin iki hadisinden maksat, necasetin suya tesir ettiğini bildirmektir.³³³

Bazı âlimlere göre ise kerahetin sınırı, kişinin suyu kullanmaktan tiksinti duyması ve bu suyu pis görmesidir. Çünkü kişinin, içmesinden tiksinti duyduğu bir suyu Allah'a yaklaşmak (kurbiyet) kastıyla kullanmaktan sakınması ve o suyu içmekten nasıl tiksiniyorsa bedeni üzerine dökmekten de tiksinişi, kerahetin çerçevesini çizme açısından belirleyici bir faktör olarak bize imkân vermektedir.³³⁴

Dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur ki, bu veriler bize en azından necasetin tespiti hakkında önemli bilgi ve yöntemler sunmaktadır. Bu konuya günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde bakıldığında, su ve diğer sıvıların az olsun, çok olsun ancak vasıflarından birinin değişmesiyle necis olacağı görüşü, muasır İslam hukukçularının çoğu tarafından benimsenir olmuştur.³³⁵

Klasik fıkıh literatüründe bu görüşte olanlar arasında İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Hasan Basrî, Said b. Müseyyeb, İkrime, İbn Ebî Leylâ, Süfyân es-Sevrî, Dâvud ez-Zâhirî, Nehâ'î, Câbir b. Zeyd, Gazzâlî³³⁶ ve İbn Teymiyye sayılabilir.³³⁷ Bu görüş mezhep olarak Malikîler'in tercih

³³¹ Ebû Dâvud, "Tahâret", 33; Tirmizî, "Tahâret", 50; Nesâî, "Miyâh", 2.

³³² Kâsânî, *Bedâi' s-sanâi' fî tertîbi 'ş-şerâi'*, 1: 409.

³³³ Şimşek, *İstihlâk*, 6.

³³⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 56.

³³⁵ Erfis, *el-Et'imetu'l-musannaatu'l-hâdisse beyne't-te'sili's-şer'î ve't-tahlîli'l-ilmî*, 7.

³³⁶ Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2000), 1: 37.

³³⁷ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*, 529.

ettiği görüştür. Nitekim Gazzâlî “Bu konuda İmâm Şâfiî’nin görüşünün, İmâm Malik’in görüşü gibi olmasını isterdim.” demiştir.³³⁸

Kanaatimizce, “Su ister çok olsun ister az olsun su temizdir.” diyenlerle, “Suyun azlığı veya çokluğu önemli değildir; önemli olan suyun evsafının değişip değişmediğidir.” diyenlerin görüşleri isabetli gözükmemektedir. Buna mukabil “Su az ise içine necaset düştüğünde su necis olur, çok ise necis olmaz.” görüşünün daha tatmin edici ve ihtiyata daha yakın olduğunu düşünüyoruz. Çünkü hem bu durumu teyit eden sahih hadisler vardır hem de “eğlebiyet” ilkesi çerçevesinde temiz olan çok miktardaki sıvı az olanı içine hapsederek istihlâk yoluyla değiştirip dönüşüme uğratacaktır. Ayrıca suyun az olduğu yerlerde bu tarz bir durumda işletilmeyen istihlâk kavramı su zayıfına dolayısıyla da insanların sıkıntılara düşmelerine sebebiyet verecektir.

3.5.2. Necasetin Değiştiği Suyun Dışındaki Sıvıların Fıkî Karşılığı

Bu kısımda ifade edilmek istenen şey, istihlâkin zeytinyağı, süt, sirke, bal vb. sıvı maddelerde gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Malikîler, Şâfiîler, İbâdîler ve bir kısım âlimler, su haricindeki sıvıların az olsun, çok olsun, etkisi görülsün görülmesin necaset bulaşmakla necis olacağını dile getirmişlerdir.³³⁹ Buna delil olarak da şunları ileri sürmüşlerdir:

- a) Allah Resûlüne, içine farenin düştüğü tereyağının hükmü soruldu. Bunun üzerine: “Eğer yağ katı ise, fareyi ve düştüğü yerin etrafını atınız; eğer yağ sıvı ise onu kullanmayın!”³⁴⁰ buyurdu. Dikkat edilirse bu hadis-i şerif’te farenin içine düştüğü maddenin çok ya da az olmasının, hüküm açısından farklı olduğu söylenmemiştir. Bu da gösteriyor ki iki durum arasında herhangi bir fark yoktur.
- b) Pislik sıvı maddenin tamamına bulaşacağı için o sıvıdan yararlanmak necasetten yararlanmak gibi olur.
- c) “Su, temiz ve temizleyicidir; hiçbir şey onu kirletmez.”³⁴¹ hadisinin mefhum-ı muhalifi cumhura göre suyun dışındaki sıvıların necis olacağını ifade etmektedir.
- d) Suyun dışındaki sıvılar su gibi necaseti kendinden uzak tutamaz.
- e) Bir konuda helal ve haram durumuyla karşılaşıncı ‘Eşyada aslolan ibâhadır’ kaidesinden hareketle helallik yönü tercih edilir. Ancak helallik ve haramlık hükmü

³³⁸ Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’ d-dîn*, 129.

³³⁹ Erfis, *el-Et’ime tu’l-musannaatu’l-hâdisa beyne’t-te’sili’s-şer’i ve’t-tahlili’l-ilmî*, 8-9.

³⁴⁰ Buhârî, “Vudû”, 67; Ebû Dâvud, “Et’ime”, 48.

³⁴¹ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 34; Nesâî, “Miyâh”, 1.

bir şeyde müsavi durumda olursa, harama düşmemek için ondan uzak durmak en ihtiyatlı yoldur.³⁴²

Hanefiler,³⁴³ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim³⁴⁴ sıvıların suyla aynı hükümde olduğunu ve aynı kategoride değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna binaen yukarıda zikredilen sıvının kemiyetine göre miktar açısından çok olanlarda necis madde temiz olan sıvı maddenin niteliklerinden birini değiştirdiği takdirde, miktarı az olanlarda ise her halükarda necislik telakkisinin meydana geleceği ifade edilir.

Zâhirîler'e göre ise hükmün bina edileceği şey değişikliğin vuku bulmasıdır. Lakin tereyağı bu hükümden müstesnadır. Özel nass mevcut olduğu için bin kıntar³⁴⁵ da olsa o tereyağı kullanılmaz.³⁴⁶

Mezkûr kanaati taşıyanların dayanakları ise şöyledir:

- a) İçine fare düşen tereyağıyla alakalı olarak Hz. Peygamber'den gelen "Eğer yağ katı ise fareyi ve düştüğü yerin etrafını atınız ve yağınızı yiyiniz."³⁴⁷ hadisinde genel bir ifadenin kullanılmış olmasıdır. Detay bildiren bir husus mevcut değildir. Dolayısıyla bu hüküm hepsini kapsamaktadır.
- b) Temiz olma ile necaset vasfını taşıma ikilemi mabeyninde bir takım farklılıklar mevcuttur. Renk, koku ve tat açısından bu farklılıklar meydana çıkmadan bir nesnenin necasetine dair hüküm verilemez.
- c) Sıvıları (küçük miktarda necaset bulaşmakla) necis kabul etmede, insanları zora sokacak bir durum söz konusudur. Dolayısıyla meşakkat vuku bulacaktır. Öyleyse teysir ve umum-ı belvâ olguları doğrultusunda hareket ederek "Din kolaylıktır." prensibi işletilmeli ve gıdalar noktasında hüküm beyan ederken daha ihtiyatlı davranılmalıdır.³⁴⁸

Ürdün fetva komisyonu da konuyla alakalı fetvasında su ile diğer sıvıların aynı hükümde olduklarını ifade etmiştir.³⁴⁹

---

³⁴² Şimşek, *İstihlâk*, 7.

³⁴³ İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Metni Dürrü'l Muhtar ile birlikte), 1: 185.

³⁴⁴ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, 3: 333-334.

³⁴⁵ Kıntar: yöreden yöreye farklılık gösteren bir ağırlık birimi. Şam, Mısır ve Amerika bölgelerinde 100 rıtla tekabül ederken, Avrupa ülkelerinde bu ölçü 112 rıtla karşılık gelmektedir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 306.

³⁴⁶ İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fi şerhi'l-Mucellâ bi'l-iḥtişâr*, 1: 201-206.

³⁴⁷ Buharî, "Vudû", 67; Ebu Dâvud, "Et'ime", 48.

³⁴⁸ Erfis, *el-Et'imetu'l-musannaatu'l-hâdise beyne't-te'sli's-şer'i ve't-tahlili'l-ilmî*, 8-10.

³⁴⁹ Şimşek, *İstihlâk*, 7.

3.6. İSTİHLÂKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Fıkıh kitaplarında istihlâkin kullanım alanlarını, içecekler (özellikle de alkol), peynir mayası, kuyular, artık sular ve süt emzirme gibi konular teşkil eder. Şimdi bunları inceleyelim.

a. İçecekler ve Alkol

İçeceklerin üretiminde özellikle de katkı maddelerinin çözünürlüğünü sağlamak amacıyla çok az etil alkolün istimal edilmesi, bu içecekleri dini perspektiften tartışmalı bir konuma indirgemektedir. Bu tartışmanın temel mihverini ise etil alkolün necis sayılıp sayılmayacağı ve mevzubahis içeceklerin sarhoşluk veren bir niteliğe sahip olup olmadıkları teşkil etmektedir. Bu hususta istihlâk iki yönden işletilebilmektedir.

- a) Sarhoş edici madde pis kabul edildiği takdirde miktar bakımından az olması.
- b) Sarhoş edicilik vasfı var olsa bile çok miktardaki içeceğe karışması hasebiyle istihlâke uğradığı kanaati.

İçkinin esasen necis addedilmesi mevzuuna şu bilgiler verilebilir: Fıkıh müdevvenatında cumhuru ulema, alkolü necis saymaktadır. Ancak aralarında Rabî'a b. Ebû Abdurrahman, Leys b. Sa'd, İmâm Müzenî, Bağdatlı Malikî fakihlerin çoğunluğu, Şevkânî, Sıddık Hasan Hân, Tâhir b. Âşûr, Nezîh Hammâd, Ahmed Muhammed Şâkir, Musa Carullah Bigiyef ve Yusuf el-Karadâvî'nin de bulunduğu bazı âlimler, Mâide suresinin 90. ayetinde yer alan "rics" ifadesinin mücessem bir necis olmayı değil, manevi bir kirliliği işaret ettiğini ve hamrın necasetine dair kesin bir delilin bulunmadığını ileri sürerek hamrın temiz olduğunu savunmaktadırlar.³⁵⁰ Hayrettin Karaman, Zâhid Kevserî'den nakille ispiro ve kolonyanın necis olmadığı görüşünü kabul etmiştir.³⁵¹ Yine o, alkol necis sayılsa bile, üretim aşamasında istihlâke uğradığı düşüncesiyle, bu işlemin sıvıyı necis hale getirmeyeceği kanaatine varmıştır.³⁵²

Netice itibariyle cumhura mukabil, alkolün karışımdan sonra yok olduğunu ve sarhoş edici özelliğinin ortadan kalktığını, dolayısıyla istihlâke uğradığını söyleyen âlimlerin görüşlerini dikkate almanın yolumuzu aydınlatacağını düşünebiliriz.

³⁵⁰ Hammâd, *İstihlâkü'l-a'yâni'n-necise ve's-tihâletuhâ fi'tasnî'i'l-ğizâi, enmûzec li'd-dirâse: el-infehâ ve'l-cilâtin*, 93-95

³⁵¹ Hayrettin Karaman, erişim: 14 Haziran 2015, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0233.htm>.

³⁵² Hayrettin Karaman, erişim: 14 Haziran 2015, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0085.htm>.

b. Peynir Mayası

İmam Serahsî, bu hususta şu malumatı rivayet eder: “İmam-ı Âzâm’a göre meytenin şirdeninden elde edilen maya, sıvı halde bulunsun veya bulunmasın süt hükmünü alır. Yani helal bir maddedir. Ancak İmam Şafî’ye göre bu maya necistir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise şayet sıvı ise (necis bir kaba konulmuş sütte olduğu gibi) necis olur; şayet katı ise yıkadıktan sonra ondan istifade etmekte herhangi bir beis yoktur. Çünkü kabın necis olması onun için necis olacağı anlamına gelmez. Bunun sebebi o maddenin, hayvan meyte (leş) iken maya veya süt haline gelmemiş olmasıdır.”³⁵³

İbn Âbidîn maya hakkında şöyle söylemiştir: “Maya, süt emen oğlağın karnındaki şirdenden çıkan sarı bir maddedir. Peynir üretiminde kullanılır. Oğlak süttten kesilip yeme alışkanlığı kazanınca şirden kendiliğinden işkembeye tahavvül eder.”³⁵⁴

Hanefî mezhebine bağlı müçtehitler, İmam Ebû Hanife’nin konuyla ilgili içtihadını, sahabe uygulamasıyla delillendirmişlerdir. Nitekim Sahabe, halkı Mecusi olan toprakları fethettikten sonra, Mecusilerin kestikleri hayvanlar meyte hükmünde olmasına rağmen, onların ürettikleri peynirleri yemişlerdir.³⁵⁵

Kadim dönem Şafîî alimler, sadece süt ile beslenen ve İslamî usule göre kesilmiş hayvanların şirdenlerinden elde edilen mayalarla peynir üretiminin caiz olduğunu belirtmişlerdir. Şayet söylenen usule göre kesilmemişse, bu tür mayaların necis olduğunu söylemişlerdir. Lakin müteahhir Şafîîler, zaruret olması durumunda bu tür mayaların istimal edilmesine izin verilebileceği kanısına varmışlardır.³⁵⁶

Günümüz açısından maya meselesine bakacak olursak, Yusuf el-Karadâvî, Hamdi Döndüren, Suudi Arabistan Fetva Heyeti (el-Lecnetü’-d-Dâime) ve İslam Tıp Bilimleri Örgütü, sahabe uygulamasına istinaden;³⁵⁷ Faruk Beşer istihlâke dayalı olarak;³⁵⁸ Hayrettin Karaman ise aşağıda belirteceğimiz üzere, istihâlleyi kullanarak meytenin şirdeninden alınan maya ile yapılmış peynirlerin yenmesinin caiz olduğu hükmüne varmışlardır.³⁵⁹

Kanaatimizce bu hususta Hanefî mezhebinin görüşünü benimseyip gündelik hayatta onu kullanmak ve bu çerçevede fetva vermek ümmet için büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Çünkü

³⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 25.

³⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’-d-Dürri’l-muhtâr*, 1: 399.

³⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 24: 28.

³⁵⁶ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâ’ni’l-Minhâc*, 1: 133.

³⁵⁷ Ahmed Düveys, *Fetâva’l-Lecneti’-d-Dâime li’l-Buhûsi’l-İlmîyye ve’l-İftâ*, (Riyad: Dâru’l-müeyyide, 1434).

³⁵⁸ Faruk Beşer, “Gıdalardaki Helâllik ve Haramlık Ölçüleri (3)”, *Yeni Şafak*, (23 Mart 2016).

³⁵⁹ Hayrettin Karaman, erişim: 25 Haziran 2015, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0381.htm>.

peynir mayası piyasadaki varlığı düşünülürken ve kendisine olan ihtiyaca bakıldığında insan hayatının vazgeçilmezleri arasında kabul edilir. Böylesine mevcudiyetine yüksek oranda ihtiyaç duyulan bir maddede istihlâk olgusunu devreye sokarak çözüm yolu aramak teysir eksenli bir bakışa daha uygundur.

c. Kuyular

Sularda istihlâk meselesinde, özel olarak kuyuların hükmüne değinmek gerekir. Hemen belirtmek gerekir ki kuyularda istihlâk hususunda mezhepler arasında ihtilaf söz konusudur.

Hanefîler, 10x10 zira' genişliğinde olan kuyuları, büyük havuz mesabesinde değerlendirmiş ve bu tür kuyulara, içine düşen necasetin suyun vasıflarını değiştirip değiştirmemesine yani necasetin müstehlek hale gelip gelmemesine göre hüküm verileceğini söylemişlerdir. Hacmi bundan daha küçük olan kuyuları, küçük havuz hükmünde kabul etseler ve kıyasen bu tür kuyuların suyunun, pisliğin düşmesiyle necis hâle geleceğini söyleseler de, istihsan deliline binaen farklı bir kısım hükümlere varmışlardır. Buna göre kuyuya düşen necasetin türüne ve kuyuda kalma süresine ve buna bağlı olarak düşen hayvanın çıkarıldıktan sonra şişmiş olup olmamasına, kuyudan çıkarılması gereken su miktarına kadar farklı hükümler dile getirmişlerdir.³⁶⁰

Malikîlere göre ise eğer kuyunun içine necis olan bir hayvan düşer de kuyunun suyunu taşıyıcı ederse, kuyunun suyunun tamamının boşaltılması lazım gelir. Eğer kuyunun suyunda bir değişiklik olmazsa, kuyunun suyunu boşaltmak müstehap olur.³⁶¹

Şafîî ve Hanbelî mezhepleri ise diğer sularda olduğu gibi kuyular hakkında da suyun miktarını esas almışlardır.³⁶² Buna göre onlar, iki kullenin altındaki sularının -su ister değişsin ister değişmesin- pisliğin bulaşmasıyla necis olacağını, iki kullenden fazla olan sulara pislik bulaştığında ise suyun renk, tat ve koku vasıflarının değişip değişmediğine göre hüküm verileceğini, değiştiği takdirde kuyunun bütün suyunun boşaltılması gerekeceğini söylemişlerdir.³⁶³

³⁶⁰ Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 6. Baskı (Beyrut, Dâru'l-ma'rife, 2011), 1: 17.

³⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 57.

³⁶² Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*, 1: 134.

³⁶³ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 19.

d. Artıklar (Âsâr)

İstihlak hususunda, incelenmeye tabi tutulması gereken konulardan biri de, bir canlının ağzından çıkan salyasının suya sirayet etmesinden sonra, bu salyanın suda yoğaltıma uğrayıp uğramadığı meselesidir. Tükürüğün veya salyanın necis ya da temiz olması durumuna göre, artığın hükmü de değişecektir. Eğer saydıklarımız necis ise suyu da necis yaparlar. Çünkü içilen sıvıya, içenin salyasının/tükürüğünün bulaşması kaçınılmazdır. İslam uleması, Müslüman kimselerin ve eti yenen hayvanlarının artığının tahir olduğu mevzuunda ittifak etseler de, diğer artık sularda ihtilaf etmişlerdir.³⁶⁴ Şunu da belirtmek gerekir ki buradaki ihtilaf, küçük havuzlar için geçerlidir. Çünkü büyük havuzların suyunu necis addetmenin dayanak noktası, suyun özelliklerinin taşıyıcıyla alakalıdır. Salya ve tükürüğün de suyun vasıflarını değiştirmeyeceği ise açıktır.³⁶⁵

Hanefîler, domuz, köpek ve yırtıcı hayvanların etlerinin necis olmasından hareketle onların salyalarının da necis olduğunu dolayısıyla, salyanın karıştığı sıvının da necis olacağını söylemişlerdir. Hanefîlere göre, başıboş gezen ve evde yaşayan hayvanların, kedinin ve bir de yırtıcı kuşların artığı tenzihen mekruh, katır ve evcil eşeğin artığı ise şüphelidir.³⁶⁶

Şafî ve Hanbelîler, köpek ve domuzun dışındaki hayvanların yırtıcı bile olsa artığının temiz olduğuna hükmetmişlerdir.³⁶⁷

Malikîler göre sadece, kedi ve fare gibi ağızlarında necaset görülen hayvanların artıkları necistir.³⁶⁸ Dolayısıyla köpek ve domuz da dâhil tüm hayvanların artıkları temizdir.

Mezheplerden aktardığımız bu verilerin ışığında anlıyoruz ki, bu tarz bir sirayette istihlâkin meydana gelmediği ve karışımdan sonraki suyun istimalinde dikkate alınacak hususun, suya bulaşan salyanın sahibinin helallik veya necislik açısından fıkıhtaki konumudur.

e. Süt Emzirme

Süt emzirme, İslam hukukunda, sütü emen kimse ile sütünü emdiği kimse arasında, süt hısımlığı meydana getirir. Ancak bu hısımlığı meydana getiren saikler, mezheplere göre farklılık arz eder. Sütün emildiği miktar, bir yudum olması veya daha fazla olması, emilen süre gibi konular bir tarafa bizi ilgilendiren kısım, sütün yalın halde olmayıp başka bir madde içerisinde müstehlek halde bulunmasıdır.

³⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 60.

³⁶⁵ Çayiroğlu, *Helal Gıda*, 20.

³⁶⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 29.

³⁶⁷ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, 2: 589.

³⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1: 61.

Hanefilere göre suya veya başka bir süte karışan insan sütü, karıştığından miktarca azsa, bu sütün içilmesiyle süt akrabalığı gerçekleşmez. Zira hüküm, galibe göredir.³⁶⁹ İstihlâke uğramış süt ise, süt akrabalığı oluşturmaz.

Şafîler ve Malikîler de, herhangi bir yemeğe veya içeceğe karışan sütün, mağlup duruma gelmesi ve kendi özelliklerini yitirmesi durumunda, bu yemek veya içeceğin tüketilmesiyle süt hısımlığının oluşmayacağını ifade etmişlerdir. Sütün mağlup hale gelmesindeki ölçü ise, daha önce de ifade ettiğimiz gibi onun renk, tat ve koku vasıflarının ortadan kalkmasıdır.³⁷⁰

3.7. İSTİHÂLE VE İSTİHLÂKİN DIŞINDA NECASETİ GİDERME YOLLARI

Necis addedilen nesnelere farklı yollar ve usullerle temizlemek mümkündür. Meselâ su ile yıkamak, kazımak, silmek, ovalamak ve ateşe sokmak gibi. Burada söz konusu olan temizleme yolları, hubs veya necâset denilen maddî pisliklerin temizlenmesiyle ilgilidir. Hükâmî-mânevî kirlilik kabul edilen hadesten (abdestsizlik, cünüplük, hayz ve lohusalık hallerinden) temizlenmenin yolu, kural olarak temiz ve temizleyici olan mutlak suyu kullanmaktır. Mutlak suyun bulunamaması veya bulunduğu halde kullanma imkânının olmaması durumunda ise toprak veya toprak cinsinden temiz bir maddeden yararlanmaktır. Hanefî ve Malikî mezheplerinde necâseti izale etmenin yolları konusunda sosyal şartlar ve insanların ihtiyaçları nazar-ı itibara alınarak kolaylık ilkesi benimsenmiştir.³⁷¹ Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise temizliğin olabildiğince tam yapılması, gerek gıda gerekse ibadet temizliği konusunda dinen necis sayılan şeylerden uzak kalınması hususuna ağırlık verilmiştir.³⁷² Hanefî fihihinde anılan temizleme yolları şöyle sıralanabilir:

1. Su ile yıkamak suretiyle temizleme

Maddî pislikler mutlak sularla temizlenebileceği gibi mutlak su bulunmadığında mukayyet sularla da temizlenebilir. Ancak bu suların yağlı olmaması, herhangi bir sebeple tabiatını, inceliğini ve akıcılığını kaybetmemiş olması gerekir. Gözle görülen pislikler renk ve kokular gidinceye kadar su ile yıkanınca temizlenmiş olur. İçine necis madde karışmış yağlı boya ve kan gibi lekeli kalabilen pislikler, kullanılan su duru olarak akıncaya kadar yıkanır.

2. Suda kaynatmak suretiyle temizleme

³⁶⁹ Serâhsî, *el-Mebsût*, 5: 140; Kâsânî, *Bedâui 's-sanâi 'fi tertîbi 'ş-şerâi'*, 10; İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr 'ale 'd-Dürri 'l-muhtâr*, 5: 501.

³⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû 'şerhu 'l-Mühezzebe*, 18: 221; Karâfi, *ez-Zahîre*, 4: 276.

³⁷¹ İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr 'ale 'd-Dürri 'l-muhtâr*, 3: 291.

³⁷² Şirbînî, *Muğni 'l-muhtâc ila ma 'rifeti meâ 'ni 'l-Minhâc*, 1: 134

İçine necâset düşen süt, pekmez, zeytinyağı ve bal gibi sıvı maddeler temiz su ile üç defa kendi aslı kalıncaya kadar kaynatmakla temizlenmiş olur.

3. Ateşe sokarak temizleme

Pis çamurdan yapılan kap kakak, bardak vb. eşyalar ateşte pişirilip kendisinde pislik eseri kalmayınca kadar pişirilirse bu maddeler temizlenmiş olur. Dinî usullere göre kesilmiş hayvanın kellesi közlenmekle ve madenî eşya üzerindeki kan ateşte yakılmakla temizlenmiş olur.

4. Silmek suretiyle temizleme

Yaş veya kuru pislikle kirlenen çakı, bıçak, cam, tahta, düz mermer ve tepsi gibi şeyler temiz bez, sünger veya toprakla pisliğin eseri kalmayacak şekilde silinir ise temizlenmiş olur.

5. Ovalamak ve kazımakla temizleme

Ayakkabı, mest, potin, bot ve çizme gibi pisliği emmeyen giyecekler, hayvan dışkısı gibi görünür bir pislik dokunduğu zaman su ile temizlenebileceği gibi keskin bir şeyle kazımak veya yere sürtmekle de temizlenir. İdrar gibi gözle görünmeyen pislikler ise kazımak veya sürtmekle temizlenmez, bunların yıkanması gerekir. Donmuş yağ, peynir, yoğurt vb. katı yiyeceklere pislik düştüğü zaman pisliğin düştüğü yerin çevresiyle birlikte kazınıp atılmasıyla o şey temizlenir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), katı yağa düşüp ölen fare için, “Onu ve çevresini atın, yağı da yiyin” demiştir.³⁷³

6. Kurutmak ve toprak serpmekle temizleme

Yeryüzü ve yeryüzünde sabit olan ot, ağaç, yere döşenmiş taş, tuğla ve kiremit gibi maddeler pis olunca güneş, rüzgâr ve ateşin etkisiyle kuruyup üzerlerinde pisliğin eseri kalmazsa bunlar temizlenmiş sayılır ve üzerlerinde namaz kılınabilir, ancak teyemmüm yapılamaz. Çünkü bu tür yerler temiz ise de temizleyici değildir.³⁷⁴ Fakat yerde sabit olmayıp koparılmış veya çıkarılmış ot, taş, tuğla ve kiremit gibi şeyler pislik eseri gidinceye kadar yıkamakla temiz olur; bunların kurumaması temizlenmeleri için yeterli değildir. Pis olan bir yer, pislik eseri gidinceye kadar üzerinden su akıtmak veya pisliğin kokusu hissedilmeyecek şekilde temiz toprak serpmek suretiyle temizlenir.

7. Suyun akması, çekilmesi veya boşaltılması yoluyla temizleme

İçine pislik düşmüş veya karışmış su, havuz yahut hamam kurnası temiz suyun gelip oradan akıp gitmesiyle temizlenir. Çünkü böyle bir su akarsu hükmündedir. İçine necâset düşen

³⁷³ Buhârî, “Vudû”, 67.

³⁷⁴ Gâvecî, *el-Kaflî fî fıkhi'l-Hanefî*, 1: 205.

kuyunun suyu zamanla çekilip kaybolunca kuyu temizlenmiş sayılır. Ancak necâset eserinin bulunmaması gerekir. İçine pislik düşen kuyu kural olarak suyunun tamamen boşaltılmasıyla temiz olur. Bununla birlikte kuyu büyük olup içindeki suyun tamamını boşaltmak mümkün olmazsa veya her çıkarıldığında alttan kaynayıp çoğalıyorsa, içine düşen pisliğin hacmine ve niteliğine göre belirli miktarlarda su çıkarılmakla da temiz hale gelir.³⁷⁵

8. Boğazlama yoluyla temizleme

Domuz dışındaki hayvanlar İslâmî usullere uygun biçimde boğazlandığı zaman etleri ve derileri temiz olur. Böyle bir deri üzerinde namaz kılınabilir.

9. Tabaklama yoluyla temizleme

Domuz dışında meytenin derisi tabaklanmakla temiz hâle gelir.³⁷⁶ Bu hususta ittifak vardır. Ancak domuzun derisinin tabaklanma ile temiz hale gelmesi hususunda ise aşağıda da ifade edeceğimiz gibi ihtilaf vardır. Âlimlerin büyük çoğunluğu domuzun derisinin tabaklanma ile temiz olamayacağını söylemektedir.³⁷⁷

3.8. İSTİHÂLE VE İSTİHLÂKİN BİRBİRİNDEN AYRILDIKLARI TEMEL NOKTALAR

Birçok yönden bir arada bulunan İstihâle ile istihlâk, temelde iki hususta birbirinden ayrılırlar. Bunlar:

a) İstihlâk bir ihtilat neticesinde devreye girerken, istihâle tek bir maddenin değişime uğramasıyla da gerçekleşebilmektedir.

b) İstihâle sonucunda, yapı ve mahiyet açısından öncekinden tamamen farklı bir maddenin ortaya çıkması şartı aranır. Ancak istihlâkte ise mahiyet itibariyle bir değişikliğin vaki olması şartı aranmaz.

Şunu da belirtmek gerekir ki istihlâki, istihâlenin bir çeşidi olarak kabul edenlere göre bu farklılıklar söz konusu olmayacaktır.

³⁷⁵ Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*, 25-26.

³⁷⁶ İbn Hazm, *el-Muhtallâ bi'l-âşâr fî şerhi'l-Mucellâ bi'l-ihtisâr*, 1: 128; Salim Ögüt, "Tahâret," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 382.

³⁷⁷ İbn Hazm, *el-Muhtallâ bi'l-âşâr fî şerhi'l-Mucellâ bi'l-ihtisâr*, 1: 128.

3.9. İSTİHÂLE VE İSTİHLÂK KONULARINA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Günümüz fıkıh bilginlerinin istihâle ve istihlâk yöntemlerine ve bu iki yöntemin necis maddeyi temiz kılmaya tesir edip etmediği hususuna yaklaşımları farklı olmuştur. Bu bilginlerin bazıları, daha müsamahalı davranırken kimisi de uygulama alanını daraltmıştır. Bunun sonucunda ise Müslümanlar arasında bir karmaşa, kafa karışıklığı ve şüphe meydana gelmiştir. Biz ilgili sorunun halledilmesi konusunda istihâle ve istihlâk yöntemlerinin kullanılması gerektiğini savunan bazı İslam hukuku bilginlerinin görüşlerine yer vereceğiz. Günümüzde, mevzubahis problemlere yaklaşıırken arzu edilen bir istihâlenin tahakkuk edip etmediği üzerinde durulmaktadır.

Nezih Hammâd'ın helal gıda ile ilgili kaleme aldığı “İlaçlarda ve Gıda Maddelerinde Haram ve Necis Maddeler” adlı eserinde belirttiği görüşler, istihâle ve istihlâkin bir yöntem olarak kullanılması konusundaki şüphe ve tereddütleri bertaraf etme ve bize ışık tutma hususunda önemlidir. O şöyle der “Fukaha ve onların mezheplerinin ‘İlaçlarda ve Gıda Maddelerinde Haram ve Necis Maddeler’ konusuna dayalı küllî, cüzî, nevâzil ve vakîât ekseninde sarf ettikleri sözlerini kuşatıcı bir tarzda anlatmaya çalıştık. Bu sözler ışığında ve zarûretler fikhî, Şeriatın kullardan zorluğu giderme gayesi ile ehl-i ilmin fikhî meselelerde ihtilafına dayalı olarak hafifletme, kolaylaştırma, genişletme amacının gölgesinde yeni meseleleri ele alan bu çalışmamız muvacehesinde şu bilgilere ulaştık: Aksi sabit oluncaya kadar eşyada asıl olan temiz olduğu ve yasaklayıcı herhangi bir delil bulunmadıkça bunların kullanımının ve onlardan yararlanmanın helal olduğudur. Bunun delili şu ayet-i kerimedir: ‘O, sizin için yeryüzünde var olan her şeyi yarattı.’ (Bakara, 2/29). Zaruretler (dinen sakıncalı olan şeyleri yapma durumlarıdır ki kişi bu şeyleri yapmadığında helak olacağına veya büyük bir zarara uğrayacağına zann-ı galip ile kanaat getirir) şer’an sakıncalı olan durumları mubah hale getirir. Ancak bu tür şeylerin malum olması ve ihtiyaç miktarınca kullanılması şarttır. Bunun dayanağı ise ‘...Günaha meyletmeksizin...’ (Mâide, 5/ 3). kaydıdır.”³⁷⁸

Hammâd görüşlerini şöyle sürdürür:

“Ulemadan tercih edilen görüşe göre içki necisu’l-ayn olan bir madde değildir. Çünkü onun necis olduğuna dair muteber bir delil sunulamamıştır. Ayrıca bir şeyin yenilmesi, içilmesi veya giyiminin dinen haram olması o şeyin necis olduğuna dair hüküm vermeyi de gerektirmez. Yönler farklı olduğundan fıkıh perspektifinden bakılacak olursa durum yine aynı olacaktır.

³⁷⁸ Hammâd, *İstihlâkî'l-a'yâni'n-necise ve's-tihâletuhâ fi'tasni'i'l-ğizâi, enmûzec li'd-dirâse: el-infehâ ve'l-cilâtin*, 103.

Nitekim İmam Nevevî Mecnû' adlı eserinde şöyle der: 'Ayet, içkinin necis olduğu konusunda zahir değildir. Çünkü dil bilginlerine göre 'rics' kelimesi 'kazr'³⁷⁹ anlamındadır. Bundan da necis olduğu sonucu çıkarılamaz.' Müslüman için zor durumda kaldığında haram ve necis olan bir madde ile tedavi olmak zaruret kabilinden kabul edilir. Dolayısıyla Müslüman, şayet başka bir tedavi aracı bulamıyor ve bu tür ilaçlarda şifa umudu taşıyorsa necis veya haram madde barındıran ve şer'an mahzurlu olan ilaçlarla tedavi olabilir. 'O şifa değil, hastalıktır.'³⁸⁰ hadisi, ya hükmün özel olduğuna veya kullanılan miktarın çok olduğuna yorumlanabilir."³⁸¹

Konuyla ilgili olarak Hayrettin Karaman şu şekilde görüş beyan etmiştir:

Günümüzde daha çok münazaraya sebep olan ve hukukçuları meşakkate sevk eden gıdalar, menşei (yapılırken kullanılan maddeler) bakımından muhtevasına haram olan maddenin katıldığı zannedilen ürünlerdir. Mesela birçok üründe istimal edilen jelatin, peynir mayaları, koruyucu maddeler böyledir. Bunlar yapılırken kullanılan maddeler içinde domuz unsuru, murdar hayvanın eti, kemiği, derisi veya başka bir parçası kullanılmış ise, madde değiştikten ve mesela "peynir, jelatin, ekmek, şeker, kapsül..." olduktan sonra; yine az alkol çok helal sıvıya karıştırılıp eseri (rengi, tadı, kokusu, sarhoş etme niteliği) kaybolduktan sonra bunlara yine domuz, murdar hayvan, alkol gibi mi bakılacak, bunların hükmü mü verilecek, yoksa madde değişime uğradığı için hüküm de yeni maddeye göre mi olacak? Bu noktada hüküm verebilmek için iki kesimin bilgilendirme verilerine ve bu verilerin birleştirilmesine ihtiyaç vardır. Bunlar:

- 1) Gıdacı ve kimyacı maddenin ne derecede değişime uğradığını, yeni maddenin, ona katılan ve haram olan maddeden tamamen başka bir maddeye dönüşüp dönüşmediğini söyleyecek.
- 2) İslam hukukçusu da bu bilgiye itimat ederek, ortaya çıkan yeni maddenin dindeki hükmünü belirtecek.³⁸²

Daha önce de görüşlerine yer verdiğimiz Yunus Apaydın, istihâle ve istihlâk gibi yöntemleri nihai ve ideal bir yöntem kabul etmenin doğru bir tutum olmayacağını, belki bir ara çözüm olarak değerlendirmek gerektiğinin daha doğru olacağına işaret eder.³⁸³

³⁷⁹ Kazr, kir, pislik anlamında kullanılan bir kelimedir. Bk. Feyyumî, Ahmed. B. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Mûnîr*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Âsriyye, 2010), 256.

³⁸⁰ Müslim, "Eşribe", 12.

³⁸¹ Hammâd, *İstihlâkû'l-a'yâni'n-necise ve's-tihâletuhâ fi'tasnî'i'l-ğizâi, enmûzec li'd-dirâse: el-infehâ ve'l-cilâtîn*, 104.

³⁸² Hayrettin karaman, erişim: 25 Haziran 2015, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0437.htm>.

³⁸³ Şimşek, *İstihlâk*, 10.

Kâşif Hamdi Okur, domuz kökenli ürünlerde istihâlenin gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında görüş ayrılığının var olduğunu belirttikten sonra istihâlede tam bir yapısal dönüşümün var olması gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre şarabın sirkeye dönüşmesi misalini istihâle noktasında ele almak nispeten başarılı gözükmemektedir. Zira şarabın temel unsuru olan üzüm suyu helaldir. Ancak iskâr özelliği kazanınca şaraba dönüşmüş ve haram olmuştur. Sirkeye dönüşmesi neticesinde bu özellik ortadan kalkınca/kaldırılınca tekrar helal bir madde haline gelmiştir. Şarabın sarhoşluk verici özelliği nedeniyle haram kılındığı malum olduğundan dolayı³⁸⁴ bu nitelik izale edilince helal ve temiz bir maddeye istihâlesi gerçekleşmiş olmaktadır.³⁸⁵

Okur, aslı itibariyle necis olan domuz ve ondan elde edilen mamullerin istihâle kavramını dikkate alarak çeşitli işlemlerden geçtikten sonra kullanılmasının cevazına hükmetmenin isabetli olmadığını, bu kavramın "teysir ve belvâ" eksenli değerlendirilmesi gerektiğini, dolayısıyla bir ara çözüm kabul etmek gerektiğini ve alternatif ürünlerin imal edilmesi için çaba gösterilmesinin lüzumluğunu dile getirmiştir.³⁸⁶

İstihâlenin kimyasal dönüşüm, istihlâkin ise fiziksel karışım ve erime olduğunu ifade eden Rıfat Oral, istihlâk mevzuunu fıkıh müdevvenatında yer alan taharet, süt emme, kuyular ve yeminlerle ilgili konulardaki açıklamalar çerçevesinde değerlendirmiştir. O, istihlâki bir ruhsat olarak değerlendirmiş ve şöyle söylemiştir: “Büyük bir havuza necis bir madde düştüğünde renk, koku ve tadından birisi değişikliğe uğramadıktan sonra o havuzun suyu tâhirdir. Ama buna mükabilbu husus, bir kaba bilerek ve isteyerek necaset atılmasını mubah kılmaz. Fıkıh kitaplarında ifade edildiği gibi kuyulara necaset düştüğünde necasetin cisminin büyüklüğüne göre kuyudan su boşaltılır. Normalde bütün suyun boşaltılması gerekirdi. Demek ki bu mümkün olmadığından teysir eksenli istihlâk yöntemi kabul edilmiştir. Süt emme ve yeminler hususunda gelince, buradaki haramlığın veya yemini bozmanın sebebi, süte başka bir maddenin katılması veya yenilmeyeceğine yemin edilen yemeğe başka bir maddenin karıştırılması nedeniyle istihlâkin devreye girdiği gerekçesi değil, bilakis bu hususta şüphenin varlığıdır.”³⁸⁷

Oral, helal gıda araştırmaları yapanlara şu tavsiyede bulunur:

Helal gıda çalışmalarının hızlandığı günümüzde Müslümanlar olarak hâlihazırda var olanla amel etmek yerine, alternatif gıda ürünleri oluşturulmalı ve bu mevzuda hassasiyet bilinci aşılmalıdır. Helal gıda şuuru zinde tutulmalı ve bu çerçevede İslami bir bilinç oluşturulmalıdır.

³⁸⁴ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*, 1: 134.

³⁸⁵ Şeyhzade, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Kelibûlî, *Mecmau'l-ehur*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998), 1: 92.

³⁸⁶ Okur, *İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler*, 35: 23.

³⁸⁷ Rıfat Oral, *İstihlâk*, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, (Ankara, b.y), 131.

İslâm bilginlerinin yanı sıra helal gıda sertifikası veren kuruluşlar da bu hususları göz ardı etmemelidir. Haseten yerli üreticilerin önü açılmalı, helal gıdayateşvik arttırılmalı, özel reyonlar açılmalı ve kamuoyunda bir helal gıda bilinci oluşturulmalıdır.³⁸⁸

Bütün bu görüşler arasında istihlâki su, sıvılar, alkollü içecekler, ilaçlar, kafein barındıran kahve tarzı içecekler ile gazlı içeceklerde devre sokup onun helal kılıcı özelliği olduğunu savunan yöntem bizce tatmin edici bulunmaktadır. Bunun nedeni ise Şatibî'in de dediği gibi: Dünyada salt maslahat veya salt mefsedetin bulunmadığı dolayısıyla da değişim hususunda çokluğa bakılması gerektiği aşikârdır. Dolayısıyla kastın bulunmadığı, bizzat maddeyi tüketecek kişi eliyle karışım gerçekleşmediği ve ihlattan da kaçınmanın pek mümkün gözükmediği mevcut besin maddelerinde istihâl gibi istihlâki devreye sokmak icap etmektedir. Böylece istihlâk olgusu da fıkıh bilginlerine helal kılıcı bir yöntem olarak kolaylık sağlayacaktır.

---

³⁸⁸ Oral, *İstihlâk*, 131.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, katkılı gıda maddelerinin dini hükmünü belirleme açısından büyük bir ehemmiyeti haiz olan istihâle ve istihlâk terimlerini incelemeye ve araştırmaya tabi tuttuk. Bu konuyla ilgili olarak gıda katkı maddelerini, onların insan sağlığına etkilerini, İslam hukukuna göre helal gıdanın nasıl olması gerektiğini ve gıda katkı maddelerinde helalliğin ispatında yöntemlerden biri olarak istihâle ve istihlâk kavramlarının belirleyici rollerinin var olup olmadığı hususları üzerinde durduk.

İslam'ın ruhuna uygun bir üretim ve tüketim felsefesine sahip olması gereken Müslümanlar, helal menşeli katkı maddelerini araştırma ve üretmekle mükellefler. Günümüzde üretilen ürünlerin çok büyük bir bölümü, katkı maddesi içermektedir. Bu ürünlerin özellikle helal menşeli olmayan katkı maddelerini barındırmaları bizi ciddi bir problemle karşı karşıya getirmiştir. Bu problem, katkı neticesinde oluşan ürünün dini hükmünün ne olduğudur. Bu ürünlere, haram menşeli madde ihtiva ettikleri için ya tamamen haram diyeceğiz ve bu ürünleri hiç bir surette kullanmayacağız, ya da istihâle ve istihlâk yöntemlerini işletmek suretiyle gerekli şartları taşımaları halinde bu ürünlere helal diyeceğiz.

İstihâle tabî ve sunî olarak iki ayrı bağlamda değerlendirilmiş, çoğunluk istihâlenin helal kılıcı olabilmesi için tabî olarak meydana gelmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Fakat istihâle kavramına diğer mezheplere nazaran daha fazla yer veren Hanefiler, bu konuda iki istihâle arasında fark görmemiş ve her ikisini hükmü değiştirici olarak kabul etmiştir. Birçok Hanefî fakîh, necis maddelerin istihâle veya istihlâk yoluyla temiz bir nitelik kazanacağını kabul eden İmam Muhammed'in görüşünü fetvaya esas almıştır. Ebû Yusuf ise necis olan maddelerin dönüşüme uğrasa dahi, menşei itibariyle necis sayılacağı görüşündedir. Hanefilerin büyük çoğunluğunun yanı sıra kısmen Malikîler, İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim gibi âlimler istihâle ve istihlâki kabul ederken, Şafiîler ve ağırlıklı olarak Hanbelîlerin bunları kabul etmediklerini tespit ettik.

Helal gıdanın tayininde ve tahlile tabi tutulmasında istihâlenin yanı sıra istihlâkin de belirleyici rol oynayacağını gördük.

Ayrıca yaptığımız çalışma neticesinde aşağıda ki bilgilere ulaştık:

Her kimyasal dönüşüm istihâleyi gerçekleştiremez. Bu nedenle necisi temiz kılan istihâle, molekülü elementlere veya kimyasal köklere ayırma işlemi sonucunda gerçekleşir. Bu işlem neticesinde açığa çıkan elementler ve kökler maksut istihâleye uğramış ve aslı itibariyle

necis olan madde helal hale dönüşmüş olur. Bu dönüşümün yeterli olması için de meydana gelen yeni ürünün vasıf itibariyle önceki hammaddeden farklı olması ve dönüşümün tabii yolla gerçekleşmesi şarttır.

Gıda katkı maddelerine mesafeli davranılması, insan sağlığına etki ve zararlarının iyice tespit edilmesi, zararı varsa bunun oranının belirlenmesi ve bu oranın en asgariye indirilmesi için çalışmanın yapılması, bu tür maddelerin alternatifinin var olup olmadığının belirlenmesi gerektiği izahtan varestedir. İşte bu noktada hayatın her alanında varlığını hissettiren katkı maddelerinin besinlere ne tür bir özellik kazandırdığı, bu özelliğin İslam hukuku açısından ne ifade ettiğini belirlemek üzere istihâle ve istihlâk kavramları kendini hissettirmektedir. Katkı maddelerinin/katkılı gıdaların şer'î hükmünün (helallik/haramlık) istihâle ve istihlâk süreçlerine/yöntemlerine başvurarak yeniden ele alınması veya katkılı gıdaların bu iki terimle ilişkisinin ne yönde olduğu ayrıca ortaya çıkmakta ve bu iki kavramın önemini bizlere göstermektedir.

İstihâle ve istihlâk hususunda ulema arasında tamamen helal kılıcı bir özellik taşıdığına söyleyenler olduğu gibi değişim ve dönüşüme hiçbir surette etki etmeyeceğini söyleyenlerin var olduğunu gördük. Buna mukabil bazı araştırmacılar şunu savunmuşlardır: Katkı maddelerinin fihhi hükümlerini belirleme noktasında istihâle ve istihlâk terimleri bize bir fikir verse de kesin, kati ve nihai bir bakış açısı sağlamaz. Bu iki terimin şimdilik bizim için bir ara çözüm, en ideal olanı yakalamak için bir geçiş basamağı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla istihaleye veya istihlâke uğrayan bir maddeye her halükarda ihtiyatlı yaklaşmamız gerekir. Yani bazı maddelerin bu yöntemler neticesinde haramlıktan çıktığını söylesek bile, bu takdirimiz ara çözüm olabileceğinden, bununla yetinmememiz ve en iyiyi yakalamak için ideal çözümleri devreye sokmamız gerekir. İstihâle ve istihlâk son çare olarak görülmemeli, daha iyi olana bir geçiş aracı olarak kabul edilmelidir. Şunu hemen belirtelim ki: Bizim gönlümüze yatan istihâle ve istihlâkin tamamen helal kılıcı özellik taşıdığıdır. Dolayısıyla mevcut katkılı gıda maddesi istihâle neticesinde dönüşüm yaşadığı için o maddenin istimali dinen helaldir.

Şunu da ifade edelim ki: Ayrıntıda bir kısım ihtilaf var olsa bile istihâlenin, temizlik ve necislik ile haramlık ve helallik açısından maddelerin şer'î ahkâmına tesir ettiği hem bütün mezhepler hem de çağdaş araştırmacıların büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. Bizce de, gıdaların kullanımı hususunda, Şeriâtin hayatın her alanında gözettiği rafu'l-harac, umum-ı belvâ, teysir gibi kolaylaştırma ilkelerinden hareketle bu yöntemi devreye sokmak, hellaliği belirleyici bir etken olarak kabul etmek daha isabetli görünmektedir. Nitekim günümüz laboratuvar ortamında yapılan araştırmalarda, kesin bir dönüşümün var olduğunu haber

vermektedir. Bu itibarla mezkûr yöntemi, sağlık alanında uzman kimyagerlerin görüşleri de alınarak bir yol izlemek gerektiğini düşünüyor, istihâle ve istihlâkin necis maddeyi dönüştürerek helal kılıcı özellik taşıdıkları kanaatini taşıyoruz.

Son olarak şunu vurgulamakta yarar vardır: Bu çalışmamız sayesinde hayatımızın her alanında kendini hissettiren bir sorun olarak ortaya çıkan “helal gıda sorunu” noktasında yeterli ve doyurucu çalışmalar yapılmadığını, bu alanda yapılan çalışmaların çalıştaylar, seminerler, konferanslar vb. gayretler seviyesinde kaldığını, bunun yanı sıra az da olsa yapılan çalışmalarda istihâle ve istihlâk yöntemlerinin hüküm ortaya koyma noktasında yeterince işletilmediğini, bu iki kavram üzerinde ikisini birden işleyen ve yöntem olarak sunan tez seviyesinde bir çalışma yapılmadığını müşahede etmiş bulunmaktayız. Günümüzde katkı maddelerini ihtiva eden ürünlerin kullanımı adeta umum-ı belvâ halini alması nedeniyle -helal alternatifi üretilinceye kadar- söz konusu yöntemleri kullanma, problemin çözümüne katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle “helal gıda” alanının ihmal edilemeyecek kadar çok önemli bir alan olduğunu belirtir ve bu alanda çalışma yapacaklara istihâle ve istihlâk terimlerini daha geniş bir perspektiften değerlendirip farklı bakış açısı yakalamalarını, böylelikle ilim dünyasına katkı sağlamalarını tavsiye ederiz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1999.
- Akgündüz, Ahmet. *Helal Gıda Meselesi ve Yaşanan Problemler*, I. Uluslararası Helal Gıda Konferansı (2008). İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2008.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. 2. Baskı. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1985.
- Apaydın, Yunus. *İslâm Fıkhi Açısından Helal Gıda*, 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Kongre Kitabı. Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011.
- Başıyigit, Levent. *Topraklaşma*. 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Kongre Kitabı. Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011.
- Beşer, Faruk. *Gıdalarda Helal-Haram Ölçüleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, Afyonkarahisar'da düzenlediği "Güncel Dini Meseleler IV. İstişare Toplantısı-Günümüzde Helâl Gıda" konulu sempozyumda sunulmuş tebliğ. Afyonkarahisar: 2011.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1355.
- Bigiyef, Musa Cârullah. *İslam Nazarında Müskirât ve Meyyit Yakma Meseleleri*. (Haz. Ferhat Koca). Ankara: 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, t.y.
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Büyük İslam İlmihali*. (Sad. Ali Fikri Yavuz) İstanbul: Ravza Yayınları, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmi'u's-şâhîh*. (Thk. Mustafa Dîb el-Buğa), 3. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2015.
- Büyüközer, Hüseyin Kami. *Yeniden Gıda Raporu: Yediklerimiz, İçtiklerimiz Helal mi, Haram mı ve Sağlığımıza Ne Kadar Uygun?*. 9. Baskı. İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2012.

- Büyüközer, Hüseyin Kami. *Helalen Tayyiben*. İstanbul: Erkam Matbaası, 2012.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 3. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razî. *el-Fuşûl fi'l-uşûl*. 2. Baskı. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihâh*. 4. Baskı. 11 cilt. Beyrut: Dâru ilmi'l-melâyîn, 1990.
- Çalış, Halit. *İslam Fıkhi Açısından Helal Gıda*, 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara: 2011.
- Çayıroğlu, Yüksel. *Helâl Gıda*. İstanbul: Işık Yayınları, 2014.
- Çeker, Orhan. *İstihâle*, 1. Ulusal Helal Gıda Kongresi, Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2011.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifât*. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2007.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî. *es-Sünen*. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004.
- Demirci, Kürşat. "Helal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 173-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Doğruyol, Hasan. *Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2007.
- Döndüren, Hamdi. *Gıda Katkı Maddeleri ve İstihlak*. 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara: 2011.
- Düveys, Ahmed. *Fetâva'l-Lecneti'd-Dâimeti li'l-Buhûsi'l-İlmîyye ve'l-İftâ*. Riyad: Dâru'l-müeyyide, 1434.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mârife, 2001.
- Ebû'l-Leys es-Semerkindî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî. *Uyûnü'l-mesâ'il*. (nşr. Seyyid Muhammed Mühennâ), Beyrut: 1998.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi*. (Çev. Abdülkadir Şener), 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973.

- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Usûlü'l-fikh*. Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, 2011.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Şerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye*. Dimeşk: Dâru'l-kâlem, 2005.
- Ebû Zeyd, Cümâne Muhammed b. Abdürrezzak. *el-İntifâ' bi'l-a'yâni'l-muharreme mine'l-et'ime ve'l-eşribe ve'l-elbise*. Amman: Dâru'n-nefâis, 2005.
- Elgün, Adem. *Şarabın Sirkeye Dönüşümü*. 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Afyon: 2011.
- el-Mevsûatü'l- Fikhiyye el-Kuveytiyye*, 2. Baskı. Kuveyt: Dârus-selâsil.
- el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Nizâm. Âllâme el-Hümmam Mevlânâ eş-Şeyh Nizam. 2. Baskı. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l ilmiyye, 2000.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 3. Baskı. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2010.
- Feyyûmî, Ahmed. b. Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-mûnîr*. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 2010.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. 2. Baskı. 5 Cilt. Halep: Dâru'l-va'y, 2004.
- Gavecî, Vehbi Süleyman. *el-Kaîfî fi Fikhi'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-'âlemîyye, 2013.
- Gıda raporu. "Türkiyede Domuz Çiftlikleri". Erişim: 03 Haziran 2019, <http://www.gidaraporu.com>.
- Görmez, Mehmet. *Güncel Dini Meseleler IV. İstişare Toplantısı- "Günümüzde Helal Gıda" Konulu Sempozyum*. Afyonkarahisar: 2011.
- Gültekin, Fatih. *Gıda Katkı Maddeleri ve Hastalıklar*. 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara: 2011.
- Günay Mehmet. *GDO'lu Gıdaların Fikhî Boyutu*. Uluslararası Helal ve Sağlıklı Ürünler Konferansı, İstanbul: 2011.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek*. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 2002.
- Hammâd Nezîh. "el-Edviyetü'l-Müste'mile 'ale'l-Kuhûl ve'l-Muhadderât". *Mecelletü mecma'i'l-fikhî'l-İslâmî* 3/16 (2003): 69-120.
- Hammâd Nezîh. *el-Mevâddu'l-muharreme ve'n-necise*. Dîmaşk: Dâru'l-kâlem, 2003.

Hattab, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*. 2. Baskı. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992.

Hatip, Yasin b. Nasır. “el-İstihâletü ve ahkâmüha fi'l-Fıkhi'l-İslâmî”. *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 2/16 (2003): 183-233.

Hırâvî, Muhammed. *İstihâletü'n-Necâsât ve Alâkatü ahkâmihâ bi isti'mâli'l-muharrami ve'n-necisi fi'l-gızzâi ve'd-devâi*. el-Meclisu'i-Avrubbî li'l-İftâi ve'l-Buhûs. Erişim: 03 Haziran 2019, <https://www.e-cfr.org>.

Husameddin b. Afâne. *Yes'luneke*. el-Halil: Mektebetu dendis, 2007.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Âbidîn. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 2. Baskı. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2000.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muḥallâ bi'l-âşâr fi şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. 2. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l ilmiyye, 2003.

İbn Kayyim, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâi ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *İ'lâmü'l-muvaḫḫi 'în 'an rabbi'l-'âlemîn*. 4 cilt. Dımeşk: Dâru'l-kâlem, 2011.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî* (İbn Kudame'nin Mukni' üzerine yazmış olduğu “eş-Şerhu'l-Kebir”i ile birlikte). 10 cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Kâhire, 1968.

İbn Rüşd, Ebû'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l ilmiyye, 2010.

İbn Rüşd el-Cedd. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-taḫşîl limâ fi'l-Müstahrece mine't-tevcîh ve't-ta'lîl*, 4. Baskı. 20 Cilt. Tunus: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2011.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 4. Baskı. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l mârife, 1997.

İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-'Arab*. 2. Baskı. 18 cilt. Beyrut: Dâru ihyâi türâsi'l-'Arabî, 1997.

İbn Mâze, Burhanuddin Ebu'l-Meâlî, Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz. *el-Muhîtu'l-Burhanî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Basım t.y.

- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî, *el-Baḥrû'r-râ'ik*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l ilmiyye, 1997.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Takrîrû'l-kavâ'id ve tahrîrû'l-fevâ'id*. 2. Baskı. 3 cilt. Riyâd: Dâru İbn Kayyim, 2010.
- İbn Teymiyye, Takıyuddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye. *Mecmûu'l-fetâvâ*. 3. Baskı. 28 cilt. Beyrut: Dâru'l-vefâ, 2005.
- İsfehânî, Râğıb. Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Ḳur'ân*. 4. Baskı. Dımeşk: Dâru'l-kâlem, 2009.
- Kahraman, Abdullah “Gıda Ürünlerinde Helal ve Haramı Belirleme Yöntemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (1998): 453-478.
- Kal'acı, Muhammed Revvas. Hamid Sadık Ka'nibî, *Mu'cemu lugati'l-Fukahâ*. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1975.
- Kallek, Cengiz. “Kulle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26: 357-358. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kâmil Musa. *Ahkâmu'l-et'ime fi'l-İslâm*. Beyrut: 1996.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd. *Bedâui's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 3. Baskı. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2010.
- Karadâvî, Yusuf. *İslam'da Helal ve Haram*. (Çev. Ramazan Nazlı), 2. Baskı. İstanbul: Hilal Yayınları, Basım t.y.
- Karadâvî, Yusuf. *Fetâvâ Muâsıra*. Âmman: El-Mektebu'l-İslâmî, 2000.
- Karâfi, Şihâbuddin Ahmed b. İdris. ez-Zahîre. 4. Baskı. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2012.
- Karaman, Hayrettin. <http://www.hayrettinkaraman.net/>.
- Karaman, Hayrettin. *Helâller ve Haramlar*. 25. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- Karaman, Hayrettin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. 11. Baskı. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2006.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Yasak Yiyecekler Dinde Ne Anlama Geliyor?” *EKEV Akademi Dergisi*, 24 (2005): 17-18.

- Kaya, Remzi. *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Helâl ve Haram Gıdalar*. İstanbul: Kaya Matbaası, 2000.
- Koca, Ferhat. "Helal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 175-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Koca, Ferhat. "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 100-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Köse, Saffet. *İstihlâk*. 1.Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Ankara: 2011.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 2. Baskı. 12 cilt. Kâhire: Dâru'l-hadis, 1996.
- Mâlik b. Enes. Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Esbâhî el-Humeyrî el-Medenî. *el-Muvatta*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Ma'luf Lüveys. *el-Müncid*. 35. Baskı. Beyrut: Menşûrâtu Dâru'l-maşrik, 1996.
- Mecelle. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: 1990.
- Memduhoğlu, Adnan. "VI. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 13 (2009): 525-539.
- Merginânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî. *el-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Erkam b. Ebî Erkâm, t.y.
- Mer'î, Hüseyin. *el-Kâmusu'l-Fikhî*. Beyrut: Dâru'l-Müctebâ, 1996.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mevdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 6. Baskı. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2011.
- El-Mevsûatü'l-Fıkhîyye el-Kuveytiyye*, 2. Baskı. Kuveyt: Dârus-selâsil, 2007.
- Milâslı İsmail Hakkı. *İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi*. İstanbul: Ahmet Said Matbaası, 1933.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahih*. (Thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki) İstanbul: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Basım t.y.
- el-Münazzametü'l-İslâmiyye li'l-Ulûmi't-Tıbbiyye. "Ru'yetun İslâmiyye li Ba'dı'l-Müşkilâti't-Tıbbiyye", *Mecelletü'r-Râid*, 5/191 (1997): 76-83.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 6. Baskı. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2001.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. 3. Baskı. 12 cilt. Dimeşk: el-Mektebü'l-İslamî, 1991.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 2. Baskı. 27 Cilt. Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2011.

Okur, Kâşif Hamdi. "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler," *Usûl: İslam Araştırmaları*, 11 (2009): 33-34.

Oral, Rifat, *İstihlâk*, 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi.

Özkan, Hilal. *Hanefî Mezhebinde Helal Gıda Kriterleri*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Üniversitesi, 2011.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb*. 16 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*. (Thk. Şuayb el-Arnâvût), Dimeşk: Müessesetu'r-risâle, 2011.

Refis, Ahmed b. Ahmed. *el-Et'imetü'l-musannaatu'l-hâdisê beyne't-te'sîli's-şer'î ve't-tahlîli'l-ilmî*, Doktora Tezi, Câmî'atü'l-Emir Abdülkadir, Cezâir, 2009.

Remlî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009.

Sakr, Ahmed. *Jelatin*. 2. Baskı. İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2011.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 15 cilt. Lübnan: Dâru'l-fıkr, 2000.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyutî. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsiri'l-me'sûr*, 2. Baskı. 8 cilt. Lübnan: Dâru'l-fıkr, 1993.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyutî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Kâhire: 1987.

Şaban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez), 7. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfî. *el-Ümm*. 9 cilt. Kâhire: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.

Şa'rânî, Ebû'l-Mevâhib (Ebû Abdurrahman) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısırî. *Kitabu'l-Mîzân*. Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1989.

Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim b. Musâ. *el-Muvâfakât*. 2 Cilt. Dımeşk: Dâru'r-risâle, 2011.

Şentürk Lütü, Yazıcı Seyfettin. *İlmihal*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (TDV). 6. Baskı, Ankara: 2006.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *İrşâdu'l-Fuhûl ila Tahkiki'l-Hakki Mine'l-Usûl*, 4. Baskı. 2 Cilt. Dımeşk: Dâru İbn Kesir, 2011.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-hadis, 1993.

Şimşek, Murat. *İstihlâk*. Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi, Konya: Pozitif Tanıtım Hizmetleri, 2013.

Şimşek, Murat. "Helal Belgelendirme ve Smüç Standardı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 22 (2013): 19-44.

Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. el-Hatib. *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meâ'ni'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1997.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî. *Müşkilü'l-âşâr*. 3. Baskı. 16 cilt. Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2010.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *el-Câmi'u's-şâhîh* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut: 2001.

Ünal, Ali. *Kur'an'da Temel Kavramlar*. İstanbul: Nil Yayınları, 2003.

Yalçın, İsmail. "Yiyecek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 554-557. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yetim, Hasan. *Jelatin Üretimi, Özellikleri ve Kullanımı*. 1. Ulusal Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi Gıda Katkı Maddeleri: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Ankara.

Yıldırım, Celal. *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*. Ankara: Uysal Kitabevi, 1993.

Yüksel, Macit, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/ 2 (2002): 265-271.

Zebîdî, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddad. *el-Cevheretü'n-neyyire*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2006.

Zerkâ, Mustafa Ahmed. *Fetâvâ*. 4. Baskı. Dımeşk: Dâru'l-ķâlem, 2010.

Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâ'ik*. 2. Baskı. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010.

Zihni Efendi, Mehmet. *Nimet-i İslam*. 3. Baskı. İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2010.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l İslâmî ve edilletuh*, 4. Baskı. 11 cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 2002.

